פִּרְקֵי מִשְׁנָה

שוקן

פִּרְקֵי מִשְׁנָה

מסודרים ומבוארים

על־ידי

יוסף בראגין

הוצאת · שילה · ניויורק

הקדמה

למרות ערכם היסודי של המשנה והתלמוד בחנוך העברי — הוראתם בבתי ספרינו פסקה כמעט והתורה שבעל־פה הולכת ומשתכחת מפי דורנו הצעיר. אחת הסבות שבגללן אין הלמוד החשוב הזה תופס את מקומו הראוי לו בבתי האולפנא שלנו היא, לפי דעתי, ח ו ס ר ס פ ר י ל מ ו ד ערוכים לפי רוח התלמידים בזמננו. כי ללמד את המשנה ב ש ל מ ו ת ה ו כ מ ו ש ה י א — אי־אפשר, גם משום כמותה המרובה וגם משום טעמים חנוכיים.

כונתי בעריכת הספר הזה היתה להחזיר את משנתנו לבית־הספר העברי. הכנסתי בו כל מה שהוא ראוי לבני הנעזרים הן מצד גלוי המאור שבתורתנו והן מצד הכרת חוקי חייהו במקורם הראשון.

הבאור נכתב על יסוד הפירושים המסורתיים.

ה מ ח ב ר.

תוכן הענינים:

סדר זרעים.

סדר מועד.

סדר נזיקין.

לוח טעיות הדפוס
ב„פרקי משנה"

דף	שורה		נדפס	צ"ל
9	6	באור עמוד ב'	עם שבט	כוכב עם שבט
16	7	משנה	אַל תסג	אַל תסיג
18	8	באור עמוד ב'	לפרנס	לפרנסת
20	9	באור עמוד א'	שנה	שקנה
27	11	באור עמוד ב'	המכנים	בתי נירין: — המכנים
29	8	משנה	אין לדבר	ואין לדבר
30	8	באור עמוד א'	שהלך	שהלך לשם
34	5	משנה	אל הכלאים	על הכלאים
38	2	באור עמוד ב'	הפסח	החג
50	2	משנה	בימינו	מימינו
60	14	משנה	ומהמניניהן	ומהמייניהן
63	2	באור עמוד א'	שני וחמש	שני וחמישי
84	7	משנה	הכהן	החובל
89	8	באור עמוד א'	כשאחד וכו' השורות מסורסות	אוחז בשפת הטלית (בגד) מזה ואחד אוחז בשפת הטלית מזה, וכל אחד טוען אני מצאתיה, נשבעים שניהם וחולקים את הטלית ביניהם. אבל כשהיתה הטלית ביד אחד וחשני אומר אני מצאתיה, עליו להביא ראיה בעדים, שהטלית היא שלו, שהמוציא מחברו עליו הראיה.
93	3	באור עמוד א'	כשהפירות מפוזרין	פירות מפוזרין
107	18	באור עמוד א'	שיש בו. שורה זו יתרה ובמקומה קרא	להכנס לתוכו ולהזיק תבואתו
110	15	באור עמוד ב'	משום שהריח	משום הריח
112	19	באור עמוד א'	הכלל	ההלכה
117	6	באור עמוד ב'	ואפילו כשבניו היו	ואפילו כשבניו לא היו
121	2	באור עמוד א'	המדיינים	הדיינים
121	10	באור עמוד ב'	ולהשהותו אחר	ולהשהותו עד אחר
130	2	משנה	עמפי	ומפי
149	3	באור עמוד ב'	על פי	לפי
150	1	באור עמוד ב'	הבונה	הבינה
153	12	באור עמוד ב'	לעצמו	עצמו
155	6	באור עמוד א'	ולהצלית	להצליח
157	7	באור עמוד א'	ומתקיימת,	מלה זו יתירה
162	7	משנה	כי מי	כל מי
			וקראו	וקרא
164	10	באור עמוד ב'	ולכן ברוך	וברוך
186	27	באור עמוד ב'	ועצתו	שעצתו

מבקשים אָנו סליחת הקוראים על רבוי השגיאות. המהדורה השניה של הספר תצא בקרוב ותהא מתוקנת כל צרכה.

סֵדֶר זְרָעִים

מסכת ברכות

מסכת זו כוללת דיני קריאת שמע, תפלות, ברכת הזימון, ברכות הנהנין ושאר ברכות.

א.

קריאת שמע.

ודברת בם וגו׳ ובשכבך ובקומך. (דברים ו׳).

א. מאימתי קורין את שמע בערבית? משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן. עד סוף האַשמורה הראשונה, דברי רבי אליעזר, וחכמים אומרים עד חצות. רבן גמליאל אומר,

מאימתי — מתי מגיע זמן קריאַת שמע בערב? כתוב בתורה: ודברת בם וגו׳ ובשכבך ובקומך (דברים ו) פרשו החכמים: שחובה על כל אָדם מישראל לקרא שמע בערב ובבוקר, בזמן שכיבה ובזמן קימה.

משעה שהכהנים — כהנים שנטמאו ואָסור להם לאכול בתרומה עד שיטבלו ויערב השמש.

נכנסין — מבית הטבילה לעיר **ומתחילין לאכול בתרומתן** בשעת צאת הכוכבים. והיה להם זמן אכילת תרומה סימן לזמן קריאַת שמע, מפני שאכילת תרומה היתה תדירה וקבועה בזמן ההוא.

האשמורה הראשונה — עד סוף שליש הראשון של הלילה, שזהו זמן שכיבה. הלילה נחלק לשליש אשמורות, וכל אשמורה היא בת אַרבע שעות.

וחכמים — רוב חכמי הישיבה.

עד שיעלה עמוד השחר. מעשה שבאו בניו מבית המשתה, אָמרו לו: לא קרינו את שמע. אָמר להם: אם לא עלה עמוד השחר, חייבין אַתם לקרות. ולא זו בלבד אָמרו, אלא כל מה שאָמרו חכמים עד חצות, מצותן עד שיעלה עמוד השחר. אם כן, למה אָמרו עד חצות? כדי להרחיק את האָדם מן העבירה.

ב. מאימתי קורין את שמע בשחרית? משיכירו בין תכלת ללבן. רבי אליעזר אומר, משיכירו בין תכלת לכרתי. עד הנץ החמה. רבי יהושע אומר עד שלש שעות, שכן דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות. הקורא מכאן ואילך לא הפסיד, כאָדם הקורא בתורה.

ג. בית־שמאי אומרים, בערב כל אָדם יטה ויקרא ובבוקר יעמוד, שנאמר: ובשכבך ובקומך. ובית־הלל אומרים, כל אָדם

עמוד השחר — אור השחר במזרח קודם הנץ החמה, שכל הלילה נקרא זמן שכיבה.

שבאו בניו — של רבן גמליאל.

ולא זו בלבד — הוספת מסדר המשנה.

כדי להרחיק — שלא יאמר, יש לי עוד זמן עד חצות הלילה, ובתוך כך יעבור הזמן ולא יקרא.

מאימתי — מגיע זמן קריאת שמע בשחרית.

משיכירו — כשיאיר הבוקר ואפשר להכיר בין צבע תכלת ללבן.

כרתי — מין ירק leek שצבעו בין ירוק וכחול. וקשה להכיר בין תכלת לכרתי עד שלא יאיר היום ביותר.

הנץ החמה — סוף זמנה של קריאַת שמע עז הנץ החמה.

עד שלש שעות — אחר הנץ החמה.

בני מלכים — שדרכם לקום בשלש שעות אחר הנץ החמה, וזמן קימת נקרא כשכל בני אָדם קמים משנתם.

הקורא מכאן ואילך — הקורא לאחר שלש שעות.

לא הפסיד — את הקריאה, והרי הוא כאדם הקורא אַחת מן הפרשיות שבתורה, אבל לא יצא ידי חובת קריאַת שמע.

יטה — על צדו ויקרא דרך שכיבה.

יעמוד — יקרא בעמידה, דרך קימה. והכתוב בשכבך ובקומך בא ללמד על אופן הקריאה: בערב דרך שכיבה ובבוקר דרך קימה.

קורא כדרכו, שנאמר: ובלכתך בדרך. אם כן, למה נאמר ובשכבך ובקומך? אלא בשעה שדרך בני־אָדם שוכבין ובשעה שדרך בני־אָדם עומדין.

ד. אמר רבי יהושע בן קרחה, למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמע? אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואַחר־כך יקבל עליו עול מצוות. והיה אם שמע לויאמר? שוהיה אם שמע נוהג ביום ובלילה, ויאמר אינו נוהג אלא ביום.

ה. בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה, ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה; אחת ארוכה ואחת קצרה. מקום שאָמרו להאריך אינו רשאי לקצר, לקצר אינו רשאי

קורא כדרכו — בכל אופן שהוא רוצה: בקימה, בשכיבה, בישיבה ובהליכה.

ובלכתך — שקורא דרך הליכה.

בשעה — ואין הכתוב בשכבך ובקומך בא ללמד אלא על זמן הקריאה, בשעת שכיבה ובשעת קימה.

למה קדמה — בקריאת שמע. ואף־על־פי שקדמה גם בתורה, אבל מפני שסדור הפרשיות בקריאת־שמע אינו כפי סדור הפרשיות שבתורה, שפרשת ציצית קדמה בתורה לפרשיות אחרות, לכן נותן רבי יהושע טעם לסדר הפרשיות בקריאַת שמע.

עול מלכות — עול הקדוש־ברוך־הוא, שפרשת שמע מדברת באמונת הבורא.

עול מצות — פרשת והיה מדברת בקיום המצוות.

נוהג ביום ובלילה — תלמוד תורה וקיום המצוות נוהגים בין ביום ובין בלילה.

אלא ביום — מצות ציצית אינה נוהגת אלא ביום.

שתים לפניה — שתי ברכות לפני קריאַת שמע, יוצר אור ואַהבה רבה.

ואחת לאחריה — אמת ויציב.

ובערב שתים לפניה — מעריב ערבים ואַהבת עולם.

ושתים לאחריה — אמת ואמונה והשכיבנו.

אחת ארוכה — אחת משתים שלפניה ארוכה ואחת קצרה. בשחר — יוצר אור ארוכה ואהבה רבה קצרה, ובערב — מעריב ערבים ארוכה ואהבת עולם קצרה. כל ברכה שיש בתחילתה ברוך ובסופה ברוך נקראת ארוכה, ושאינה כן נקראת קצרה.

להאריך, לחתום אינו רשאי שלא לחתום, שלא לח[illegible] רשאי לחתום.

ו. מזכירין יציאת מצרים בלילות. אָמר רבי אלעזר בן עזריה, הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאָמר יציאַת מצרים בלילות, עד שדרשה בן־זומא, שנאמר: למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ימי חייך הימים, כל ימי חייך הלילות. וחכמים אומרים, ימי חייך העולם הזה, כל ימי חייך להביא לימות המשיח.

ז. היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא, אם כיון לבו יצא, ואם לאו לא יצא. בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב, ובאמצע שואל מפני היראה ומשיב, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר, באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אָדם. אלו הן בין הפרקים: בין ברכה ראשונה לשניה, בין שניה לשמע, בין שמע לוהיה אם

להאריך — לפתוח (להתחיל) בברוך.
לחתום — לגמור בברוך.
שלא לחתום — בברוך, כגון ברכת הפירות וברכת המצוות.
מזכירין יציאת מצרים — פרשת ציצית שנזכרה בה יציאת מצרים. ואף־על־פי שאין לילה זמן ציצית, אומרים פרשת ציצית בלילה מפני שנזכרה בה יציאַת מצרים.
לא זכיתי — לדעת את הרמז שנרמז בכתוב שתאמר יציאת מצרים (פרשת ציצית) בלילות.
וחכמים אומרים — שאין מזכירין יציאַת מצרים בלילות.
להביא — לרבות לימות המשיח, שגם אָז יזכירו יציאַת מצרים.
היה קורא — פרשת שמע בתורה.
זמן המקרא — זמן קריאַת שמע.
כיון לבו — לצאת בקריאתו בתורה ידי חובת קריאת שמע.
יצא — ידי חובתו.
בפרקים — בין פרק לפרק, בין פרשה לפרשה.
שואל — בשלום אָדם נכבד.
ומשיב — שלום למי שהקדים לו שלום.
ובאמצע — הפרשה.
מפני היראה — שואל בשלום אָדם שהוא ירא מפניו.

שמע, בין והיה אם שמע לויאמר, בין ויאמר לאמת ויציב. רבי יהודה אומר, בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק.

ב.
תפלות.

ולעבדו בכל לבבכם (דברים יא, יג).
איזו היא עבודה שבלב? זו תפלה. (תענית ב׳).

א. תפלת השחר עד חצות. רבי יהודה אומר עד ד׳ שעות. תפלת המנחה עד הערב, רבי יהודה אומר עד פלג המנחה. תפלת הערב אין לה קבע, ושל מוספין כל היום.

ב. רבן גמליאל אומר בכל יום מתפלל אָדם שמונה עשרה. רבי יהושע אומר מעין שמונה עשרה. רבי עקיבא אומר אם שגורה

לא יפסיק — לפי שהמשך ענין אחד הוא, לכן אין מפסיקין בין אלהיכם (המלה האחרונה בפרשת ויאמר) לאמת.

עד חצות — זמנה כזמן קרבן תמיד של שחר. אנשי כנסת הגדולה תקנו את התפלות, והתנאים סדרו אותן וכוונו את זמנן כנגד זמן הקרבנות שבמקדש. תפלת שחרית ומנחה כנגד קרבנות תמיד של שחר ובין הערבים, תפלת מעריב כנגד אברים של קרבנות עולות הנשרפות כליל, ותפלת מוסף כנגד קרבנות מוסף בשבת ויום טוב.

עד ד׳ שעות — שליש היום מעלות השחר עד צאת הכוכבים, שבימי מלחמת הורקנוס וארסתובלוס החשמונאים הקריבו תמיד של שחר בד׳ שעות.

תפלת המנחה — תפלה זו נקראת מנחה, מפני שקרבן תמיד של בין הערבים נקרא מנחה.

עד הערב — זמן תפלת מנחה משתי שעות ומחצה קודם צאת הכוכבים עד הערב.

פלג המנחה — חצי המנחה, חצי השיעור הקודם, והוא שעה ורבע קודם צאת הכוכבים.

קבע — זמן קבוע.

מוספין — זמן תפלת מוסף כל היום מפני שקרבנות מוספין היו קרבים והולכים כל היום.

מעין שמונה עשרה — קצור שמונה עשרה. תפלה שיש בה קצור שמונה עשרה ברכות והיא תפלת הביננו.

שגורה — רגילה בפיו.

תפלתו בפיו יתפלל שמונה עשרה, ואם לאו מעין שמונה עשרה. רבי אליעזר אומר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים.

ג. רבי יהושע אומר המהלך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה ואומר: הושע את עמך, את שארית ישראל, בכל פרשת העבור יהיו צרכיהם לפניך, ברוך אתה ה׳ שומע תפלה. היה רוכב על החמור ירד, ואם אינו יכול לירד יחזיר את פניו, אם אינו יכול להחזיר את פניו יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים. היה מהלך בספינה או באסדה יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים.

ד. אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש. חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים כדי שיכונו את לבם לאביהם שבשמים, אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו, ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק.

ה. מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים, ושואלין הגשמים בברכת השנים, והבדלה בחונן הדעת.

קבע — בנוסח קבוע ותמידי.

תחנונים — בקשת רחמים, תפלה היוצאת מן הלב.

פרשת העבור — פרשת המעבר, פרשת דרכים cross-road בכל מקום שיפנו יהיו צרכיהם לפניך.

ירד — ויתפלל.

יחזיר — לצד ירושלים.

אסדה — דוברה. קורות קשורות יחד שמשיטין אותן במים.

כובד ראש — הכנעה וכונת הלב לתפלה.

שוהים — מתעכבים קודם התפלה שעה אחת, כדי שיתפללו בכונה.

נחש — שאין לו ארס ואין בזה סכנת.

גבורות גשמים — משיב הרוח ומוריד הגשם.

בתחיית המתים — אתה גבור.

ושואלין הגשמים — ותן טל ומטר.

בברכת השנים — ברך עלינו.

והבדלה — אתה חוננתנו, שאומרים במוצאי שבת ויום טוב.

בחונן הדעת — ותננו מאתך.

ו. העובר לפני התבה לא יענה אַחר הכהנים אָמן מפני הטירוף ואם אין שם כהן אלא הוא, לא ישא את כפיו. ואם הבטחתו, שהוא נושא את כפיו וחוזר לתפלתו רשאי. המתפלל וטעה סימן רע לו. ואם שליח צבור הוא סימן רע לשולחיו, מפני ששלוחו של אָדם כמותו.

ז. רבי אליעזר בן עזריה אומר אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר, וַחכמים אומרים בחבר עיר ושלא בחבר עיר. רבי יהודה אומר משמו: כל מקום שיש שם חבר עיר היחיד פטור מתפילת המוספין.

ג.

ברכות הנהנין.

אָסור לו לאָדם שיטעום כלום קודם שיברך.
(ברכות ל"ה).

א. כיצד מברכין על הפירות? על פירות האילן אומר: בורא פרי העץ, חוץ מן היין, שעל היין הוא אומר: בורא פרי הגפן. ועל פירות הארץ אומר: בורא פרי האדמה, חוץ מן

העובר לפני התיבה — תיבת שהחזן עומד לפניה ומתפלל.
לא יענה — שליח צבור (החזן) לא יענה אָמן בסוף הברכה. וסדר ברכת הכהנים הוא, ששליח צבור אומר את הברכה והכהנים חוזרים עליה והקהל עונה אָמן בסוף כל ברכה.
מפני הטירוף — טירוף הדעת, שלא תתבלבל עליו דעתו ויטעה.
לא ישא את כפיו — לברך את העם. שמא לא יוכל לחזור לתפלתו מאימת הצבור.

הבטחתו — בטוח הוא.
סימן רע — שתפלתו לא עלתה לרצון.
חבר עיר — חבורת העיר, צבור. אין תפלת מוסף אלא בצבור.
משמו — של רבי אלעזר, שאין היחיד פטור מתפלת מוסף אלא במקום שיש צבור.
חוץ מן היין — שמתוך חשיבותו קבעו לו ברכה בפני עצמו, וכן הפת.
פירות הארץ — קטניות, קשואים ואבטיחים ועוד מיני פרי האדמה.

הפת, שעל הפת אומר: המוציא לחם מן הארץ. ועל הירקות אומר: בורא פרי האדמה. רבי יהודה אומר: בורא מיני דשאים. ברך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא, ועל פירות הארץ בורא פרי העץ לא יצא. ועל כולם אם אָמר: שהכל נהיה בדברו, יצא.

ב. על דבר שאין גדולו מן הארץ אומר: שהכל. על החומץ ועל הנובלות ועל הגובאי אומר: שהכל. על החלב ועל הגבינה ועל הביצים אומר: שהכל. רבי יהודה אומר כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו.

ג. היו לפניו מינים הרבה, רבי יהודה אומר אם יש ביניהם ממין שבעה עליו הוא מברך, וחכמים אומרים מברך על איזה מין שירצה. הביאו לפניו מליח תחלה ופת עמו, מברך על המליח ופוטר את הפת, שהפת טפלה לו. זה הכלל: כל שהוא עיקר ועמו טפלה, מברך על העיקר ופוטר את הטפלה.

ד. השותה מים לצמאו מברך שהכל נהיה בדברו. רבי טרפון אומר: בורא נפשות רבות וחסרונן.

מיני דשאים — מפני שבירקות אוכלים את העלים או את השרשים ועלים ושרשים הם דשא ולא פרי.

יצא — שעיקר יניקת האילן מן האדמה.

ועל כולם — אפילו על הפת והיין.

נהיה בדברו — נברא במאמרו של הקדוש־ברוך־הוא.

שאין גדולו מן הארץ — בשר בהמות, חיות ועופות ודגים.

חומץ — יין שנתקלקל.

נובלות — פירות שנפלו מאילן קודם שנתבשלו.

גובאי — חגבים טהורים.

מין קללה — חומץ, נובלות וגובאי.

ממין שבעה — אחד משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ־ישראל: חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון זית ודבש (תמרים).

שירצה — מברך על מין שחביב עליו ביותר.

מליח תחלה — שקודם אכילת הפת הביאו לפניו מאכל מלוח. שעיקר הסעודה היה המליח והפת באה בשביל המליח.

בורא נפשות — ונוהגים לברך שהכל לפני השתיה ובורא נפשות לאחריה.

ד.

ברכת הזימון.

כי שם ה׳ אקרא, הבו גודל לאלהינו.
(דברים ל״ב, ג).
גדלו לה׳ אתי ונרוממה שמו יחדו.
(תהלים ל״ד, ד׳).

א. שלשה שאָכלו כאחד חייבין לזמן. עד כמה מזמנין? עד כזית. רבי יהודה אומר עד כביצה.

ב. כיצד מזמנין? בשלשה אומר: נברך. בעשרה אומר: נברך אלהינו.

ה.

ברכות הנסים וגבורות הטבע ושאר ברכות.

א. הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר: ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה. על הזיקין ועל הזועות ועל הברקים ועל הרעמים ועל הרוחות אומר: ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם. ועל ההרים ועל הגבעות ועל הימים ועל הנהרות ועל המדברות אומר: ברוך עושה מעשה בראשית.

כאחד — ביחד.
לזמן — אחד מזמין את חבריו להצטרף בברכה.
עד כמה — שיעור האכילה שמחייב בזימון?
כביצה — שנאמר: ואָכלת ושבעת (דברים ח׳) ואין שביעה באכילה שהיא פחותה מביצה.
בשלשה אומר — מי שמברך אומר לחבריו: נברך שאָכלנו משלו, וכולם עונים: ברוך שאָכלנו משלו.
נברך אלהינו — וכולם עונים: ברוך אלהינו.
נסים לישראל — כגון מעברות ים סוף ומעברות הירדן וכיוצא באלה.
זיקין — כוכב שביט comet עם שבט ארוך של אור.
זועות — רעידת האדמה.
רוחות — סערות גדולות.
ההרים והגבעות — הרמים ביותר.

ר׳ יהודה אומר הרואה את הים הגדול אומר: ברוך שעשה את הים הגדול, שבזמן שרואים אותו לפרקים. על הגשמים ועל הבשורות הטובות אומר: ברוך הטוב והמטיב. ועל בשורות רעות אומר: ברוך דיין האמת.

ב. בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר: ברוך שהחיינו. הצועק לשעבר, הרי זו תפלת שוא. כיצד? היה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר ואמר: יהי רצון שלא יהיה בתוך ביתי, הרי זו תפלת שוא. חייב אָדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה, שנאמר: ואָהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך. בכל לבבך — בשני יצריך, ביצר טוב וביצר רע. ובכל נפשך — אפילו הוא נוטל את נפשך. ובכל מאדך — בכל ממונך. דבר אחר בכל מאדך: בכל מדה ומדה שהוא מודד לך, הוי מודה לו.

הים הגדול — הים התיכון, ומשום חשיבותו קבעו לו ברכה בפני עצמו.

לפרקים — מזמן לזמן. אינו מברך אלא כשרואה אותו אַחת לשלשים יום.

על הגשמים — גשמי ברכה.

הטוב והמטיב — שהוא מקור הטוב ומטיב לבריות.

הצועק לשעבר — המתפלל על דבר רע שכבר נעשה, שיהפך לטוב.

תפלת שוא — אין תפלתו מועלת.

כשם — כדרך שהוא מברך על הטובה, בלב שלם ובשמחה, כך יברך על הרעה.

בשני יצריך — שתכניע את יצר הרע לפני יצר הטוב.

נוטל — אפילו הוא לוקח את נפשך וממונך.

בכל מדה ומדה — בין טובה ובין רעה.

הוי מודה לו — תן לו תודה.

מסכת פאה

מסכת זו כוללת דיני מתנות עניים: פאה, לקט, שכחה, פרט, עוללות, מעשר עני ושאר מתנות עניים.

א.

פאה.

ובקצרכם את קציר אַרצכם לא תכלה פאת שדך לקצר.
(ויקרא י"ט, ט׳).

א. אלו דברים שאין להם שיעור: הפאה והבכורים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה. אלו דברים שאָדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא: כבוד אָב ואם, וגמילות חסדים והבאַת שלום בין אָדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם. אין פוחתין לפאה מששים ואַף על פי שאָמרו אין לפאה

שיעור — מדה וקצב.

הפאה — פאת השדה שאָדם חייב להנית לעניים בשעת הקציר אין לה שיעור מדאורייתא (מן התורה) אבל מדרבנן יש לה שיעור, שאין פוחתין לפאה מששים.

והבכורים — דכתיב: ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה׳ אלהיך (שמות כג). שאין לבכורים שיעור מדאורייתא.

והראיון — דכתיב: שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך (שמות כ"ג), שחייב אָדם להראות במקדש בשלש רגלים ולהביא קרבנות, שנאמר: ולא יראו פני ריקם (שם), גם לעולת ראיה ולשלמי חגיגה אין שיעור מדאורייתא.

וגמילות חסדים — אין שיעור למעשי צדקה.

ותלמוד תורה — שנאמר: והגית בו יומם ולילה (יהושע א).

אוכל פירותיהן — מקבל עליהם שכר בעולם הזה.

והקרן — ועיקר הגמול יקבל בעולם הבא.

כנגד כולם — תלמוד תורה שקול וחשוב כנגד כל הדברים האלה, משום שהלמוד מביא לידי מעשה.

אין פוחתין — אין מניחין פאה בשדה פחות מחלק אחד מששים שלכל השדה.

ואין לפאה שיעור — מדאורייתא אין לה שיעור, אבל מדרבנן יש לה שיעור.

שיעור. הכל לפי גודל השדה ולפי רוב העניים ולפי רוב הענוה. נותנין פאָה מתחלת השדה ומאמצעה. רבי שמעון אומר ובלבד שיתן בסוף כשיעור. ר׳ יהודה אומר אם שייר קלח אחד סומך לו משום פאָה, ואם לאו אינו נותן אלא משום הפקר. כלל אָמרו בפאָה: כל שהוא אוכל ונשמר וגידוליו מן האָרץ ולקיטתו כאחת ומכניסו לקיום חייב בפאה. ובאילן: האוג והחרובין והאגוזים והשקדים והגפנים והרמונים והזיתים והתמרים, חייבין בפאָה.

ב. הזורע את שדהו מין אחד אַף על פי שהוא עושהו שתי גרנות, נותן פאָה אחת. זרעה שני מינין אַף על פי שעשאָן גורן אחת, נותן שתי פאות. הזורע את שדהו שני מיני חטין: עשאָן גורן אחת נותן פאה אַחת, שתי גרנות נותן שתי פאות.

גודל השדה — לפי שיעור גודל השדה, ואם השדה קטן והעניים מרובים, יניח יותר מאחד מששים.

הענוה — הקציר. לפי מה שתענה הארץ (תוציא הארץ זרע), הרבה או מעט.

נותנין פאה — מותר להניח פאת מאיזה צד שירצה.

בסוף כשיעור — לא יצא ידי תובתו עד שלא יניח גם בסוף שדהו אחד מששים. מפני הרמאים שהם קוצרים פאת השדה ואומרים במקום אחר ניתנה.

שייר קלח — אם השאיר אפילו גבעול אחד בסוף שדהו.

סומך לו — מצרף אל הגבעול מה שהשאיר במקום אחר, ודין פאה לו.

ואם לאו — ואם לא השאיר בסוף שדהו כלום, לא יצא ידי חובת פאה. ומה שהשאיר במקום אחר נחשב להפקר, שכל מי שרוצה יבוא ויטול, שאפילו העשירים זוכים בו.

ונשמר — ולא הפקר.

וגידוליו מן הארץ — שיש לו שורש בארץ ואין נותנין פאה מכמהין ופטריות, משום שאין להן שורש באדמה.

ולקיטתו כאחת — בבת אחת. ולא מפירות האילן שלקיטתם אינה בבת אחת אלא לפי זמן בישולם.

ומכניסו לקיום — להשתמר באסם. ולא מצמחים שאין מכניסים אותם לקיום מפני שמתקלקלים מיד.

האוג — red berry.

שתי גרנות — שלקט את התבואה בשני זמנים.

מעשה שזרע ר׳ שמעון איש המצפה לפני רבן גמליאל ועלו ללשכת הגזית ושאלו. אָמר נחום הלבלר: מקובל אני מרבי מיאשה, שקבל מאבא, שקבל מן הזוגות, שקבלו מן הנביאים, הלכה למשה מסיני: בזורע את שדהו שני מיני חטין, אם עשאָן גורן אחד נותן פאָה אחת, שתי גרנות נותן שתי פאות.

ג. נטל מקצת פאָה וזרקה על השאָר אין לו בה כלום. נפל לו עליה ופירש טליתו עליה מעבירין אותו הימנה. וכן בלקט, וכן בעומר השכחה. פאָה אין קוצרין אותה במגלות ואין עוקרין אותה בקרדומות, כדי שלא יכו איש את רעהו. שלש אַבעיות ביום: בשחר ובחצות ובמנחה. רבן גמליאל אומר

לפני רבן גמליאל — בימים שרבן גמליאל היה נשיא.

ועלו — בני ביתו של רבן גמליאל.

לשכת הגזית — לשכת סנהדרין גדולה במקדש.

לבלר — סופר.

מן הזוגות — בשם זוגות נקראו החכמים שבאו אחר הסופרים, כמו: שמעיה ואבטליון, הלל ושמאי, ועוד.

נטל — עני שלקח מקצת פאה שלקטה כבר וזרק אותה על שאר הפאה המחוברה לקרקע כדי לקנות את כל הפאה לעצמו.

אין לו בה כלום — קונסין (עונשין) אותו ומוציאין מידו אפילו מה שלקט לפני כן.

נפל לו — אם נפל העני על הפאה או פירש בגדו עליה כדי לקנות בד׳ אמותיו את הפאה לעצמו.

מעבירין אותו — משום שאין זה מעשה קנין.

אין קוצרין — אָסור לעניים לקצור את הפאה בחרמשים וקרדומות.

כדי שלא יכו — שמא יבואו לידי ריב ויכו איש את רעהו בכלי משחית.

אבעיות — בקשות. שלש פעמים ביום זקוק בעל השדה לבקשת העניים לבוא אל השדה כדי שיקחו את הפאה.

בשחר — מפני המיניקות, שילדיהן ישנים בשחר ויש להן אז פנאי ללקוט.

ובחצות — מפני התינוקות, שדרכן לצאת בחצות ללקוט.

ובמנחה — מפני הזקנים והחלשים שאינם מגיעים אל השדה עד שעת המנחה.

לא אָמרו, אלא כדי שלא יפחתו. רבי עקיבא אומר, לא אָמרו, אלא כדי שלא יוסיפו.

ב.

לקט.

ולקט קצירך לא תלקט. (ויקרא י"ט, ט').

א. איזהו לקט? הנושר בשעת הקצירה. היה קוצר מלא ידו, תלש מלא קמצו הכהו קוץ ונפל לארץ, הרי הוא של בעל הבית. תוך היד ותוך המגל לעניים. אחר היד ואחר המגל לבעל הבית. ראש היד וראש המגל, רבי ישמעאל אומר לעניים. רבי עקיבא אומר לבעל הבית.

ב. בעל הבית שהיה עובר ממקום למקום וצריך ליטול לקט שכחה ופאָה ומעשר עני, יטול. וכשיחזור לביתו ישלם, דברי

שלא יפחתו — משלשת הזמנים הללו. מפני שחשים (דואגים) לשלש הכתות חחלשות, אבל הרוצה להוסיף — מוסיף.

שלא יוסיפו — שלא יטרידו את בעל השדה.

הנושר — השבלים הנופלות בשעת הקצירה.

קמצו — דרך התולש לקמץ את ידיו ולתלוש.

הכהו קוץ — כל מה שנושר מחמת אונס ולא מדרך קצירה אינו לקט, דכתיב: ולקט קצירך.

תוך היד ותוך המגל לעניים — משום שזהו דרך קצירה.

אחר היד ואחר המגל — שנפלו מחמת נדנוד ידו ותנועת מגלו, הרי הוא של בעל הבית, שאין זה דרך קצירה.

ראש היד וראש המגל — כשידו היתה מלאה שבלים ואחדות מהן נשמטו מבין ראשי אצבעותיו ונפלו לארץ.

לעניים — מפני שדומה לתוך היד ותוך המגל.

לבעל הבית — מפני שדומה לאחר היד ואחר המגל.

יטול — בעל הבית רשאי לקחת ממתנות עניים, אף על פי שיש לו ממון בביתו.

רבי אליעזר. וחכמים אומרים עני היה באותה שעה. לא ישכור אָדם את הפועלים על מנת שילקט בנו אחריו. מי שאינו מניח את העניים ללקוט, או שהוא מניח את אחד ואחד לא, או שהוא מסייע את אחד מהן, הרי זה גוזל את העניים. על זה נאמר: אַל תסיג גבול עולים.

ג.

שכחה.

ושכחת עומר בשדה לא תשוב לקחתו.
(דברים כ"ד).

א. העומר ששכחוהו פועלים ולא שכחו בעל הבית, שכחו בעל הבית ולא שכחוהו פועלים, עמדו עניים בפניו או שחיפוהו בקש, הרי זה אינו שכחה.

ב. שני עומרים שכחה ושלשה אינן שכחה. שני צבורי זיתים והרובין שכחה ושלשה אינן שכחה. שני הוצני פשתן שכחה ושלשה אינן שכחה. שני גרגרים פרט ושלשה אינן פרט. שני שבלים לקט ושלשה אינן לקט. אלו כדברי בית

עני היה — ופטור מלשלם.
שילקט בנו — של הפועל. ובשביל זה יוזיל לו הפועל משכרו, ונמצא שבעל השדה משלם לפועל משל העניים.
מסייע — עוזר.
גבול עולים — כתוב עולם (משלי כב) ודורשים עולים, חוקים ומשפטים שצוה האל לעולי (ליוצאי) מצרים.

העומר ששכחוהו — אינו שכחה עד שישכחוהו הפועלים ובעל הבית.
שחיפוהו — כסוהו בקש והסתירו אותו מעיני בעל הבית והפועלים.
צבורי — ערמות.
הוצני — גבעולי פשתן קודם שנכתשו.
פרט — שנפרדו מן האשכול.
בית הלל — מביאים ראיה ממה שכתוב: לעני ולגר תעזוב אותם (ויקרא יט) עני וגר, הרי שנים.

הלל, ועל כולן בית שמאי אומרים שלשה לעניים וארבעה לבעל הבית.

ד.

פרט.

ופרט כרמך לא תלקט (ויקרא י"ט).

א. איזהו פרט? הנושר בשעת הבצירה. היה בוצר, עקץ את האשכול, הסבך בעלים ונפל מידו לארץ ונפרט, הרי הוא של בעל הבית.

המניח את הכלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר, הרי זה גוזל את העניים. על זה נאמר: אל תסג גבול עולים.

ה.

עוללת.

וכרמך לא תעולל. (ויקרא י"ט).

א. איזוהי עוללת? כל שאין לה לא כתף ולא נטף. אם יש לה כתף או נטף לבעל הבית, אם ספק לעניים. עוללת

בית שמאי — שנאמר: לגר, ליתום ולאלמנה (דברים כ"ד) הרי שלשה.
עקץ — כרת.
הוסבך — האשכול נאחז ונסתבך בעלים.
ונפרט — ונתפרד לגרגרים.
של בעל הבית — משום שלא נפרט דרך בצירה.

כלכלה — סל.
עוללת — ענבים שנשארו בגפן אחר הבציר.
כתף — שריג (בד של עץ גפן) היוצא מהאשכול ושתלויים בו ענבים.
נטף — הענבים המשתלשלים מקצה האשכול ויורדים למטה.

שבארכובה: אם נקרצת עם האשכול הרי היא של בעל הבית, ואם לאו הרי היא של עניים.

ז.

מעשר עני ושאר מתנות עניים.

א. אין פוחתין לעניים בגורן מהצי קב חטים וקב שעורים. רבי מאיר אומר הצי קב. קב והצי כוסמין וקב גרוגרות או מנה דבלה. רבי עקיבא אומר פרס. הצי לוג יין. רבי עקיבא אומר רביעית. רביעית שמן. רבי עקיבא אומר שמינית. ושאר כל הפירות, אמר אבא שאול כדי שימכרם ויקח בהם מזון שתי סעודות.

אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר בפונדיון, מארבע סאין בסלע. לן, נותנין לו פרנסת לינה. שבת, נותנין לו מזון שלש סעודות.

ארכובה — הענף שהאשכלות תלויים בו. ופעמים שנמצאת בו גם עוללת.
נקרצת — נקצצת, נכרתת.
אין פוחתין — כשמחלקים מעשר עני בגורן, שאין אוכל מצוי שם, אין פוחתין לכל עני מן השיעור האמור בזה שיש בו כדי שביעה, שנאמר: ואכלו בשעריך ושבעו (דברים כ״ו), אבל הנותן מעשר עני בביתו, נותן כרצונו.
כוסמין — buckwheat.
גרוגרות — תאנים יבשות.
מנה — משקלו מאה דינרים, ומשקל הדינר ששה מעים, ומשקל המעה, ששה עשר גרגרי שעורים.
דבלה — תאנים כבושות.

פרס — חצי מנה.
אין פוחתין — אין נותנים צדקה לעני נודד פחות מככר לחם.
בפונדיון — הנמכר בפונדיון, שני איסרין.
מארבע סאין בסלע — כשהתבואה נמכרת ארבע סאין בסלע. וארבע סאין הן כ״ד קבין וסלע הוא מ״ח פונדיון. נמצא, שככר הנמכר בפונדיון הוא של חצי קב.
פרנסת לינה — צרכי לינה: מטה, כר וכסת.
שבת — נשאר ליום השבת.
שלש סעודות — שחייב אדם לאכול בשבת שלש סעודות.

מי שיש לו מזון שתי סעודות, לא יטול מן התמחוי. מזון אַרבע סעודות, לא יטול מן הקופה. והקופה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה.

מי שיש לו מאתים זוז, לא יטול לקט שכחה ופאָה ומעשר עָני. היו לו מאתים חסר דינר, אפילו אלף נותנים לו כאחת, הרי זה יטול. אין מחייבין אותו למכור את ביתו ואת כלי תשמישו.

מי שיש לו חמשים זוז והוא נושא ונותן בהם, הרי זה לא יטול. וכל מי שאינו צריך ליטול ונוטל, אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות. וכל מי שצריך ליטול ואינו נוטל, אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו, ועליו הכתוב אומר: ברוך הגבר אשר יבטח בה׳ והיה ה׳ מבטחו.

שתי סעודות — מזון ליום אחד.
תמחוי — כלי ששמים בו תבשיל לעניים. שהיו גבאים מחזירים על פתחי בעלי בתים ולוקחים מהם תבשיל ומחלקים אותו בין העניים, ומי שיש לו מזון שתי סעודות לא יקח ממנו.
אַרבע עשרה סעודות — מזון לשבוע.
קופה. — הגבאים היו מחלקים מקופת הצדקה אחת בשבוע, מערב שבת לערב שבת.
נגבית בשנים — שני גבאים גובים את הצדקה, משום שכל מי שאינו נותן מה שנתחייב באים ולוקחים עבוטו, ואין עושים שררה על הצבור פחות משנים.
ומתחלקת בשלשה — שלשה אנשים מחלקים לכל עני כפי צרכו, וזהו דין מדיני ממונות, ואין דיני ממונות אלא בשלשה.
מאתים זוז — שערו חכמים, שבזמנם יספיק סכום זה לפרנס איש לשנה תמימה.
אין מחייבין אותו — הנוטל פאה.
כלי תשמישו — כלים יפים שמשמש בהם בשבתות ומועדים.
נושא ונותן בהם — יסחר בהם. חמשים זוז שיסחרו בהם ישוו למאתים שלא יסחרו בהם.

מסכת שביעית

דיני שמיטת קרקעות ושמיטת כספים.

א.

שמיטת קרקעות.

שש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה
והשביעית תשמטנה ונטשת ואכלו אביוני עמך.
(שמות, כ"ג).
שבת שבתון וגו׳ שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר.
(ויקרא, כ"ה).

א. שלש ארצות לשביעית: כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל עד כזיב, לא נאכל ולא נעבד. וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה, נאכל אבל לא נעבד. מן הנהר ומאמנה ולפנים, נאכל ונעבד.

שלש ארצות — חלוקות בדין שביעית (שמיטה).

שהחזיקו — כל המקומות שכבשו בני ישראל כשעלו מבבל.

כזיב — שם מקום בגבול הצפוני, שנכבש על־ידי עולי בבל.

לא נאכל ולא נעבד — עבודת אותה הארץ אסורה בשביעית. ואם נעבדה על־ידי אחרים, אסור לאכל פירותיה.

עולי מצרים — ולא כבשו אותם עולי בבל.

הנהר — נחל מצרים.

אמנה — הר אחד מהרי הלבנון בסביבת דמשק.

נאכל ולא נעבד — לכתחילה אסורה עבודת האדמה בשביעית, אבל כשנעבדה מותר לאכול פירותיה. ומשום שלא נכבשה אותה הארץ על־ידי עולי בבל במלה קדושתה.

ולפנים — ולחוץ לארץ. שלא נכבשה גם על־ידי עולי מצרים ואין נוהגים בה קדושה כלל.

ב.

שמיטת כספים.

שמוט כל בעל משה ידו. (דברים ט"ו).

א. שביעית משמטת את המלוה בשטר ושלא בשטר. הקפת החנות אינה משמטת. ואם עשאה מלוה הרי זה משמט. רבי יהודה אומר הראשון, הראשון משמט. שכר שכיר אינו משמט, ואם עשאו מלוה הרי זה משמט. רבי יוסי אומר כל מלאכה שפוסקת בשביעית משמטת ושאינה פוסקת בשביעית אינה משמטת.

. פרוזבול אינו משמט. זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן. כשראה שנמנע העם מלהלוות זה את זה ועוברין על מה שכתוב בתורה: השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו׳, התקין הלל פרוזבול. זהו גופו של פרוזבול: מוסר אני לכם,

מלוה — הלואה. המלוה את חברו ועברה עליו שנת השמיטה אחר ההלואה, אינו יכול לתבוע (לדרוש) את הלואתו מחברו.

בשטר — שכתב לו שטר על ההלואה.

הקפה — נתינת סחורה על מנת לשלם לאחר זמן.

אינה משמטת — את החוב שחייב לחנוני בעד סחורה שנה ממנו בהקפה, משום שאין זו הלואה.

עשאה מלוה — שזקף עליו את החוב כהלואה וקבע לו זמן לפרעון (לתשלומים).

הראשון ראשון משמט — כשהחנוני הקיף לקונה פעמים אחדות, ההקפה הראשונה נעשית כמלוה ומשמטת, והשניה אינה משמטת, משום שלא גבה ממנו ההקפה הראשונה קודם שנתן לו בהקפה עוד הפעם, נעשית לו ההקפה הראשונה למלוה. וכן כל ההקפות האחרות משמטות מלבד האחרונה.

שפוסקת בשביעית—עבודת האדמה, זמיר האילנות ונטיעות.

משמטת — את השכר, מפני שנעשה מלוה, והשביעית משמטת את המלוה.

פרוזבול — שטר בית דין.

אינו משמט — כשכתב על המלוה פרוזבול, אין השביעית משמטת אותה.

גופו — טופס formula.

מוסר אני לכם — מעיד אני אתכם.

איש פלוני ופלוני, הדיינים במקום פלוני, שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה, והדיינים חותמים למטה או העדים.

ג. המחזיר חוב בשביעית, יאמר לו: משמט אני. אָמר לו: אַעפ״י כן, יקבל ממנו, שנאמר: וזה דבר השמיטה. המחזיר חוב בשביעית, רוח חכמים נוחה הימנו. הלוה מן הגר שנתגיירו בניו עמו לא יחזיר לבניו, ואם החזיר רוח חכמים נוחה הימנו.

מסכת בכורים

שבעת המינים והפרשת הבכורים, סדר העלאה והקרבת הבכורים במקדש.

א.

בכורים.

ולקחת מראשית כל פרי האדמה וגו׳.
(דברים, כ״ו).

א. אין מביאים בכורים חוץ משבעת המינים, לא מתמרים

המחזיר חוב — שכבר עברה עליו שנת השמיטה.
יאמר לו — המלוה יאמר ללוה, משמט אני.
אמר לו — ואם הלווה אָמר למלוה.
אף־על־פי־כן — אַף־עַל־פִּי־כֵן רוצה אני לפרוע לךָ, יקבל ממנו את החוב.
וזה דבר השמיטה — מאחר שיצא הדבר מפיו ואמר משמט אני, יצא ידי חובתו והוא רשאי לקבל את חובו.

רוח חכמים נוחה הימנו — יש לחכמים נחת רוח ממעשיו.
לא יחזיר לבניו — בשמת הגר, אין הלווה חייב להחזיר את החוב לבניו משום שמן הדין הלוות בעצמו זוכה בחוב כשמת הגר.
משבעת המינים — שנשתבחה בהם ארץ ישראל: חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון זית ודבש (תמרים).
לא מתמרים שבהרים — מפני שהם גרועים, וכן פירות אחרים שבעמקים.

שבהרים ולא מפירות שבעמקים ולא מזיתי שמן שאינן מן המובחר.

כיצד מפרישין הבכורים? יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה, אשכול שבכר, רמון שבכר, קושרו בגמי ואומר: הרי אלו בכורים. רבי שמעון אומר אף על פי כן חוזר וקורא אותם בכורים מאחר שיתלשו מן הקרקע.

ב. כיצד מעלין את הבכורים? כל העיירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד, ולנין ברחובה של עיר, ולא היו נכנסין לבתים, ולמשכים היה הממונה אומר: קומו ונעלה ציון אל בית ה׳ אלהינו.

הקרובים מביאים התאנים והענבים, והרחוקים מביאים גרוגרות וצמוקין. והשור הולך לפניהם וקרניו מצופות זהב ועטרה של זית בראשו. החליל מכה לפניהם עד שהגיעו קרוב לירושלים. הגיעו קרוב לירושלים, שלחו לפניהם ועטרו את בכוריהם.

שביכרה — התבשלה.
קושרו בגמי — מין צמח. papyrus
עושה סימן, כדי שיכיר אותו אחר כך.
אף על פי כן — שקרא אותם בשם בכורים בשעת ההפרשה, חוזר וקורא אותם בכורים כשיתלשו מן הקרקע.
מעמד — עשרים וארבעה מעמדות היו בישראל כנגד עשרים וארבע משמרות כהונה ולויה. ושלוחים מכל מעמד היו יושבים בירושלים בקביעות, כדי לעמוד על קרבנות הצבור יחד עם הכהנים והלויים שבאותו משמר. ומשום כך נקראו השלוחים אנשי מעמד.
מתכנסות לעיר — של ראש המעמד לעלות יחד.
ולמשכים — כשמשכימים בבוקר.
הממונה — ראש המעמד.
הקרובים — לירושלים.
גרוגרות וצמוקין — תאנים וענבים יבשים, כדי שלא יתקלקלו בדרך הרחוקה.
והשור — המיוחד לקרבן שלמים
החליל — מין כלי זמר. flute
שלחו לפניהם — שלוחים להודיע דבר ביאתם.
ועטרו — קשטו ופארו את הסלים בפירות נאים ומשובחים.

הפחות והסגנים והגזברים יוצאים לקראתם, לפי כבוד הנכנסים היו יוצאים. וכל בעלי אומניות שבירושלים עומדים לפניהם ושואלין בשלומם: אחינו אַנשי מקום פלוני באתם לשלום.

החליל מכה לפניהם עד שמגיעין להר הבית. הגיעו להר הבית, אפילו אגריפס המלך נוטל את הסל על כתפו ונכנס עד שמגיע לעזרה. הגיע לעזרה ודברו הלוים בשיר: ארוממך ה׳ כי דליתני ולא שמחת אויבי לי.

הגוזלות שעל גבי הסלים היו עולות, ומה שבידם נותנים לכהנים.

ג. עודהו הסל על כתפו, קורא מהגדתי היום לה׳ אלהיך עד שגומר כל הפרשה. ר׳ יהודה אומר: עד ארמי אובד אבי. הגיע לארמי אובד אבי מוריד הסל מעל כתפו ואוחזו בשפתותיו, וכהן מניח ידו תחתיו ומניפו, וקורא מארמי אובד אֲבי, עד שהוא גומר כל הפרשה ומניחו בצד המזבח, והשתחוה ויצא.

בראשונה כל מי שיודע לקרות — קורא, וכל מי שאינו יודע

הפחות — סגני כהונה.
והסגנים — סגני לויה.
והגזברים — גבאי אוצרות בית ה׳.
לפי כבוד — לפי רוב הבאים היה מספר היוצאים לקראתם.
בעלי אומניות — אפילו הם בטלים ממלאכתם ועומדים מפני כבוד הנכנסים.
אגריפס המלך — ממלכי בית שני, שהיה בעל שררה רבה.
הגוזלות — תורים ובני יונה שהיו תלויים מאחורי הסלים.
ומה שבידם — הבכורים שבידם.

קורא — פרשת הבכורים.
רבי יהודה אומר — רבי יהודה אינו חולק על התנא קמא, התנא הראשון, שדעתו נאמרה תחילה במשנה, אלא מפרש דבריו: קורא מהגדתי היום עד ארמי אובד אבי כשהסל עודהו על כתפו, הגיע לארמי אובד אבי מוריד הסל מעל כתפו וקורא עד שהוא גומר כל הפרשה.
בשפתותיו — של הסל.
ומניפו — מעלה ומוריד אותו.
לקרות — פרשת הבכורים.

לקרות מקרין אותו. נמנעו מלהביא, התקינו שיהיו מקרין את מי שיודע ואת מי שאינו יודע.

העשירים מביאין בכוריהם בקלתות של כסף ושל זהב והעניים מביאין אותם בסלי נצרים של ערבה קלופה, והסלים והבכורים ניתנין לכהנים.

מקרין אותו — קוראים לפניו והוא חוזר על הדברים.
נמנעו מלהביא — אלה שלא ידעו לקרות נמנעו מלהביא מפני הבושה.
בקלתות — בקופות מצופות בכסף וזהב.
נצרים — ענפים.
ערבה קלופה — שהוסרה קליפתו.

סֵדֶר מוֹעֵד

מסכת שבת

דיני שבת: איסור הוצאת דבר מרשות לרשות, הדלקת נר בשבת, שכחת עקר שבת ואבות מלאכות, הצלת כתבי הקודש ותפלין מפני הדליקה.

א.

איסור הוצאת דבר מרשות לרשות.

זכור את יום השב,
לא תעשה כל מלאכה.
(שמות כ׳).

א. לא יצא החיט במחטו סמוך לחשכה, שמא ישכו, ויצא, ולא הלבלר בקולמוסו, ולא יקרא לאור הנר. באמת אָמרו: החזן רואה היכן תינוקות קוראים, אבל הוא לא יקרא.

ב. ואלו מן ההלכות שאָמרו בעלית חנניה בן חזקיה

לא יצא — בערב שבת.
סמוך לחשכה — לבין השמשות.
שמא ישכח — ששבת היום.
ויצא — במחטו משתחשך. והוצאת דבר מרשות לרשות אסורה בשבת.
ולא הלבלר בקולמוסו — הסופר בעטו.
ולא יקרא — בספר לאור הנר של שמן, שמא יטה אותו, כדי שידלק יפה ונמצא מבעיר בשבת.
החזן — מלמד תינוקות.
תינוקות קוראים — ואין אָנו חוששים שמא יטה החזן את הנר, משום שבסקירה אחת רואה החזן היכן התינוקות קוראים.
מן ההלכות — האמורות למעלה.
בעלית חנניה — חנניה בן חזקיה התבודד בעליתו לדרוש וליישב דברי הנביא יחזקאל, שלפי דעת החכמים היו דבריו של יחזקאל סותרים דברי תורה. וכשעלו החכמים לבקרו, גזרו בו ביום שמונה עשר דברים שבית שמאי היו אוסרים ובית הלל היו מתירים.

בן גוריון כשעלו לבקרו, נמנו ורבו בית שמאי על בית הלל. ושמונה עשר דברים גזרו בו ביום.

ג. לא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת ולא בתרים ולא באלה ולא ברומח, ואם יצא חייב חטאת. רבי אליעזר אומר תכשיטין הן לו. וחכמים אומרים אינן אלא לגנאי, שנאמר: וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות, לא ישא גוי אל גוי חרב, ולא ילמדו עוד מלחמה.

ב.

הדלקת נר בשבת.

א. רבי ישמעאל אומר אין מדליקין בעטרן מפני כבוד השבת. וחכמים מתירין בכל השמנים: בשמן שומשמין, בשמן אגוזים, בשמן צנונות, בשמן דגים, בשמן פקועות, בעטרן ובנפט. רבי טרפון אומר, אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד.

ג.

שכחת עקר שבת ואבות מלאכות.

א. כלל גדול אמרו בשבת: כל השוכח עיקר שבת ועשה

נמנו ורבו — כשעמדו למנין הדעות רבו בית שמאי על בית הלל, יפסקו הלכה (החליטו) כמותם.

סייף — חרב.

תרים — מגן

אלה — club

חייב חטאת — קרבן חטאת על הוצאת דבר מרשות לרשות.

תכשיטין הן — ומותר לצאת בהן בשבת.

אלא לגנאי — ואינן תכשיטין, שאלו היו תכשיטין לא היו בטלין לעתיד לבוא.

בעטרן — פסולת של זפת, שריחו רע.

שומשמין — מין צמח שמפריו עושים שמן. poppy

צנונות — זרע הצנון. raddish

פקועות — אבטיחים קטנים, שעושים מהם שמן.

נפט — מין שמן מאיר. naptha

השוכח עיקר שבת — ששכח שיש שבת בעולם.

מלאכות הרבה בשבתות הרבה, אינו חייב אלא חטאת אחת. היודע עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה, חייב על כל שבת ושבת. היודע שהוא שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה, חייב על כל אב מלאכה ומלאכה.

ב. אבות מלאכות אַרבעים חסר אחת. הזורע והחורש והקוצר והמעמר, הדש והזורה, הבורר והטוחן והמרקד והלש והאופה. הגוזז את הצמר המלבנו והמנפצו והצובעו והטווה והמיסך והעושה שתי בתי נירין והאורג שני חוטין והפוצע שני חוטין. הקושר והמתיר. התופר שתי תפירות. הקורע על מנת לתפור שתי תפירות. הצד צבי, השוחטו והמפשיטו, המולחו והמעבדו והמוחקו והמחתכו, הכותב שתי אותיות והמוחק על מנת לכתוב שתי אותיות, הבונה והסותר, המכבה

אלא חטאת אחת — על כל השבתות, שכולן שגגה אחת הן.

היודע עיקר שבת — שיש שבת, אלא שלא ידע שהיום ההוא שבת.

היודע שהוא שבת — שהיום ההוא שבת, אלא שלא ידע שמלאכות הללו אסורות בשבת.

אב מלאכה — עיקר מלאכה. ותולדה היא המלאכה היוצאת מאב, הדומה לה, כגון הנוטע — אָב, והזומר (הכורת את הענפים כדי להצמיח את האילן) — תולדה. ואם עשה אב ותולדה שלו אינו חייב אלא חטאת אחת.

אַרבעים חסר אחת — כנגד אַרבעים חסר אחת מלאכה ועבודה שהיו במשכן.

המעמר — עושה עמרים וצוברם אל מקום אחד.

והזורה — במזרה לרוח.

והבורר — מוציא את הפסולת מן התבואה.

המרקד — המנפה את הקמח בנפה.

המלבנו — מכבסו בנהר.

והמנפצו — חובט את הצמר בשבט או סורקו במסרק.

נירין — קנה האריגה. spool

והמיסך — מותח את החוטים על המסכת. web

המכנים את הקנה עם חוטי הערב woof לתוך חוטי השתי warp ועושה שתי אריגות.

הפוצע — מסיר חוטי הערב מעל חוטי השתי.

המולחו — מולח את העור.

מוחקו — מגרד שערו.

והמכעיר, חסכה בפטיש, המוציא מרשות לרשות, — הרי אלו אבות מלאכות אַרבעים חסר אחת.

ג.

הצלת כתבי הקודש ותפילין מפני הדליקה.

א. כל כתבי הקודש מצילין אותן מפני הדליקה, בין שקורין בהם ובין שאין קורין בהם. ואף על פי שכתובים בכל לשון טעונים גניזה. ומפני מה אין קורין בהם? מפני ביטול בית המדרש.

מצילין תיק הספר עם הספר ותיק התפלין עם התפלין, ואף על פי שיש בתוכן מעות. ולהיכן מצילין אותן? למבוי שאינו מפולש.

כתבי הקודש — תורה נביאים וכתובים.

מצילין אותן — מהחצר שנפלה בה דליקה לחצר אחרת.

שקורין בהן—תורה ונביאים שקורין ומפטירין בהן בשבת.

שאין קורין — כתובים.

גניזה — הטמנה. ואסור להניח אותם במקום הפקר.

אין קורין בהן — בכתובים בשבת.

ביטול בית המדרש — בשיקראו בכתובים המושכים את הלב, וימנעו מלבוא אל בית המדרש לשמוע אל הדרשות.

תיק — כיס.

מבוי — מקום שנכנסים ממנו לחצרות ולבתים.

שאינו מפולש — מבוי שאינו פתוח משני הצדדין הוא כרשות היחיד, ונמצא שלא הוציאו מרשות לרשות.

פרקי משנה

מסכת פסחים

אסור חמץ: בדיקה, ביעור ומכירת חמץ. עשיית מלאכה בערבי פסחים שאסורה משום מנהג. שחיטת הפסח ומעשה הסדר.

א.

איסור חמץ: בדיקה, ביעור ומכירת חמץ. עשיית מלאכה בערבי פסחים שאסורה משום מנהג.

בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח לה׳ (ויקרא, כ״ג).

א. אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר. כל מקום שאין מכניסין בו חמץ, אין צריך בדיקה

אין חוששין שמא גררה חולדה מבית לבית וממקום למקום, דאם כן מחצר לחצר ומעיר לעיר אין לדבר סוף.

ב. כל שעה שמותר לאכול, מאכיל לבהמה לחיה ולעופות ומוכרו לנכרי ומותר בהנאתו. עבר זמנו, אסור בהנאתו ולא יסיק בו תנור וכירים. רבי יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה, וחכמים אומרים אף מפרר וזורה לרוח או מטיל לים.

אור לארבעה עשר — לילה שלמחרתו ארבעת עשר בניסן.
לאור הנר — שהוא יפה לבדיקה. ואף־על־פי שחמץ אינו אסור עד חצות י״ד, תקנו בדיקה בלילה, משום שרוב בני אדם מצויים אז בבתיהם. וטעם הבדיקה, שלא יעבור על בל יראה ובל ימצא.
שאין מכניסין בו חמץ — כל השנה.
אין חוששין — בשעה שהולך ובודק את החמץ.
שמא גררה חולדה — שמא סחבה חולדה חמץ ממקום שלא בדק למקום שבדק כבר.
דאם כן — שאם נחשוש שמא גררה ממקום למקום, אפשר לחוש גם אחר בדיקת החצר שמא גררה מחצר זו לחצר אחרת ומעיר לעיר, ואין לדבר סוף.
שמותר — לכהן לאכול בתרומה.
מאכיל — ישראל מאכיל את הבהמות חולין (כל מה שאינו קודש נקרא חולין).
ומוכרו — מוכר את החמץ לנכרי.
ומותר בהנאתו — רשאי ליהנות ממנו.
עבר זמנו — תחילת שש זמן שריפת החמץ, ואם עבר זמנו אסור בהנאתו.
מטיל לים — ועכשיו נוהגים רק לשרפו.

ג. מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות, עושין. מקום שנהגו שלא לעשות, אין עושין. ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין או ממקום שאין עושין למקום שעושין, נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם. ואל ישנה אָדם מפני המחלוקת.

מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים, אוכלין. מקום שנהגו שלא לאכול, אין אוכלין.

ב.

שחיטת הפסח.

א. הפסח נשחט בשלש כתות, שנאמר: ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל, קהל ועדה וישראל. נכנסה כת הראשונה, נתמלאה העזרה, נעלו דלתות העזרה, תקעו הריעו ותקעו. הכהנים עומדים שורות שורות ובידיהם בזיכי כסף ובזיכי זהב. שורה של כסף כולה כסף, ושורה של זהב כולה זהב. לא היו מעורבין, ולא היו לבזיכין שוליים שמא יניחום ויקרש הדם.

שלא לעשות — שמא יהיה טרוד במלאכה וישכח ביעור החמץ ושחיטת הפסח. אבל לאחר חצות אָסור לעשות מלאכה בכל מקום.

חומרי מקום — שאין עושין מלאכה.

שיצא משם — אם יצא ממקום שאין עושין, גם כן אינו עושה.

ואל ישנה ממנהג המקום שהלך לשם שלא יבוא לידי ריב. אבל כשהלך למקום שעושין והוא אינו עושה, אין בזה משום שנוי, מפני שהרואה אותו בטל, יאמר אין לו מלאכה.

שלא לאכול — כדי שלא יראה כאוכל פסחים בחוץ־לארץ.

בשלש כתות — אפילו בזמן שהצבור מועטים ויכולים לשחטו בבת אחת, מצוה להחלק לשלש כתות.

קהל ועדה וישראל — הרי שלש כתות.

בזיכים — כפות גדולות לקבל בהן הדם.

לא היו מעורבין — לא התערבו השורות אלו באלו.

שוליים — כן, תחתית. הבזיכין היו רחבים מלמעלה וצרים מלמטה, כדי שלא יעמידו אותם על הקרקע.

ויקרש — ויקפא הדם. ודם קרוש אינו ראוי לזריקה.

שחט ישראל וקבל הכהן, נותנו לחברו, וחברו לחברו, ומקבל את המלא ומחזיר את הריקן. כהן הקרוב אצל המזבח זורקו זריקה אחת כנגד היסוד.

ב. יצתה כת ראשונה ונכנסה כת שניה, יצתה שניה נכנסה שלישית. כמעשה הראשונה כך מעשה השניה והשלישית. קראו את ההלל. אם גמרו שנו, ואם שנו שלשו, אף על פי שלא שלשו מימיהם. ר יהודה אומר מימיהם של כת שלישית לא הגיעה לאָהבתי כי ישמע ה׳, מפני שעמה מועטין.

ג.
מעשה הסדר.

א. ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אָדם עד שתחשך, ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב. ולא יפחתו לו מאַרבע כוסות של יין, ואפילו מן התמחוי.

וקבל הכהן — את הדם בבזך.

המלא — הבזך המלא.

כמעשה הראשונה — כת ראשונה.

קראו — הלויים קראו את ההלל בשעת הקרבת הפסח והקהל ענה אחריהם ראשי הפרקים.

אם גמרו — קריאת ההלל ועשיית הפסח עדיין לא נגמרה.

שנו — חזרו וקראו את ההלל פעם שניה.

שלשו — קראו פעם שלישית.

שלא שלשו מימיהם — הלוויים לא שלשו את ההלל, מפני שהכהנים היו זריזים מאד בעבודתם.

שעמה מועטין — האנשים בכת השלישית היו מועטים, מפני שרוב העם הקריבו את פסחיהם עם הכת הראשונה והשניה.

סמוך למנחה — סמוך לשתי שעות ומחצה לפני שקיעת החמה.

לא יאכל — כדי שיאכל את המצה לתיאבון.

ואפילו עני — שאין דרכו לאכול בהסיבה.

עד שיסב — ישען על כרים, כדרך בני חורין.

ולא יפחתו — גבאי צדקה לא יתנו לעני פחות מאַרבע כסות. ואַרבע כוסות כנגד אַרבע לשונות שנאמרו בגאולת מצרים: והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי (פרשת וארא).

ואפילו מן התמחוי — אפילו הוא עני המתפרנס מבית מזון של צדקה.

מזגו לו כוס ראשון, בית שמאי אומרים מברך על היום ואחר כך מברך על היין, ובית הלל אומרים מברך על היין ואחר כך מברך על היום.

ב. הביאו לפניו, מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפר את הפת. הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין, אף על פי שאין חרוסת מצוה. רבי אליעזר בר צדוק אומר מצוה. ובמקדש היו מביאים לפניו גופו של פסח.

ג. מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל אביו. ואם אין דעת בבן, אביו מלמדו: מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה כולו מצה? שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, הלילה הזה מרור? שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי, שלוק ומבושל, הלילה הזה כולו צלי? שבכל הלילות אין אנו מטבילין פעם אחת, הלילה הזה שתי

מזגו — מככו.

על היום — קדוש.

על היין — בורא פרי הגפן. בית שמאי סוברים תחלה קודם — כשם שהיום קודם לכניסה, שהחג מתקדש מצאת הכוכבים, כך הוא קודם לברכה, ולפיכך מברך בראשונה על היום ואחר על היין. ובית הלל סוברים, תדיר (תמיד) קודם — משום שברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה, מברך בראשונה על היין ואחר כך על היום. שתדיר ואינו תדיר — תדיר קודם.

הביאו לפניו — לאחר שברך על היין קודם הסעודה מעלים על השלחן ירקות.

מטבל בחזרת — את החזרת. מטבל חזרת או ירק אחר במי מלח, כדי שישאל התינוק מה נשתנה, לפי שאין נוהגים לאכול ירקות לפני הסעודה.

עד שמגיע לפרפר את הפת — אוכל את הירקות עד שמגיע לבצוע את הלחם, לשבר את המצה האמצעית (יחץ). וטעמו של מנהג זה הוא, מפני שהמצה נקראת לחם עוני, ודרכו של עני בפרוסות לחם.

וחרוסת — פירות ואגוזים כתושים.

ושני תבשילין — שני מיני בשר, אחד כנגד הפסח ואחד כנגד החגיגה.

שאין חרוסת מצוה — ואינה באה אלא להפיג מרירות המרור.

מצוה — שהיא זכר לטיט.

ובמקדש — בזמן שבית המקדש היה קים.

שואל — שאלות מה נשתנה.

שלוק — נא, מבושל למחצה.

פעמים? ולפי דעתו של בן אָביו מלמדו. מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה.

ד. מזגו לו כוס שלישי, מברך על מזונו. רביעי, גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר. בין הכוסות הללו אם רוצה לשתות, ישתה. בין שלישי לרביעי לא ישתה.

ה. אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. ישנו מקצתן יאכלו, כולן לא יאכלו. רבי יוסף אומר נתנמנמו יאכלו, נרדמו לא יאכלו.

שתי פעמים — אַחת קודם הסעודה, ירק במי מלח ואחת בשעת הסעודה, מרור בחרוסת.

ולפי דעתו — לפי הבנתו של בן אָביו מבאר לו.

בגנות — בדברים של גנאי לישראל: עבדים היינו, מתחלה עובדי עבודה זרה.

בשבח — אשר גאלנו וגאל את אבותינו.

מזונו — ברכת המזון.

ברכת השיר — נשמת כל חי.

בין כוסות הללו — בין ב׳ הראשונות לשתים האחרונות. ואין חוששין שמא ישתכר, משום שיין בשעת סעודה אינו משכר.

לא ישתה — שמא ישתכר ולא יגמור את ההלל.

אין מפטירין — אין נפטרין מן הסעודה.

אחר הפסח — אחר שאָכלו הפסח.

אפיקומן — מיני מתיקה שרגילים לאכול לאחר הסעודה. אֵין מסיימין את הסעודה במיני מתיקה, אלא בטעם הפסח או טעם המצה.

ישנו מקצתן — כשישנו אחדים מן המסובים בשעת אכילת הפסח.

יאכלו — כשיקיצו יאכלו את הפסח.

כולן — כשישנו כולם לא יאכלו, משום שהסיחו דעתם מהאכילה, ונראה כאוכל הפסח בשני מקומות.

נתנמנו — יאכלו, שבתנומה קלה לא הסיחו דעתם מהאכילה, אבל כשנרדמו לא יאכלו.

פרקי משנה

מסכת שקלים

ההכרזה על השקלים, התקנות שנהגו בימי בית שני ותרומת הלשכה.

א.

ההכרזה על השקלים, התקנות שנהגו בימי בית שני.

א. באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלְאַים. בחמשה עשר בו קורין את המגילה בכרכין, ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת מקואות המים, ועושין כל צרכי הרבים, ומציינין את הקברות ויוצאין אף על הכלְאַים.

אָמר רבי יהודה בראשונה היו עוקרין ומשליכין לפניהם, משרבו עוברי עבירה, היו עוקרין ומשליכין על הדרכים. התקינו שיהו מפקירין כל השדה כולה.

ב. בחמשה עשר בו שולחנות היו יושבין במדינה, בעשרים

משמיעין — בית דין מכריזין.
על השקלים — שכל אָדם מישראל, מבן עשרים ומעלה, יביא שקלו לצרכי המקדש ולצרכי עיר הקודש.
ועל הכלאים — שיעקרו צמחי כלאים (תערובות שני מינים שונים) מן הגנים והכרמים.
בכרכין — בערים מוקפות חומה.
ומתקנין את הדרכים — שנתקלקלו בימות הגשמים.
צרכי הרבים— גומרים דיני ממונות ודיני נפשות וכו׳.
ומציינין את הקברות — עושים ציונים וסימנים מסביב לקברות שנמחו בימות הגשמים, כדי שיתרחקו הכהנים מהם.
ויוצאין — הממונים יוצאים לבדוק את השדות ולראות אם נזהר העם מן הכלאים.
היו עוקרין — כשמצאו הממונים צמחי כלאים היו עוקרין ומשליכים אותם לפני בעלי השדות כדי לבייש אותם.
עוברי עבירה — שנהנו מן הכלאים.
על הדרכים — ואף־על־פי שלא נהנו עוד מן הכלאים, שמחו על שנכבשו (עקרו את העשב) להם שדותיהם.
התקינו שיהו מפקירין — להפקיר את כל השדה והפקר בית דין הפקר.
בחמשה עשר בו — באדר.
שולחנות — חלפנים המחליפים את המעות.
במדינה — בכל ערי ישראל. להחליף מטבעות המדינה במחצית השקל.

וחמשה ישבו במקדש. משישבו במקדש, התחילו למשכן. את מי ממשכנין? לוים וישראלים גרים ועבדים משוחררים, אבל לא נשים ועבדים וקטנים. כל קטן שהתחיל אָביו לשקול על ידו שוב אינו פוסק. ואין ממשכנין את הכהנים, מפני דרכי שלום.

מצרפין שקלים לדרכונות מפני משוי הדרך. כשם שהיו שופרות במקדש, כך היו שופרות במדינה.

ב.

תרומת הלשכה

א. בשלשה פרקים בשנה תורמין את הלשכה: בפרוס הפסח, בפרוס עצרת, בפרוס החג.

בשלש קופות של שלש שלש סאין תורמין את הלשכה

למשכן — לקחת משכון (עבוט) ממי שלא נתן שקלו.

לשקול על ידו — לתת שקל בשבילו.

מפני דרכי שלום — מפני שכל עבודת הקרבנות נעשית על־ידי הכהנים, חולקים להם כבוד ואין ממשכנין אותם.

מצרפין — בני המדינה רשאים להחליף שקלי כסף בדרכונות (מטבעות זהב).

משוי הדרך — להקל מעליהם משא הדרך לירושלים.

שופרות — קופסות שפיהן צר למעלה כדי שלא יוכלו להוציא מהן את השקלים.

במדינה — היו השופרות שמורים בידי הגזברים גובי השקלים.

פרקים — זמנים.

תורמין — מפרישים תרומה לצרכי הקרבנות.

הלשכה — לשכת השקלים. כל השקלים היו בלשכה אחת במקדש, ושלש פעמים בשנה היו לוקחים ממנה קופה אחת בת שלש סאין מלאה שקלים לקנות בהם קרבנות צבור.

בפרוס — בחצי, בחצי החודש, בט"ו יום קודם הפסח.

עצרת — שבועות.

החג — סוכות.

של שלש שלש — כל קופה בת שלש סאין.

וכתוב בהן: אל״ף, בי״ת, גימ״ל. אין התורם נכנס לא בפרגוד חפות ולא במנעל ולא בסנדל ולא בתפילין ולא בקמיע, שמא יעני ויאמרו: מעון הלשכה העני, או שמא יעשיר ויאמרו: מתרומת הלשכה העשיר. לפי שאדם צריך לצאת ידי הבריות, כדרך שצריך לצאת ידי המקום, שנאמר והייתם נקיים מה׳ ומישראל (במדבר ל״ב), ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואָדם, (משלי ג׳).

ב. שתי לשכות היו במקדש, אַחת לשכת חשאים ואחת לשכת הכלים. לשכת חשאים: יראי חטא נותנים לתוֹכה בחשאי, ועניים בני טובים מתפרנסים מתוכה בחשאי. לשכת הכלים: מי שהוא מתנדב כלי זרקו לתוכה, ואחד לשלשים יום גזברין פותחין אותה, וכל כלי שמוצאין בו צורך לבדק הבית מניחין אותו, והשאר נמכרין ללשכת בדק הבית.

ג. שלשה עשר שופרות, שלשה עשר שולחנות, שלש עשרה השתחויות היו במקדש. של בית רבן גמליאל ושל בית רבי חנניה סגן הכהנים היו משתחוים אַרבע עשרה. והיכן היתה יתרה? כנגד דיר העצים. שכן מסורה בידם מאבותיהם, ששם הארון נגנז.

וכתוב בהן — כדי לדעת איזו קופה נתרמה תחלה ויקנו משקלי הקופה ההיא קרבנות צבור ראשונה.

התורם — המפריש את השקלים מן הלשכה.

בפרגוד חפות — בבגד מכופל מלמטה, שלא יחשדו בו שהטמין לתוכו כסף.

במנעל וסנדל — מפני אותו החשד.

בתפלין וקמיע — שלא יאמרו התיר התפר ונתן לתוכם כסף.

יעני — יהיה לעני.

מעון הלשכה — שלקח מכסף הלשכה.

לשכת חשאים — על שם שנותנים לתוכה בחשאי, בסתר.

השתחויות — הנכנס אל המקדש היה נכנס דרך ימין בהר הבית ויוצא דרך שמאל, ובהליכתו היה משתחוה שלש עשרה השתחויות כנגד שלשה עשר שערים שהיו בו.

נגנז — על־ידי יאשיהו המלך, שבימיו כבר נגזר על הבית שיחרב. (מלכים ב׳ כ״ב).

פרקי משנה

מסכת ראש השנה

ארבעה ראשי שנים, קדוש החודש ובדיקת העדים, תקיעת שופר וסדר ברכות של ראש השנה.

א.

אַרבעה ראשי שנים.

בחדש השביעי, באחד לחדש, יהיה לכם שבתון, זכרון תרועה מקרא קודש.
(ויקרא, כ"ג).

א. אַרבעה ראשי שנים הם: באחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים, באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה; רבי אליעזר ורבי שמעון אומרים באחד בתשרי. באחד בתשרי ראש השנה לשנים ולשמיטין וליובלות לנטיעה ולירקות. באחד בשבט ראש השנה לאילן, דברי בית שמאי. בית הלל אומרים בחמשה עשר בו.

למלכים — מלכי ישראל. מונין שנַת המלך מחודש ניסן ולא מהיום שהומלך בו.

ולרגלים — חגים. מונין את החגים מהחג שבניסן: חג המצות, חג השבועות וחג הסוכות.

למעשר בהמה—מפני שרוב הבהמות יולדות עד אלול, קבעו ראש השנה למעשר בהמה באחד לאלול. ואין מעשרין מן הנולדות קודם אלול על הנולדות לאחר אלול.

באחד בתשרי — שישנן בהמות היולדות עד תשרי.

לשנים — לחשבון השנים והתקופות.

ולשמיטין וליובלות — איסור עבודת האדמה בשנת השמיטה ובשנת היובל מתחיל מאחד בתשרי.

לנטיעה — לשלש שנים של ערלה שאָסור ליהנות מפריו, דכתיב: שלש שנים יהיה לכם ערלים, לא יאכל (ויקרא י"ט). שאפילו נטע את האילן באָב, מתחילה שנתו השניה מאחד בתשרי.

ולירקות — למעשר ירקות. ואין מעשרין מן הנלקט קודם ראש השנה על הנלקט לאחר כך.

ראש השנה לאילן — למעשר פירות. שאין מעשרין מפירות האילן שחנטו קודם שבט על הפירות שחנטו לאחר כך.

ב. בארבעה פרקים העולם נידון: בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן, בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו כבני מרון, שנאמר: היוצר יחד לבם, המבין אל כל מעשיהם. ובחג נדונים על המים.

ב.

קדוש החודש ובדיקת העדים.

א. על ששה חדשים השלוחים יוצאין: על ניסן מפני הפסח, על אָב מפני התענית, על אלול מפני ראש השנה, על תשרי מפני תקנת המועדות, על כסלו מפני חנוכה, ועל אדר מפני הפורים. וכשהיה בית המקדש קיים יוצאין אַף על אייר מפני פסח קטן.

בארבעה פרקים — בארבעה זמנים בשנה.

נידון — עומד למשפט.

על התבואה — שהפסח זמן תחילת בישול התבואה.

בעצרת — שחג השבועות זמן תחילת בישול פירות האילן.

כבני מרון — כבני צאן. כשם שבני צאן עוברין דרך פתח קטן בשעה שמעשרין אותם, כך עוברין כל באי העולם לפני הקדוש־ברוך־הוא ביום הדין.

היוצר יחד לבם—הקדוש־ברוך־הוא רואה בסקירה אחת לב הכל.

ובחג — בסוכות נידונין על הגשמים. אם יהיו גשמי ברכה או לא.

השלוחין יוצאין — בית דין שולחים שלוחים לכל מקום להודיע את היום שקבעו בו את החדש. אם החדש שעבר הוא מלא — בן שלשים יום, או חסר — בן עשרים ותשעה ימים, וידעו בני ישראל מתי חל הפסח שבחודש הבא.

מפני הפסח — השלוחים יוצאים בניסן להודיע את היום שקבעו אותו בית דין לראש חודש, כדי שידעו בכל מקום מתי לעשות הפסח ועל סיון לא יצאו — משום שקביעות חג השבועות היתה ידועה לכל על־ידי ספירת מ"ט יום מחג הפסח.

התענית — תשעה באב. ולא מפני תעניות אחרות? משום שתשעה באב חשוב יותר, חששו שמא יטעו בו.

תקנת המועדות — להודיע מתי חלים יום הכפורים וחג הסוכות.

פסח קטן — פסח שני. מי שהיה טמא או מי שהיה בדרך רחוקה ולא עשה הפסח בזמנו ובמקומו, עושה פסח שני באייר.

ב. אם אינן מכירין אותו, משלחין אחר עמו להעידו. בראשונה היו מקבלים עדות החדש מכל אָדם; משקלקלו הבייתוסים התקינו, שלא יהו מקבלין אלא מן המכירים.

ג. בראשונה היו משיאין משואות; משקלקלו הכותים התקינו, שיהו שלוחין יוצאין. כיצד היו משיאין משואות? מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וקנים ועצי שמן ונעורת של פשתן, וכורך במשיחה, ועולה לראש ההר ומצית בהן את האור, ומוליך ומביא ומעלה ומוריד, עד שהוא רואה את חברו עושה כן בראש ההר השני, וכן בראש ההר השלישי.

ד. ומאין היו משיאין משואות? מהר המשחה לסרטבא, ומסרטבא לגרופינא, ומגרופינא לחוורן, ומחוורין לבית בלתין, ומבית בלתין לא זזו משם אלא מוליך ומביא ומעלה ומוריד עד שהיה רואה כל הגולה לפניו כמדורת האש.

אינן מכירין— בית דין אינן מכירין את העד.

משלחין עמו — בית דין שבעירו משלחין זוג אחר להעיד עליו: שהוא אָדם כשר.

הבייתוסים — כת ידועה שהתנגדה לפרושים. והבייתוסים שכרו עדי שקר להטעות את החכמים בעדות החודש, כדי שתהא עצרת חלה לפי חשבונם ביום ראשון לשבוע, כמו שדרשו את הכתוב „ממחרת השבת", ממחרת ממש, שאין עצרת חלה אלא ביום לאחר שבת, היינו יום ראשון.

משיאין משואות — מדליקין אבוקות. כשקדשו בית־דין את החודש היו מדליקין אבוקות להודיע בכל ערי ישראל זמן הקביעות.

הכותים — שהתנגדו לסדר הקביעות של הבית דין והשיאו משואות שלא בזמנן להטעות את ישראל.

כלונסאות — מוטות עץ.

ונעורת של פשתן — להגדיל את הלהבה.

וכורך במשיחה — וקושר בפתיל את הקנים והנעורת בראש הכלונסאות.

ומצית — ומדליק.

מהר המשחה — הר הזיתים.

לסרטבא— שמות הרים בין ירושלים לבבל.

כל הגולה — ערי בבל.

כמדורת אש — שכל אחד היה נוטל אבוקה בידו ועולה לראש גגו.

ה. חצר גדולה היתה בירושלים ובית יעזק היתה נקראת, ולשם כל העדים מתכנסים, ובית דין בודקין אותם שם. וסעודות גדולות עושין להם בשביל שיהו רגילין לבא. בראשונה לא היו זזין משם כל היום, התקין רבן גמליאל הזקן, שיהו מהלכין אלפים אַמה לכל רוח.

ו. כיצד בודקין את העדים? זוג שבא ראשון בודקין אותו ראשון, ומכניסין את הגדול שבהן ואומרים לו: אמור, כיצד ראית את הלבנה, לפני החמה או לאחר החמה? לצפונה או לדרומה? כמה היה גבוה? ולאין היה נוטה? וכמה היה רחב? אם אָמר: לפני החמה, לא אָמר כלום. ואחר כך היו מכניסין את השני ובודקין אותו, אם נמצאו דברים מכוונים, עדותן קיימת. ושאר כל הזוגות שואלין אותם ראשי דברים, לא שהיו צריכין להן, אלא כדי שלא יצאו בפחי נפש, בשביל שיהו רגילים לבא.

כל העדים — שבאו להעיד על על קידוש החודש.

לא היו זזין משם — העדים שהתירו להם לצאת בשבת חוץ לתחום בשביל עדות החודש, אסור להם לזוז ממקומם. שהיוצא בשבת חוץ לתחום אין לו אלא ד׳ אמות ואסור לו לזוז ממקומו.

הגדול — החשוב.

לפני החמה — הראית את הלבנה לעבר החמה מערבה.

לאחר החמה — לעבר החמה מזרחה.

לצפונה — צפונית מזרחית לחמה.

לדרומה — דרומה מזרחית לחמה.

כמה היה גבוה — הירח מאופק הרקיע לפי מראה עיניכם.

ולאן היה נוטה — לאיזה רוח היה מהלך.

וכמה היה רחב — הצד המאיר שבירח לפי מראה עיניכם. ובית־דין ידעו באיזה צד צריכה הלבנה להיות באותה השעה, וכשדברי העדים לא הקבילו לחשבונם, ידעו בית דין שהם עדי שקר.

לא אָמר כלום — שאין הלבנה נראית בשעת המולד אלא אחר שקיעת החמה, ומשום כך היא לאחר החמה ולא לפני החמה.

מכוונים — מקבילים, דומים אלו לאלו.

ראשי דברים — מקצת מן השאלות.

בפחי נפש — עגמת נפש. יתעצבו על שטרחו לחנם.

ז. ראש בית דין אומר: מקודש, וכל העם עונין אחריו: מקודש, מקודש, בין שנראה בזמנו, בין שלא נראה בזמנו מקדשין אותו. ר' אליעזר בר' צדוק אומר אם לא נראה בזמנו אין מקדשין אותו, שכבר קדשוהו מן השמים.

ח. דמות צורות לבנות היו לו לרבן גמליאל בטבלא ובכותל בעליתו, שבהן מראה את ההדיוטות ואומר להם: הכזה ראית או כזה? מעשה שבאו ואמרו: ראינוהו שחרית במזרח וערבית במערב. אמר ר' יוחנן בן נורי: עדי שקר הם. כשבאו ליבנה, קיבלן רבן גמליאל. ועוד באו שנים ואמרו: ראינוהו בזמנו ובליל עבורו לא נראה, וקיבלן רבן גמליאל. אמר רבי דוסא בן הרכינס: עדי שקר הן. אמר לו ר' יהושע: רואה אני את דבריך. שלח לו רבן גמליאל: גוזרני עליך, שתבא אצלי

בזמנו — בליל השלשים.
שלא בזמנו — בשלשים ואחד, ואז בית דין דוחין ראש השנה למחרת זמנו, לשלשים ואחד.
מקדשין אותו — אומרים מקודש.
קדשוהו מן השמים — שיהא בשלשים ואחד, ואי־אפשר לבית־דין לאחר אותו עוד. ומשום שקידוש החודש אינו תלוי אז ברצון בית־דין, אין מקדשין אותו.
בטבלא ובכותל — על לוח והכותל היו צורות הלבנה בתקופותיה השונות.
הדיוטות — אנשים פשוטים.
שחרית במזרח — ראינו את הירח ביום כ"ט קודם הנץ החמה.
וערבית במערב — ובאותו יום ראינו אותו בהתחדשותו בערב.
עדי שקר הם — שאין רואים את הירח ביום המולד גם בשחרית וגם בערבית.
קיבלן רבן גמליאל — שהיה נשיא קיבל את עדותם. שלפי חשבונו אפשר היה לראות את הירח באותו הלילה, ומה שאמרו העדים שראוהו בשחרית, אפשר שענן קל נראה להם כדמות ירח וטעו וחשבו שהוא הירח.
בזמנו — בליל שלשים.
ובליל עבורו — בשלשים ואחד.
וקיבלן — שלפי חשבונו צריך היה להראות באותו הלילה. ומה שלא נראה לאחר המולד, אפשר שכסה אותו ענן דק, או לא נראה משום סבה אחרת.
עדי שקר הן — שאי־אפשר שלא יהא נראה לאחר המולד.
רואה אני את דבריך — שצריך לעבר את החודש.

במקלך ובמעותיך ביום הכפורים שחל להיות בחשבונך. הלך ומצאו רבי עקיבא מיצר. אָמר לו: יש לי ללמוד שכל מה שעשה רבן גמליאל עשוי, שנאמר, אלה מועדי ה׳ מקראי קודש אשר תקראו אותם, בין בזמנן בין שלא בזמנן, אין לי מועדות אלא אלו. בא לו אצל רבי דוסא בן הרכינס. אָמר לו: אם באין אָנו לדון אחר בית דינו של רבן גמליאל, צריכין אָנו לדון אחר כל בית דין ובית דין שעמד מימות משה ועד עכשיו שנאמר: ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל, ולמה לא נתפרשו שמותן של זקנים? אלא ללמד, שכל שלשה ושלשה שעמדו בית דין על ישראל, הרי הוא כבית דינו של משה. נטל מקלו ומעותיו בידו והלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יום הכפורים להיות בחשבונו. עמד רבן גמליאל ונשקו על ראשו, אָמר לו: בוא בשלום, רבי ותלמידי, רבי בחכמה, ותלמידי שקבלת דברי.

ג.

תקיעת שופר.

א. כל השופרות כשרים, חוץ משל פרה, מפני שהוא קרן.

ומצאו רבי עקיבא מיצר — רבי עקיבא מצא את רבי יהושע שהיה דואג ומצטער על שגזר עליו הנשיא לחלל את יום הכפורים שחל להיות בחשבונו.

אָמר לו — רבי עקיבא לרבי יהושע.

תקראו אתם — כתוב אותם חסר ו׳ ואל תקרא אותם אלא אתם — בית דין. שמועדי ה׳ נקבעים על־ידי קריאת בית־דין.

אלא אלו — שקבעו אותם בית דין.

בא לו — רבי יהושע אצל רבי דוסא, שהיה זקן וגדול הדור.

אָמר לו — רבי דוסא אמר.

לדון — להרהר, לפקפק.

כבית דינו של משה — כל בית דין יפה כחו ככח בית דינו של משה. שכל שלשה שעמדו בית דין על ישראל חשוב ־ כשלשה מזקני ישראל, שלא נתפרשו שמותם.

נטל — רבי יהושע.

כשרים — לתקיעה בראש השנה.

משל פרה — והוא הדין משל שור.

שהוא קרן — שנקרא בתורה קרן: דכתיב: בכור שורו הדר לו וקרני ראם (דברים ל״ג).

מי שהיה עובר אחורי בית הכנסת או שהיה ביתו סמוך לבית הכנסת ושמע קול שופר, אם כיון לבו יצא, ואם לאו, לא יצא.

ב. חרש שוטה וקטן אין מוציאין את הרבים ידי חובתן. זה הכלל: כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן.

ג. יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, במקדש היו תוקעין, אבל לא במדינה. משחרב בית המקדש, התקין רבן יוחנן בן זכאי, שהיו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין. אָמר רבי אלעזר לא התקין רבן יוחנן בן זכאי אלא ביבנה בלבד. אָמרו לו: אחד יבנה ואחד כל מקום שיש בו בית דין.

ד. סדר תקיעות: שלש של שלש שלש. שיעור תקיעה כשלש תרועות, שיעור תרועה כשלש יבבות. תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים אין בידו אלא אחת.

כיון לבו — לצאת ידי חובת המצוה.

חרש — שאינו שומע ואינו מדבר, אבל השומע מוציא.

שוטה — שאין בו דעת, או שנטרפה דעתו עליו.

קטן — שלא הגיע לשנות בגרות.

שאינו מחויב בדבר—שאינו מחויב במצוה.

במקדש — בירושלים.

היו תוקעין — שתקיעת שופר אסורה משום שבות, ואין שבות במקדש.

במדינה — בשאר ערי ישראל.

בית דין — שלשה אנשים סמוכין להוראה.

אלא ביבנה — שהיה שם בית דין גדול, שכחו היה גדול ככח בית דין שבירושלים.

סדר תקיעות: שלש — שלש יבבות (חלקים): אחת למלכיות, אחת לזכרונות ואחת לשופרות.

של שלש שלש — כל בבא (חלק) של שלשה קולות: תקיעה, תרועה, תקיעה.

כשלש תרועות — שיעור המשך שלש תקיעות ראשונות כשלש תרועות שבאמצע.

יבבות — קולות דומים לגניחה שיוצאת מלב האדם.

תקע בראשונה — תקיעה כשיעורה לפני מלכיות.

ומשך בשניה—כשיעור שתי תקיעות, כדי לצאת בשניה ידי חובת תקיעה אחת לפני זכרונות.

אלא אחת — תקיעה אחת. וצריך לתקוע עוד לפני זכרונות.

ד.

סדר ברכות של ראש השנה

א. סדר ברכות: אומר אָבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכיות עמהן ואינו תוקע. קדושת היום ותוקע, זכרונות ותוקע, שופרות ותוקע, ואומר עבודה והודאָה וברכת כהנים, דברי רבי יוחנן בן נורי. אָמר לו רבי עקיבא: אם אינו תוקע למלכיות, למה הוא מזכיר? אלא אומר אָבות וגבורות וקדושת השם, וכולל מלכיות עם קדושת היום ותוקע, זכרונות ותוקע, שופרות ותוקע, ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים.

ב. כשם ששליח ציבור חייב, כך כל יחיד ויחיד חייב. רבן גמליאל אומר שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתן.

סדר ברכות — תפלות של ראש השנה.
אבות — מגן אברהם.
גבורות — אַתה גבור.
קדושת היום — אַתה קדוש.
וכולל מלכיות — עם התפלות האלו אומר ובכן תן פחדך.
קדושת היום — אַתה בחרתנו.
זכרונות — וזכרתי אני את בריתי אותך, ועוד פסוקים שיש בהם מזכרון חסדי ה׳ לישראל.
שופרות — תפלה שנזכרה בה תקיעת שופר.
עבודה — רצה.
והודאה — מודים.
ברכת כהנים — שים שלום.
למה הוא מזכיר — מלכותו של הקדוש־ברוך־הוא.
ותוקע — לאחר המלכיות שתקיעת שופר סימן להכתרת מלך.
חייב — להתפלל שמונה עשרה.
כל יחיד — שבקיא ויודע להתפלל. שהש״ץ (שליח צבור) אינו מוציא בתפלתו בקול אלא מי שאינו בקיא.
את הרבים — בין בקיאים ובין שאינם בקיאים.

יומא

דיני יום הכפורים: הכנת הכהן הגדול לעבודת יום הכפורים בזמן המקדש, סדר העבודה, הטלת הגורל והשעיר המשתלח, קריאת הכהן הגדול בתורה ודיני תענית ותשובה.

א.

הכנת הכהן הגדול לעבודת יום הכפורים.

בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשותיכם וגו׳, כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם.
(ויקרא, ט״ז).
אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפורים הוא וגו׳.
(ויקרא כ״ג)

א. שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פלהדרין, ומתקינין לו כהן אחר תחתיו, שמא יארע בו פסול.

כל שבעת הימים הוא זורק את הדם ומקטיר את הקטורת ומטיב את הנרות ומקריב את הראש ואת הרגל. ושאר כל הימים, אם רצה להקריב — מקריב, שכהן גדול מקריב חלק בראש ונוטל חלק בראש.

מפרישין—הכהן הגדול טעון הפרשה מביתו שבעת ימים, כדי שיכשיר את עצמו אל כל עבודות יום הכפורים, שאינן נעשות אלא על ידו.

לשכת פלהדרין — לשכת פקידי המלך והיא גם לשכת הכהן הגדול.

ומתקינין — מזמינין כהן אחר להיות כהן גדול במקומו, כשיארע בו פסול טומאה, שיעכב אותו מלבוא אל המקדש ביום הכפורים.

שבעת הימים — כדי שיהא רגיל בעבודה.

ומטיב את הנרות — מסיר אפר הפתילות.

ושאר כל הימים — אם רצה להקריב: אין אנשי המשמר יכולים לעכב בידו.

מקריב חלק בראש — ראש (ראשון) הוא להקריב כל חלק שיבחר בו.

ונוטל — בחלוקת הקדשים נוטל כל חלק שירצה.

ב. מסרו לו זקנים מזקני בית דין וקורין לפניו בסדר היום, ואומרים לו: אישי, כהן גדול! קרא אתה בפיך, שמא שכחת, או שמא לא למדת. ערב יום כפורים שחרית מעמידין אותו בשער המזרח ומעבירין לפניו פרים ואילים וכבשים, כדי שיהא מכיר ורגיל בעבודה.

כל שבעת הימים לא היו מונעין ממנו מאכל ומשתה. ערב יום הכפורים עם חשיכה לא היו מניחים אותו לאכול הרבה, מפני שהמאכל מביא את השינה.

ג. מסרוהו זקני בית דין לזקני כהונה והעלוהו לעליית בית אבטינס והשביעוהו ונפטרו והלכו להם. ואומרים לו: אישי, כהן גדול, אנו שלוחי בית דין ואתה שלוחנו ושליח בית דין, משביעין אנו עליך במי ששכן שמו בבית הזה, שלא תשנה דבר מכל מה שאמרנו לך. הוא פורש ובוכה, והן פורשין ובוכין.

אם היה חכם, דורש, ואם לא, תלמידי חכמים דורשין לפניו.

מסרו לו — בכל שבעת הימים.

בסדר היום — בפרשת אחרי מות, כדי ללמדו את סדר העבודה.

אישי — אדוני.

קרא אתה בפיך — את סדר העבודה.

לא למדת — במקדש השני היו גם כהנים הדיוטים, שקנו את הכהונה הגדולה בכסף.

שיהא מכיר — כשיתבונן בבהמות העוברות לפניו יתן לבו להלכות סדר היום.

מביא את השינה — והוא צריך להיות ער כל הלילה.

מסרוהו — בערב יום הכפורים.

לזקני כהונה — שילמדו אותו איך למלא חפניו קטרת הסמים. וחפינת הקטרת היתה אחת העבודות הקשות שבמקדש.

בית אבטינס — שהיו מומחים במעשה הקטרת.

והשביעוהו — שלא יעשה כמעשה הצדוקים, שהיו נותנין את הקטרת על הגחלים שבמחתה מחוץ לקודש הקדשים, אלא שיתקין את הקטרת על האש מבפנים, שנאמר: ונתן את הקטרת על האש לפני ה׳ (ויקרא ט״ז).

ואמרו לו — זקני כהונה.

ובוכה — על שנחשד.

ובוכין — על שחשדוהו, שהחושד בכשרים לוקה בגופו.

דורש — בדבר הלכה כל ליל יום הכפורים, כדי שלא יישן.

אם רגיל לקרות, קורא, ואם לאו, קורין לפניו. ובמה קורין לפניו? באיוב ובעזרא ובדברי הימים. זכריה בן קבוטל אומר: פעמים הרבה קריתי לפניו בדניאל.

בקש להתנמנם, פרחי כהונה מכין לפניו באצבע צרדה ואומרים לו: אישי, כהן גדול, עמוד והפג אחת על הרצפה, ומעסיקין אותו עד שיגיע זמן השחיטה. ולא היתה קריאת הגבר מגעת, עד שהיתה עזרה מלאה מישראל.

ב.

עבודת הכהן הגדול.

א. אמר להם הממונה: צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה. אם הגיע, הרואה אומר: ברקאי! מתתיה בן שמואל אומר, האירו פני כל המזרח! עד שבחברון? והוא אומר: הן.

קורא — אחר הדרשה בכתובים.

באיוב ובעזרא ובדברי הימים — שיש בהם דברים המושכים את הלב, ואין השינה תוקפתו.

פרחי כהונה — הכהנים הצעירים.

באצבע צרדה — מכין באצבע האמצעית על ראש האגודל ושומטין אותה בחזקה לתוך כף היד ועל ידי זה משמיעין קול ומעבירין ממנו את השינה.

עמוד והפג — עמוד שעה אחת על הרצפה של שיש והפג (והוצא) חום גופך. שהחום מפיל שינה.

ומעסיקין אותו — בקריאת שירים ומזמורים.

הגבר — קריאת התרנגול.

הממונה — סגן.

צאו וראו — ממקום גבוה שהיה במקדש.

זמן השחיטה — של קרבן תמיד.

ברקאי — האיר והבריק השחר.

האיר כל פני המזרח — וזמן זה אחר עלית השחר.

עד שבחברון — שואלין אותו אם הגיע האור לחברון, שהר חברון גבוה מכל כביבות ירושלים.

חמש טבילות ועשרה קידושין טובל כהן גדול ומקדש בו ביום.

פרסו סדין של בוץ בינו לבין העם. פשט, ירד וטבל, עלה ונסתפג. הביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו. הביאו לו את התמיד, קרצו ומרק אחר שחיטה על ידו. קבל את הדם וזרקו. נכנס להקטיר קטורת של שחר ולהטיב את הנרות ולהקריב את הראש ואת האברים ואת החביתין ואת היין.

אם היה כהן זקן או איסטנים, מחמין לו חמין ומטילין לתוך הצונן, כדי שתפיג צינתן.

ב. הביאוהו לבית הפרוה, ובקדש היתה. פרסו סדין של בוץ בינו לבין העם, קדש ידיו ורגליו ופשט. רבי מאיר אומר, פשט, קדש ידיו ורגליו. ירד וטבל, עלה ונסתפג. הביאו לו בגדי לבן, לבש וקדש ידיו ורגליו.

בשחרית היה לובש פלוסין של שנים עשר מנה, ובין

חמש טבילות — חמש פעמים היה הכהן הגדול מחליף בגדיו ביום הכפורים, ובכל פעם שפשט בגדיו היה טובל.

ועשרה קדושין — רחיצת ידים ורגלים מן הכיור.

בוץ — בד.

ונסתפג — נגב בשרו באלונטית.

קרצו — שחטו. שחיטה הנהוגה אצל הקרבנות.

ומרק — גמר. כהן אחר גמר את השחיטה.

על ידו — בשבילו.

את הראש ואת האברים — של התמיד.

את החביתין ואת היין — מעשה מחבת (מין עוגה) ונסכים הבאים עם הקרבן.

איסטנים — מפונק, שהטבילה בצונן קשה לו.

שתפיג — שתוציא צינתן מן המים.

בית הפרוה — שם לשכה אחת, שנקראת על שם האיש שבנאה.

ובקדש היתה — לשכת הפרוה היתה במקדש.

פשט, קדש — תחילה פשט ואחר־כך קדש.

בגדי לבן — בגדי בד: כתונת ומכנסים ואבנט ומצנפת. שכל עבודת היום אחרי תמיד של שחר היו בבגדי לבן.

פלוסין — בוץ (בד) יקר הבא מפלוטיא (רעמסס) שבמצרים.

הערבים הנדוין של שמונה מאות זוז, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים, בשחר היה לובש של שמונה עשר מנה, ובין הערבים של שנים עשר מנה, הכל שלשים מנה. אלו משל צבור, ואם רצה להוסיף, מוסיף משלו.

ג. בא לו אצל פרו, ופרו היה עומד בין האולם ולמזבח, ראשו לדרום ופניו למערב. והכהן עומד במזרח, ופניו למערב, וסומך שתי ידיו עליו ומתודה. וכך היה אומר: אָנא השם, עויתי, פשעתי, חטאתי לפניך, אני וביתי. אנא השם, כפר נא לעונות, ולפשעים, ולחטאים, שעויתי, ושפשעתי, ושחטאתי לפניך, אני וביתי, ככתוב בתורת משה עבדך: כי ביום הזה יכפר עליכם וגו׳. והן עונין אחריו: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד!

בא לו למזרח העזרה, לצפון המזבח, הסגן מימינו וראש בית אב משמאלו ושם שני שעירים וקלפי היתה שם ובה שני גורלות.

הנדוין — בד הודי.
מנה — מאה זוז.
אצל פרו — פר החטאת שהקריב משלו.
בין האולם ולמזבח — בצפון העזרה קרוב להיכל.
השם — היה אומר את שם ה׳ ככתבו.
עויתי — בזדון, כדי להכעיס.
פשעתי — במרד (פריקת העול) אבל לא להכעיס.
חטאתי — בשגגה.
והן עונין — הכהנים והעם.
הסגן — המשנה לכהן הגדול.
בית אָב — הכהנים נחלקו לבתי אבות, ובכל יום שמש בית אב אחר.
קלפי — קופסה לגורלות.

ג.

הטלת הגורל והשעיר המשתלח.

א. טרף בקלפי והעלה שני גורלות, אחד כתוב עליו לשם ואחד כתוב עליו לעזאזל. הסגן בימינו, וראש בית אב משמאלו. אם של שם עלה מימינו, הסגן אומר לו: אישי, כהן גדול, הגבה ימינך. ואם של שם עלה בשמאלו, ראש בית אָב אומר לו: אישי, כהן גדול, הגבה שמאלך. נתנן על שני השעירים ואומר: לה׳ חטאת. ר׳ ישמעאל אומר, לא היה צריך לומר חטאת, אלא לה׳. והן עונין אחריו: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

ב. קשר לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח והעמידו כנגד בית שלוחו, ולנשחט כנגד בית שחיטתו. בא לו אצל פרו שניה: וסומך שתי ידיו עליו ומתודה. וכך היה אומר אָנא השם, עויתי, פשעתי, חטאתי, לפניך, אני וביתי ובני אהרן עם קדושך. אנא השם, כפר נא לעונות, ולפשעים, ולחטאים, שעויתי, ושפשעתי, ושחטאתי לפניך, אני וביתי ובני אהרן עם קדושך, ככתוב בתורת משה עבדך, כי ביום הזה יכפר

טרף — הכהן הגדול ערבב בקלפי.

שני גורלות — אחד בימין ואחד בשמאל. ונתן את הגורל שהעלה בימין על השעיר שעמד מימינו ואת הגורל שהעלה בשמאל על השעיר שעמד לשמאלו.

לה׳ חטאת — הזכיר שם המפורש ככתבו.

והן עונין — הכהנים והעם העומדים בעזרה.

של זהורית — צמר צבוע אדום.

בראש שעיר — בין קרניו.

כנגד בית שלוחו — כנגד שער המזרח, שבו הוציאו את השעיר למדבר.

ולנשחט — לשעיר הנשחט.

כנגד בית שחיטתו — קשר לשון של זהורית בצוארו, כדי שלא יתחלף בשעיר המשתלח.

שניה — פעם שנית.

עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם, לפני ה' תטהרו. והן עונין אחריו: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

ג. בא לו אצל שעיר המשתלח וסומך שתי ידיו עליו ומתודה. וכך היה אומר: אָנא השם, עוו, פשעו, חטאו לפניך עמך בית ישראל. אנא השם, כפר נא לעונות, ולפשעים, ולחטאים, שעוו, ושפשעו, ושחטאו לפניך עמך בית ישראל, ככתוב בתורת משה עבדך לאמר, כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. והכהנים והעם העומדים בעזרה, כשהיו שומעים שם המפורש, שהוא יוצא מפי כהן גדול, היו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם ואומרים: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

מסרו למי שהיה מוליכו. הכל כשרין להוליכו, אלא שעשו הכהנים הגדולים קבע ולא היו מניחין את ישראל להוליכו. אמר ר' יוסי, מעשה והוליכו ערסלא, וישראל היה.

וכבש עשו לו מפני הבבליים, שהיו מתלשים בשערו ואומרים לו: טול וצא, טול וצא!

ד. מיקירי ירושלים היו מלוין אותו עד סוכה הראשונה.

שעיר המשתלח — הכהן הגדול בא אצל השעיר המשתלח לאחר שגמר מתן דמים של פר ושעיר.

למי שמוליכו — למי שהיה מוכן להוליכו.

הכל כשרין — אפילו ישראלים.

קבע — חוק.

ערסלא — שם איש.

וכבש — מעלה גבוהה עשו לשעיר שלא יוכלו לנגוע בו.

מתלשים — בשערו של השעיר.

טול — את השעיר וצא מהר, ואל תשהה את עוונותינו אצלנו.

מיקירי ירושלים—מחשובי ירושלים.

היו מלוין אותו — את השליח.

סוכה ראשונה — סוכות עשו לו בדרך והושיבו בהן בני אדם לפני יום הכפורים, כדי שילוו אותו מסוכה לסוכה.

עשר סוכות מרושלים ועד צוק, תשעים רים, שבעה ומחצה לכל מיל.

על כל סוכה וסוכה אומרים לו: הרי מזון והרי מים. ומלוין אותו מסוכה לסוכה, חוץ מאחרונה שבהן שאינו מגיע עמו לצוק, אלא עומד מרחוק ורואה את מעשיו.

אָמרו לו לכהן גדול: הגיע שעיר למדבר. ומנין היו יוֹדעין שהגיע שעיר למדבר? דרכיות היו עושין ומניפין בסודרין, ויודעין שהגיע שעיר למדבר.

ד.

קריאַת הכהן הגדול בתורה.

בא לו כהן גדול לקרות, אם רצה לקרות בבגדי בוץ, קורא,

צוק — ההר הזקוף שממנו היו דוחפין את השעיר.

תשעים רים — מירושלים עד צוק.

שבעה ומחצה — רים. לכל מיל. נמצא שמירושלים ועד צוק שנים עשר מיל. ומשום שאָסור לצאת ביום הכפורים מחוץ לעיר יותר ממיל, שהוא תחום שבת, בנו עשר סוכות במרחק של מיל בין סוכה לסוכה וכן מירושלים עד הסוכה הראשונה, כדי שלא יצאו מתחום שבת.

הרי מזון — שמא נחלש ואינו יכול להוליכו.

מאחרונה שבהן — היושב בסוכה האחרונה אינו מלוה אותו עד הצוק מפני שמן הסוכה האחרונה עד הצוק נשארו שני מילים, אלא מלוה אותו מיל אחד כמדת תחום שבת ועומד מרחוק ורואה את מעשיו.

אמרו לו לכהן גדול — שאינו רשאי להתחיל בעבודה האחרת עד שהגיע שעיר למדבר.

דרכיות — אבנים גדולות לציוני דרך.

ומניפין בסודרין—השומרים שעמדו על הדרכיות נפנפו במטפחות זה לזה עד שהגיע הסימן לירושלים.

לקרות — אחר שלוח השעיר בא הכהן הגדול לעזרת נשים לקרות בתורה בפרשת היום.

בבגדי בוץ — בבגדי לבן שעבד בהם עבודת היום.

ואם לאו, קורא באצטלית לבן משלו. חזן הכנכת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנו לסגן, והסגן נותן לכהן גדול, כהן גדול עומד ומקבל וקורא עומד, וקורא אחרי מות ואך בעשור. וגולל ספר תורה ומניחו בחיקו ואומר: יותר ממה שקראתי לפניכם כתוב כאן. ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה, ומברך עליה שמונה ברכות: על התורה ועל העבודה ועל ההודאה ועל מחילת העון ועל המקדש ועל ישראל ועל הכהנים ועל ירושלים ושאר תפלה.

אצטלית — מלבוש עליון.
חזן — שמש המשגיח על סדר התפלה. והוא היה גם מלמד תינוקות ועובר לפני התיבה וקורא בתורה.
ראש הכנסת — שעל פיו נחתכים כל צרכי הכנסת. ובית הכנסת היה בנוי בהר הבית לפני שער המזרח.
לסגן — משנה לכהן הגדול שהיה משמש במקומו לפרקים.
נותנו לכהן גדול — מוסרים ספר התורה מזה לזה משום כבודו של כהן גדול, להראות שהוא הגדול בהם.
ומקבל — ספר התורה.
וקורא עומד — קורא מעומד.
אחרי מות — ויקרא ט"ז.
ואך בעשור — ויקרא כ"ג.
כתוב כאן — כשיראו אותו קורא פרשה שלישית על פה לא יאמרו שספר תורה חסר אותה הפרשה.
ובעשור — במדבר כ"ט. ונקרא ספר זה חומש הפקודים, משום שמתחיל במנינם של ישראל.
קורא על פה — שלא ימתין הצבור עד שיגולל את התורה מפרשת אמור בויקרא עד פרשת בעשור שבמדבר. ואין גוללים ספר תורה בציבור.
על התורה — שתי ברכות: אחת לפניה ואחת לאחריה, כדרך שמברכים בבית הכנסת.
העבודה — ברכת רצה, שמתפללים על עבודת המקדש.
ההודאה — מודים.
מחילת העון — סלח לנו.
ועל המקדש — שלא יחרב.
ועל ישראל — שלא יגלו מארצם.
ועל הכהנים — שיתברכו ויהיו קרבנותיהם לרצון.
ועל ירושלים — שתשרה בה שכינה.
ושאר תפלה — ברוך אתה ד' שומע תפלה.

ה.

תענית ותשובה.

א. יום הכפורים אָסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל.

התינוקות אין מענין אותן ביום הכפורים, אבל מחנכין אותן לפני שנה ולפני שנתים בשביל שיהיו רגילין במצוות.

מי שאָחזו בולמוס מאכילין אותו דברים טמאים עד שיאורו עיניו.

ב. האומר אחטא ואשוב, אחטא ואשוב, אין מספיקין בידו לעשות תשובה. אחטא ויום הכפורים מכפר, אין יום הכפורים מכפר. עבירות שבין אָדם למקום יום הכפורים מכפר, עבירות שבין אָדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר, עד שירצה חבירו. את זו דרש רבי אלעזר בן עזריה: מכל חטאתיכם לפני ה׳ תטהרו, עבירות שבין אָדם למקום יום הכפורים מכפר, עבירות שבין אָדם לחברו, אין יה״כ מכפר עד שירצה את חברו.

וברחיצה — של תענוג.

ובסיכה — משיחת הגוף בשמן ובבשמים, שהיתה נהוגה אצל העמים הקדמונים.

אין מענין אותן — אין מונעין מהן מאכל.

מחנכין אותן להתענות תענית כמה שעות.

לפני שנה — שנה אחת קודם לפרקו, אם התינוק חלש.

ולפני שנתים — קודם לפרקו, אם הוא בריא. ופרקן הוא שתים עשרה שנה לנקבה ושלש עשרה שנה לזכר, שמאז הם חיבים במצוות כגדולים.

בולמוס — מחלה הבאה מחמת רעבון ויש בה סכנת נפשות.

עד שיאורו — עד שתשוב לו הראיה, שהמחלה הזאת מחשכת מאור עיניו.

אחטא ואשוב — אחטא ואחר כך אחזור בתשובה וימחלו לי.

אין מספיקין בידו — מונעין אותו מן השמים לעשות תשובה.

שבין אדם למקום — שחטא נגד ה׳ במחשבה או במעשה.

יום הכפור מכפר — בשעשה תשובה.

שבין אדם לחבירו — שהזיק לחבירו בגופו, בממונו, או שפגע בכבודו.

שירצה — שיפייס אותו עד שימחל לו.

מסכת סוכה

דיני סוכה, נטילת לולב וד׳ מינים, מצות ערבה וניסוך המים במקדש, ושמחת בית השואבה.

בחמשה עשר לחדש השביעי הזה, חג הסכות שבעת ימים לה׳.
(ויקרא כ״ג).

א.

סוכה.

א. סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה, פסולה. רבי יהודה מכשיר. ושאינה גבוהה עשרה טפחים ושאין לה שלשה דפנות ושחמתה מרובה מצילתה, פסולה. סוכה ישנה, בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין. ואיזו היא סוכה ישנה? כל שעשאה קודם לחג שלושים יום. אבל אם עשאה לשם חג, אפילו מתחלת השנה, כשרה.

ב. העושה סוכתו תחת האילן, כאילו עשאה בתוך הבית.

פסולה — מפני שסוכה צריכה להיות דירת ארעי (דירה זמנית) ולמעלה מעשרים אמה אין אדם עושה דירתו דירת ארעי, אלא דירת קבע (דירה תמידית).

טפח — מדת רוחב היד.

דפנות — כתלים.

ושחמתה מרובה מצילתה—כשהאור על קרקע הסוכה מרובה על הצל.

פסולה — משום שסוכה כזו אינה ראויה אפילו לדירת ארעי. וגתנו שיעור לסוכה שתהא מחזקת ראשו ורובו ושולחנו של אדם.

פוסלין — משום שלא עשאה מתחלה לשם חג.

קודם לחג שלשים יום — עושה סוכה סתם, ולא לשם חג.

כאילו עשאה בתוך הבית—ופסולה

סוכה על גבי סוכה, העליונה כשרה והתחתונה פסולה. רבי יהודה אומר, אם אין דיורין בעליונה, התחתונה כשרה.

ג. הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסום וסיכך על גבה, פסולה. ואם היה סיכוך הרבה מהן, או שקצצן, כשרה. זה הכלל: כל שהוא מקבל טומאה, ואין גדולו מן הארץ, אין מסככין בו. וכל דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ, מסככין בו.

שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה. חולין ומשמשיהן פטורין מן הסוכה.

ד. כל שבעת הימים אָדם עושה סוכתו קבע וביתו עראי. ירדו גשמים, מאימתי מותר לפנות? משתסרח המקפה. משלו משל, למה הדבר דומה? לעבד שבא למזוג כוס לרבו, ושפך לו קיתון על פניו.

והתחתונה פסולה — משום שיש לה שני סככין (גגות).
אין דיורין — דירה, אם הסוכה העליונה אינה ראויה לדירה, שגג הסוכה התחתונה רופף ואינו יכול לשמש קרקע לסוכה העליונה.
התחתונה כשרה — בסכך העליונה. שתגג שלה אינו חשוב גג, ואין זו סוכה תחת סוכה.
הדלה עליה — הגביה על הסוכה.
דלעת — מין עץ
קיסום — מין עץ
פסולה — לפי שאין מסככין במחובר.
סיכוך הרבה — אם הסכך הכשר היה הרבה יותר מהגפן והדלעת.

מקבל טומאה — כגון בגדים וכלים.
וגידולו מן הארץ — כגון קש וענפי עץ.
שלוחי מצוה פטורין — שהעוסק במצוה פטור מן המצוה.
סוכתו קבע — שאם יש לו כלים נאים מכניסם אל הסוכה.
משתסרח המקפה — משתתקלקל הדיסא grit אם ירדו גשמים עד כדי לקלקל תבשיל של מקפה מותר לפנות (לצאת) מיד.
לרבו — לאדוניו.
וישפך לו — האדון שפך.
קיתון — כד מים.

ב.

נטילת לולב וד׳ מינים.

ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר, כפות תמרים
וענף עץ עבות וערבי נחל. (ויקרא כ״ג).

א. לולב הגזול והיבש פסול, של אשירה ועיר הנדחת פסול. לולב שיש בו שלושה טפחים כדי לנענע בו, כשר.

ב. רבי ישמעאל אומר, שלשה הדסים ושתי ערבות, לולב אחד ואתרוג אחד. רבי עקיבא אומר, כשם שלולב אחד ואתרוג אחד, כך הדס אחד וערבה אחת.

ג. מי שבא בדרך ולא היה בידו לולב ליטול, לכשיכנס לביתו יטול. לא נטל שחרית, יטול בין הערבים, שכל היום כשר ללולב.

ד. בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה, ובמדינה יום אחד. משחרב בית המקדש, התקין רבן יוחנן בן זכאי, שיהא לולב ניטל במדינה שבעה, זכר למקדש.

מצות לולב כיצד? יום טוב הראשון של חג שחל להיות

הגזול פסול — משום שהיא מצוה הבאה בעבירה.
והיבש — שמצוה צריכה להיות מהודרה.
אשירה — אילן הנעבד, אילן המשמש לעבודה זרה.
עיר הנדחת — שהיא ושללת נידונים לשריפה, דכתיב: ושרפת באש את העיר ואת כל שללה (דברים י״ג). כתוב בתורה: ולקחתם לכם ביום הראשון וגו׳ (ויקרא כ״ג).. אמרו רבותינו: פרי עץ הדר זהו אתרוג, כפות תמרים — לולב, וענף עץ עבות — הדס. וערבי נחל — ערבה. וד׳ מינים אלה נקראים מצות לולב, על שם הלולב, הגבוה מכולם.
שלשה הדסים — דכתיב: ענף עץ עבות (שם), הרי שלשה.
ושתי ערבות — דכתיב: ערבי נחל (שם), הרי שתים.
במקדש — בירושלים.
שבעה — ככתוב: ושמחתם לפני ד׳ אלהיכם שבעת ימים (שם).
ובמדינה — בכל ערי ישראל.
מצות לולב — ביום טוב ראשון של חג, שחל להיות בשבת כיצד?

בשבת מוליכין את לולביהן להר הבית, והחזנין מקבלין מהם, וסודרין אותם על גב איצטבא, והזקנים מניחין את שלהם בלשכה, ומלמדים אותם לומר: כל מי שמגיע לולבי בידו, הרי הוא לו במתנה. למחר משכימין ובאין, והחזנין זורקין אותם לפניהם, והן מחטפין ומכין איש את חברו. וכשראו בית ד"ג שבאו לידי סכנה, התקינו שיהא כל אחד ואחד נוטל בביתו.

ג.

ערבה ונסוך המים במקדש.

א. מצות ערבה כיצד? מקום היה למטה מירושלים ונקרא מוצא. יורדין לשם ומלקטין משם מורביות של ערבה, ובאין וזוקפין אותן בצדי המזבח, וראשיהן כפופין על גבי המזבח. תקעו והריעו ותקעו. בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואומרים: אנא ה׳ הושיעה נא! אנא ה׳ הצליחה נא! רבי יהודה אומר: אני והו הושיעה נא. ואותו היום מקיפין את המזבח שבע פעמים. בשעת פטירתן מה הם אומרים? יופי

מוליכין — מערב שבת.
והחזנין — השמשים.
איצטבא — הר הבית היה מוקף בספסלים לישב שם.
בלשכה — בחדר מיוחד, כדי שלא ידחפו אותם, כשיבואו לקחת את הלולבים.
ומלמדים — בית דין מלמדים את העם.
במתנה — שאין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון בלולב שאינו שלו.

מוצא — והערבה מצויה שם.
מורביות — ענפים ארוכים.
וזוקפין — לאחר שהקיפו בהן א. המזבח היו זוקפין אותן בצדיו
אני והו — הקדוש ברוך הוא. אני והוא בצרה, על דרך עמו אנכי בצרה.
ואותו היום — ביום השביעי.
בשעת פטירתן — כשיוצאים משם.
יופי לך — היופי הזה עשינו לכבודך.

לך מזבח, יופי לך מזבח! רבי אליעזר אומר: ליה ולך מזבח, ליה ולך מזבח.

ב. כמעשהו בחול כך מעשהו בשבת, אלא שהיו מלקטין אותן מערב שבת ומניחים אותן בגיגיות של זהב, כדי שלא יכמושו. רבי יוחנן בן ברוקא אומר, חריות של דקל היו מביאין וחובטין אותן בקרקע בצידי המזבח, ואותו היום נקרא יום חבוט חריות.

ג. ניסוך המים כיצד? צלוחית של זהב מחזקת ג׳ לוגים היה ממלא מן השילוח. הגיע לשער המים, תקעו והריעו ותקעו. עלה בכבש ופנה לשמאלו. שני ספלים של כסף היו שם. רבי יהודה אומר, של סיד היו, אלא שהיו מושחרין פניהם מפני היין ומנוקבין כמין שני חוטמין דקין, אחד מעובה ואחד דק, כדי שיהיו שניהם כלין בבת אחת, מערבי של מים מזרחי של יין. עירה של מים לתוך יין ושל יין לתוך של מים, יצא. רבי

ליה ולך — ליה אנחנו מודים ולך אנו משבחים.
בשבת — אם יום השביעי של סוכות חל בשבת.
בגיגיות — בתביות.
יכמשו — יבולו.
חריות — ענפים.
השילוח — מעין סמוך לירושלים.
שער המים — אחד משערי העזרה שדרך בו הכניסו את המים.
בכבש — במעלה. נושא הצלוחית עלה על המעלה שהיה בדרומו של מזבח.
ופנה לשמאלו — לקרן מערבית דרומית, ששם נעשה הניסוך.

ב׳ ספלים — אחד למים ואחד ליין, ושניהם היו מחוברים אל המזבח.
חוטמין דקין — לכל ספל היה חוטם דק. ודרך החוטמין ירדו המים והיין אל גב המזבח.
אחד מעובה ואחד דק — אחד מהחוטמין היה עבה ואחד דק. הנקב של היין היה יותר רחב מאותו של המים, מפני שהיין כבד מן המים ואינו ממהר להשפך כמוהם.
שניהם כלין — כדי שיתרוקנו שני הספלים בעת אחת.
מערבי — הספל הנתון אצל הקרן המערבית.
עירה — נסך.

יהודה אומר, בלוג היה מנסך כל שמונה. ולמנסך אומרים לו: הגבה ידך, שפעם אחת ניסך אחד על גבי רגליו ורגמוהו כל העם באתרוגיהן.

ד.

שמחת בית השואבה.

א. אָמרו: כל מי שלא ראה שמחת בית השואבה, לא ראה שמחה מימיו.

במוצאי יום טוב הראשון של חג ירדו לעזרת נשים ומתקנין שם תקון גדול, ומנורות של זהב היו שם, ואַרבעה ספלים של זהב בראשיהן ואַרבעה סולמות לכל אחד ואחד, ואַרבעה ילדים מפרחי כהונה ובידיהם כדים של שמן של מאה ועשרים לוג, שהן מטילים לכל ספל וספל.

ב. מבלאי מכנסי כהנים ומהמניניהן, מהן היו מפקיעין ובהן היו מדליקין. ולא היתה חצר בירושלים, שאינה מאירה מאור בית השואבת.

הגבה ידך — כדי שיראו הכל.
ניסך אחד — צדוקי אחד ניסך את המים על רגליו. לפי שהצדוקים אינם מודים בניסוך המים, שאינו מן התורה.
בית השואבה — שם המקום בעזרת נשים, שתקנו אותו לשמחת שאיבת המים, משום ושאבתם מים בששון (ישעיה י"ב).
ירדו — הכהנים והלוים מעזרת ישראל שהיא גבוהה לעזרת נשים שלמטה ממנה.

תקון גדול — הקיפו את העזרה גזוזטראות balconies — לגברים לבד ולנשים לבד, כדי שיראו את שמחת בית השואבה.
בראשיהן — בראש כל מנורה.
לכל אחד — לכל ספל.
ילדים — בחורים.
מפרחי כהונה — צעירי כהונה.
מבלאי מכנסי הכהנים — ממכנסי הכהנים הבלויים.
ומהמייניהן — ומאבנטיהם הישנים.
מפקיעין — קורעים, לעשות פתילות.

חסידים ואנשי מעשה היו מרקדים לפניהם באבוקות של אור שבידיהן ואומרים לפניהם דברי שירות ותשבחות, והלוים בכנורות ובנבלים ובמצלתים ובחצוצרות ובכלי שיר בלא מספר על חמש עשרה מעלות, היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים, כנגד חמשה עשר שיר המעלות שבתהלים, שעליהן לוים עומדים בכלי שיר ואומרים שירה. ועמדו שני כהנים בשער העליון שיורד מעזרת ישראל לעזרת נשים, ושתי חצוצרות בידיהם. קרא הגבר, תקעו והריעו ותקעו, הגיעו למעלה עשירית, תקעו והריעו ותקעו. הגיעו לעזרה, תקעו והריעו ותקעו. היו תוקעין והולכין עד שמגיעין לשער היוצא למזרח. הגיעו לשער היוצא למזרח, הפכו פניהן למערב ואָמרו: אבותינו, שהיו במקום הזה, אחוריהם אל היכל ופניהם קדמה, המה משתחוים קדמה לשמש, ואָנו ליה עינינו. רבי יהודה אומר, היו שונין ואומרין: אָנו ליה וליה עינינו.

חסידים ואנשי מעשה — גדולי חכמי ישראל ועוסקים בצרכי צבור היו מרקדים לפני קהל הרואים.

באבוקות — בלפידים. היו זורקים את האבוקות למעלה, זורקים זו ומקבלים זו.

שעליהן לוים עומדים — בשמחת בית השואבה.

הגבר — התרנגול.

תקעו והריעו — לסימן שהגיעה השעה לילך ולשאוב מים מן השילוח.

למערב — לצד העזרה וההיכל.

במקום הזה — בבית הראשון.

שונין — חוזרים עוד הפעם ואומרים אָנו ליה משתחוים ומודים.

וליה עינינו — מיחלות.

מסכת תענית

הזכרת גבורות גשמים ושאלת הגשמים, תענית על עצירת גשמים ועל כל צרה שלא תבוא על הציבור, שבעה עשר בתמוז ותשעה באב.

א.

הזכרת גבורות גשמים ושאלת הגשמים.

א. מאימתי מזכירין גבורות גשמים? רבי אליעזר אומר, מיום טוב הראשון של חג. רבי יהושע אומר, מיום טוב האחרון של חג.

ב. בשלושה במרחשון שואלין את הגשמים. רבן גמליאל אומר, בשבעה בו, חמשה עשר יום אחר החג, כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת.

מאימתי — מתי מתחילין לאמר משיב הרוח ומוריד הגשמים. ומשום שהגשמים הם אחת מגבורותיו של הקדוש ברוך הוא, קוראים להם גבורות גשמים.

יום טוב הראשון של חג — שבחג הסוכות נידונין על המים, כמפורש במסכת ראש השנה.

יום טוב האחרון — ולא כל שבעת ימי החג, מפני שהגשמים בימי חג הסוכות סימן קללה, כמפורש במסכת סוכה: משל לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו.

שואלין את הגשמים — אומרים ותן טל ומטר בברכת השנים. בארץ ישראל ובארצות הדומות לה באוירן, שואלין בשלשה בחשון, אבל בשאר הארצות אין מתחילין לשאול הגשמים עד ששים יום לתקופת תשרי.

אחרון — שבעולי רגלים.

לנהר פרת — שהוא המקום היותר רחוק מירושלים ולא יעצרוהו הגשמים מלשוב לביתו.

ב.

תענית על עצירת גשמים ועל כל צרה שלא תבוא על הצבור.

א. הגיע שבעה עשר במרחשון ולא ירדו גשמים, התחילו היהידים מתענין שלש תעניות. הגיע ראש חדש כסלו ולא ירדו גשמים, בית דין גוזרין שלש תעניות על הצבור.

סדר תעניות כיצד? מוציאין את התיבה לרחובה של עיר, ונותנין אפר מקלה על גבי התיבה ובראש הנשיא ובראש אב בית דין וכל אחד ואחד נותן בראשו. הזקן שבהן אומר לפניהן דברי כבושין: אחינו לא נאמר באנשי נינוה, וירא אלהים את שקם ואת תעניתם, אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה. ובקבלה הוא אומר, קרעו לבבכם ואל בגדיכם.

עמדו בתפלה. מורידין לפני התיבה זקן ורגיל ויש לו בנים וביתו ריקן, כדי שיהא לבו שלם בתפלה, ואומר לפניהם עשרים וארבע ברכות, שמונה עשרה בכל יום, ומוסיף עליהן עוד שש, ואלו הן: זכרונות ושופרות, אל ה' בצרתה לי קראתי ויענני,

היחידים — תלמידי חכמים.

שלש תעניות — ב' ה' ב'. שני וחמש ושני בשבת. וכשלא נענו על תעניות אלו, גוזרין בית דין עד שלש עשרה תעניות. ובשבע תעניות האחרונות מתריעין (מריעים בשופר) ונועלין את החנויות.

סדר תעניות כיצד — של שבע האחרונות.

התיבה — הארון שספר התורה מונח בו.

אפר מקלה — אפר שרפה.

דברי כבושין — דברים שכובשין לבו של אדם להחזירו למוטב. דברי תוכחה ומוסר.

ובקבלה — בדברי הנביאים.

ורגיל — שתפלתו שגורה בפיו ולא יטעה. שכל חזן שטועה סימן רע לשולחיו.

וביתו ריקן — שאין בביתו במה לפרנס את בניו, ומתוך שנפשו עגומה עליו יתפלל בכונה יתירה.

זכרונות ושופרות — אתה זוכר ואתה נגלית, כמו שאומרים בראש השנה.

אשא עיני אל ההרים, ממעמקים קראתיך ה׳, **תפלה לעני כי יעטוף.**

ב. על כל צרה שלא תבוא על הצבור **מתריעין עליהן** חוץ מרוב גשמים. מעשה שאָמרו לו לחוני המעגל: **התפלל** שירדו גשמים. אמר להם: צאו והכניסו תנורי פסחים, בשביל שלא ימוקו. התפלל ולא ירדו גשמים. מה עשה? עג עוגה ועמד בתוכה ואמר לפניו: רבונו של עולם, בניך שמו פניהם עלי, שאני כבן בית לפניך. נשבע אני בשמך הגדול, שאיני זז מכאן, עד שתרחם על בניך. התחילו גשמים מנטפין. אָמר: לא כך שאלתי, אלא גשמי בורות, שיחין ומערות. התחילו לירד בזעף. אָמר: לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון, ברכה ונדבה. ירדו כתיקונן, עד שיצאו ישראל מירושלים להר הבית מפני הגשמים. באו ואמרו לו: כשם שהתפללת עליהם שירדו, כך התפלל שילכו להם. אָמר להם: צאו וראו, אם נמחית אבן הטועים. שלח לו שמעון בן שטח: אלמלא חוני אתה גוזרני עליך נידוי, אבל מה אעשה לך, שאַתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך, כבן שהוא מתחטא על אביו ועושה לו רצונו. ועליך הכתוב אומר: ישמח אָביך ואמך ותגל יולדתך.

מתריעין — בתענית ותפלה ושופרות.
מרוב גשמים — בשעה שלא קלקלו עוד את התבואה והם רק לטורח על בני האדם.
תנורי פסחים — תנורי חרס שעמדו בחוץ ושהיו מטולטלים ממקום למקום. וקרא לחם תנורי פסח, משום שהדבר היה קודם הפסח.
ימוקו — ימסו מרוב גשמים, שהיה בטוח שתפלתו תתקבל.
עג עוגה — עשה מעגל מסביבו.

מנטפין — **ירדו טפות טפות.**
גשמי בורות — גשם בשפע למלאות את הבורות מים.
אבן הטועים — אבן היתה בירושלים, שכל מי שמוצא מציאה עומד עליה ומכריז. והאבן היתה גבוהה, והוא אָמר להם שיצאו ויראו אם נתכסתה אבן הטועים במים.
נדוי — חרם. שהטחת דברים כנגד ד׳ ואָמרת לא כך שאלתי.
מתחטא — מתגעגע.

ג.

שבעה עשר בתמוז ותשעה באָב.

א. חמשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז, וחמשה בתשעה באָב: בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובטל התמיד והובקעה העיר ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל. בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר.

משנכנס אָב ממעטין בשמחה.

ב. שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסורין מלספר ומלכבס. ובחמישי מותרין, מפני כבוד השבת. ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין, לא יאכל בשר ולא ישתה יין. רבן שמעון בן גמליאל אומר, ישנה. רבי יהודה מחייב בכפיית המטה, ולא הודו לו חכמים.

נשתברו הלוחות — אחר מעשה העגל.

ובטל התמיד — כשבאה העיר במצור ולא היו כבשים לקרבן.

והובקעה העיר — לפני מלך בבל.

אפוסטמוס — אחד משרי היונים.

והעמיד — אפוסטמוס העמיד צלם בהיכל.

שלא יכנסו לארץ — בעון המרגלים.

ונלכדה ביתר — על־ידי אדרינוס מלך רומא. בשנה שלמה התבצרו בר כוכבא וחילו באותה עיר וכשנפלה בידי הרומאים הרגו בה בחמש מאות אלף איש מישראל, והיה החורבן גדול כחורבן ירושלים.

נחרשה העיר — ירושלים נחרשה כשדה על־ידי אדרינוס.

ממעטין בשמחה — מפני שהרבה צרות אירעו את אבותינו באותו חודש.

שבת — השבוע.

מלספר — במספרים שער הראש.

ובחמישי — מותר לכבס מפני כבוד השבת.

ישנה — ממה שהיה רגיל, וימעיט במאכל ובמשתה.

בכפיית המטה — שיהפוך את המטה על פניה ולא ישכב עליה אלא על הקרקע.

ג. אמר רבן שמעון בן גמליאל, לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, שבהם בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לבייש את מי שאין לו. ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים. ומה היו אומרות? בחור, שא נא עיניך וראה מה אתה בוחר לך. אל תתן עיניך בנוי, תן עיניך במשפחה, שקר החן והבל היופי, אשה יראת ה׳ היא תתהלל.

מסכת מגילה

דיני קריאת מגילה, קריאת התורה וההפטרה.

א.

קריאת מגילה

א. מגילה נקראת באחד עשר, בשנים עשר, בשלושה עשר, בארבעה עשר, בחמשה עשר, לא פחות ולא יותר. כרכין המוקפין חומה מימות יהושע בן נון קורין בחמשה עשר. כפרים

בחמשה עשר באב — שבו כלו מתי מדבר בשנת הארבעים, ובו נתבטלו השומרים שהושיב ירבעם בן נבט לבלי לתת את ישראל לעלות לרגל לירושלים, ובו נמסרו הרוגי ביתר לקבורה.

וכיום הכפורים — שהוא יום מחילה וכפרת עון.

וחולות — מחוללות.

בנוי — ביופי.

מגילה — מגילת אסתר נקראת באחד מהימים האלה.

לא פחות ולא יותר — לא קודם אחד עשר ולא אחר חמשה עשר.

כרכין — ערים גדולות.

המוקפין חומה — כעיר שושן בירת פרס.

קורין בחמשה עשר — מאחר שהפרזים קורין בי״ד, דכתיב: על כן היהודים הפרזים עושים את יום ארבעה עשר (אסתר ט׳), קורין המוקפין בט״ו. וכדי שיהיה זכרון ליהושע שהתחיל להלחם בעמלק, דכתיב: כתוב זאת זכרון בספר (שמות י״ז) תקנו כרכין מוקפין מימות יהושע.

ועיירות גדולות קורין בארבעה עשר. אלא שהכפרים מקדימין ליום הכניסה.

איזו היא עיר גדולה? כל שיש בה עשרה בטלנין. פחות מכאן, הרי זה כפר.

ב. הקורא את המגילה למפרע לא יצא. קראה על פה, קראה תרגום, בכל לשון, לא יצא. אבל קורין אותה ללועזות בלעז, והלועז ששמע אשורית יצא. קראה סירוגין ומתנמנם, יצא. היה כותבה, דורשה ומגיהה, אם כיון לבו יצא, ואם לאו לא יצא.

מהיכן קורא אדם את המגילה ויוצא בה ידי חובתו? רבי

ליום הכניסה — יום שני ויום חמישי בשבת. הכפריים (בני הכפר) היו מתכנסים ביום ב׳ וה׳ בעיירות למשפט, לפי שבית דין היו יושבים בב׳ וה׳ ולשמוע קריאת התורה. מפני שהכפריים לא היו בקיאים לקרות. ואם יום הכניסה חל באחד מהימים האלה: באחד עשר, בשנים עשר או בשלשה עשר, תקנו החכמים שיהיו הכפריים קורין ביום הכניסה ושלא יצטרכו לחזור ולבוא ביום י״ד.

עשרה בטלנין — שבטלים ממלאכתם ומתפרנסים משל צבור, כדי להיות מצויים תמיד בשעת התפילה בבית הכנסת.

למפרע — הקדים פסוק מאוחר או תיבה מאוחרה למוקדמה, כגון: אחשורוש בימי ויהי.

תרגום — שאינו מבין, או בלשון אחרת שאינו מבין.

ללועזות — למדברים בשפה זרה ולא עברית קורין את המגילה בלשון שהם מבינים.

אשורית — הכתב שאָנו משתמשים בו הוא כתב האשורים.

סירוגין — בהפסקות, שקרא מעט ופסק, וחזר וקרא עוד מעט ופסק.

ומתנמנם — שבתנומה קלה לא הסיח דעתו מהקריאה.

היה כותבה — מגילה היתה מונחת לפניו והיה קורא פסוק פסוק וכותב ממנה.

ומגיהה — ומתקנה.

אם כיון לבו — לצאת בקריאה זו.

מהיכן קורא — דכתיב: ותכתוב אסתר המלכה ומרדכי היהודי את כל תוקף וגו׳.

מאיר אומר כולה. רבי יהודה אומר מאיש יהודי. רבי יוסי אומר, מאחר הדברים האלה.

הכל כשרין לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן. רבי יהודה מכשיר בקטן.

כל היום כשר לקריאַת המגילה ולקריאַת ההלל, ולתקיעַת השופר ולנטילת הלולב ולתפלת המוספין. כל הלילה כשר לקצירת העומר ולהקטיר חלבים ואיברים. זה הכלל: דבר שמצותו ביום כשר כל היום, דבר שמצותו בלילה, כשר כל הלילה.

הקורא את המגילה, עומד ויושב. קראה אחד, קראוה שנים, יצאו. מקום שנהגו לברך, יברך. ושלא לברך, לא יברך.

כולה — תקפו של אחשורוש.
מאיש יהודי — תקפו של מרדכי.
מאחר הדברים — תקפו של המן.
שוטה — שאין בו דעת.
קטן — שלא הגיע לשנות בגרות.
לקריאת המגילה — דכתיב: והימים האלה נקראים ונעשים (אסתר).
ולקריאת ההלל — דכתיב: זה היום עשה ה׳ (תהלים קי״ח).
ולתקיעת שופר — דכתיב: יום תרועה יהיה לכם (במדבר כ״ט).
ולנטילת לולב — דכתיב: ולקחתם לכם ביום הראשון (ויקרא כ״ג).
ולתפילת המוספין — שכנגד קרבנות מוסף, דכתיב בהם: דבר יום ביומו (שב).

לקצירת העומר — שנינו (למדנו) שקצירת העומר בלילה.
ולהקטיר חלבים ואברים — מותרי קרבן תמיד של בין הערבים, שנאמר בו: היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה.
עומד ויושב — רצה עומד רצה יושב.
קראוה שנים — ביחד, יצאו, ואין חוששין שמא שני קולות אינם נשמעים כאחד, משום שקריאת המגילה חביבה על השומעים.
מקום שנהגו לברך — אחר קריאת המגילה, יברך. אבל לפניה חייב לברך בכל מקום שלש ברכות: על מקרא מגילה, ושעשה נסים ושהחיינו.

ב.

קריאת התורה וההפטרה

א. בפסח קורין בפרשת מועדות של תורת כהנים. בעצרת שבעה שבועות. בראש השנה, בחדש השביעי באחד לחדש. ביום הכפורים, אחרי מות. ביו״ט הראשון של חג קורין בפרשת מועדות שבתורת כהנים, ובשאר כל ימות החג בקרבנות החג.

בפרשת מועדות שבתורת כהנים — פרשת אמור שבספר ויקרא. ועכשו נוהגים לקרוא ביום ראשון של פסח, משכו וקחו לכם (פרשת בא) ומפטירין, ויאמר יהושע אל העם התקדשו (יהושע ג׳). ביום שני של פסח קורין שור או כשב (פרשת אמור) ומפטירין, וישלח המלך ויאספו אליו כל זקני יהודה וירושלים (מלכים ב׳ כ״ג). בשביעי של פסח קורין שירת הים (פרשת בשלח) ומפטירין שירת דוד (שמואל ב׳, כ״ב). בשמיני, שהוא יום טוב אחרון של גליות, קורין כל הבכור (פרשת ראה) ומפטירין עוד היום בנוב לעמוד (ישעיה י׳).

בעצרת — בחג השבועות.

שבעה שבועות — בפרשת ראה בספר דברים. ועכשיו נוהגים לקרוא ביום ראשון של שבועות, בחודש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים (פרשת יתרו) ומפטירין במרכבה (יחזקאל א׳) וביום טוב שני של גליות קורין כל הבכור (פרשת ראה) ומפטירין וה׳ בהיכל קדשו (חבקוק ג׳).

בחודש השביעי — בפרשת אמור. ועכשיו נוהגים לקרא ביום א׳ דראש השנה, וה׳ פקד את שרה (פרשת וירא) ומפטירין בחנה (שמואל א׳, א׳) וביום ב׳ דראש השנה קורין ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם (פרשת וירא) ומפטירין כה אמר ה׳ מצא חן במדבר עם שרידי חרב (ירמיה ל״א).

ביום הכפורים — בשחרית קורין וידבר ה׳ אל משה אחרי מות ומפטירין כה אמר רם ונשא (ישעיה נ״ז, ט״ו) ובמנחה קורין וידבר ה׳ וגו׳ כמעשה ארץ מצרים וגו׳ לא תעשו (אחרי מות י״ח) ומפטירין ויהי דבר ה׳ אל יונה (יונה א׳).

של חג — הסוכות. ועכשיו נוהגים לקרוא בשני ימים ראשונים של סוכות, שור או כשב (פרשת אמור) ומפטירין ביום א׳, הנה יום בא לה׳ (זכריה י״ד) וביום ב׳, ויקהלו אל המלך שלמה (מלכים א׳ ח׳).

ובשאר כל ימות החג— בחול המועד סוכות קורין בקרבנות החג (פרשת פינחס) ובשמיני עצרת קורין עשר תעשר (פרשת ראה) ומפטירין ויהי ככלות שלמה (מלכים א׳ ח׳). ובשמחת תורה קורין וזאת הברכה ומפטירין, ויהי אחרי מות משה (יהושע א׳).

בחנוכה, בנשיאים. בפורים, ויבא עמלק. בראשי חדשים, ובראשי חדשיכם. בתעניות, ברכות וקללות. אין מפסיקין בקללות, אלא אחד קורא את כולן. בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין כסדרן. שנאמר: וידבר משה את מועדי ד' אל בני ישראל. מצותן שיהו קורין כל אחד ואחד בזמנו.

ב. בשני ובחמישי, ובשבת במנחה קורין שלשה. אין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהן, ואין מפטירין בנביא. הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה.

בראשי חדשים ובחולו של מועד קורין אַרבעה, אין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהן, ואין מפטירין בנביא. הפותח והחותם בתורה, מברך לפניה ולאחריה. זה הכלל: כל שיש בו מוסף ואינו יום טוב קורין אַרבעה. ביום טוב חמשה. ביום הכפורים ששה, בשבת שבעה. אין פוחתין מהן, אבל מוסיפין עליהן

בנשיאים — ויהי ביום כלות משה (פרשת נשא, במדבר ז').

ויבא עמלק — בפרשת בשלח (שמות י"ז).

ובראשי חדשיכם — בפרשת פינחס (במדבר כ"ח).

ברכות וקללות — בפרשת בחקותי (במדבר כ"ו).

קורין כסדרן — כסדר פרשת השבוע.

שנאמר — הכתוב וידבר משה את מועדי ה' (ויקרא כ"ג) בא ללמד שמצוה לקרות בכל מועד מענין המועד.

קורין שלשה — עולים לתורה שלשה: כהן, לוי וישראל.

אין פוחתין — משלשה.

ואין מוסיפין — ביום ב' וה' אין מוסיפין מפני בטול מלאכה ובשבת במנחה אין מוסיפין מפני הדרשה, שהיו רגילים לדרוש, ומטעם זה אין מפטירין.

הפותח — המתחיל, הכהן העולה ראשונה מברך לפניה.

והחותם — הגומר, העולה לתורה שלישי מברך לאחריה. וכל שאר העולים אינם מברכים לא לפניה ולא לאחריה. ועכשיו נוהגים שכולם מברכים לפניה ולאחריה.

קורין ארבעה — כדי שיהא הפרש בין יום זה לשאר ימות החול.

ואין מוסיפין — מפני בטול מלאכה.

ביום טוב חמשה — כל שקדושתו גדולה מחברו הוסיפו לו אחד.

בשבת שבעה — שקדושת השבת גדולה מכולן.

ומפטירין בנביא. הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה.

אין פורסין על שמע ואין עוברין לפני התיבה, ואין נושאין את כפיהם, ואין קורין בתורה, ואין מפטירין בנביא, ואין עושין מעמד ומושב, ואין אומרים ברכת אבלים, ותנחומי אבלים, וברכת חתנים, ואין מזמנין בשם פחות מעשרה.

הקורא בתורה לא יפחות משלשה פסוקים. לא יקרא למתורגמן יותר מפסוק אחד, ובנביא שלשה. היו שלשתן שלש

אין פורסין על שמע — עשרה שבאו לבית הכנסת לאחר שקרא הצבור שמע, עומד אחד ואומר קדיש וברכו וברכה ראשונה שלפני קריאת שמע. ופורסין לשון פרוסה, חצי דבר, משתי ברכות שלפני קריאת שמע אומר ברכה אחת. ואין דבר שבקדושה בפחות מעשרה, דכתיב: ונקדשתי בתוך בני ישראל (ויקרא כ"ב) וכתיב התם הבדלו מתוך העדה הזאת (במדבר ט"ז) מה להלן עשרה, אף כאן עשרה.

ואין עוברין — שליח הצבור.

ואין נושאין את כפיהם — לברך ברכת כהנים.

ואין קורין בתורה — בצבור.

מעמד ומושב — כשנושאים את המת לקבורה היו נוהגים לקום ולשבת שבע פעמים לכבוד המת בשעת ההספד ובכל פעם היה אחד קורא: עמדו, יקרים, עמודו! שבו, יקרים, שבו!

ברכת אבלים — כשחוזרים מן הלויה עומדים המלוים ברחוב ואחד אומר ברכה לאבל.

ותנחומי אבלים — אחר ברכת האבלים עומדים המלוים שורות שורות של עשרה והאבל עובר לפניהם וכל אחד אומר לו: תתנחם מהקדוש ברוך הוא.

וברכת חתנים — שבע ברכות שאומרים לחתן.

ואין מזמנין בשם — נברך אלהינו.

פחות מעשרה — כל אלה אינם נעשים בפחות מעשרה.

הקורא בתורה — בצבור.

למתורגמן — כשנשתכחה השפה העברית מפי שבי בבל העמידו מתורגמים לתרגם את התורה לארמית.

מפסוק אחד — שלא יטעה המתורגמן שמתרגם את התורה על פה.

ובנביא ג' — רשאי לתרגם שלשה פסוקים כאחד. ואין חוששין שמא יטעה, משום שקדושת הנביאים אינה כקדושת התורה.

שלשתן — שלושת הפסוקים שלש פרשיות, שכל פסוק ענין מיוחד בפני עצמו.

פרשיות, קורין אחד אחד. מדלגין בנביא ואין מדלגין בתורה. ועד כמה הוא מדלג? עד כדי שלא יפסוק המתורגמן.

קטן קורא בתורה ומתרגם, אבל אינו פורס על שמע ואינו עובר לפני התיבה ואינו נושא את כפיו, פוחח פורס על שמע ומתרגם, אבל אינו קורא בתורה ואינו עובר לפני התיבה ואינו נושא את כפיו. סומא פורס על שמע ומתרגם. רבי יהודה אומר, כל שלא ראה מאורות מימיו אינו פורס על שמע.

מסכת מועד קטן

המלאכות האסורות בחול המועד ואיסור אבלות במועד.

א.

המלאכות האסורות.

א. משקין בית השלחין במועד ובשביעית, בין ממעיין

מדלגין בנביא — מפרשה לפרשה ומענין לענין.

ואין מדלגין בתורה — בשני ענינים, אבל בענין אחד מדלגים, כמו שקוראים ביום הכפורים פרשת אחרי מות ומדלגים וקוראים אך בעשור.

עד כדי שלא יפסוק — המדלג וגולל את הספר לא ישהה יותר אלא עד כדי שיגמור המתורגמן לתרגם, שאין כבוד לצבור לעמוד ולהמתין.

אבל אינו פורס על שמע — מפני שאינו בר חיוב. וכל שאינו חיב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן.

ואינו נושא את כפיו — אם הוא כהן.

פוחח — ערום ויחף.

אינו קורא בתורה — מפני כבוד התורה.

ואינו עובר לפני התיבה — מפני כבוד הצבור, אבל פורס על שמע מפני שאין עוברין על התיבה בפריסת שמע, ומתרגם שהתרגום אינו חשוב כל כך.

סומא פורס — ואף על פי שאינו רואה את המאורות יש לו הנאה מהם שאחרים מנהלים אותו.

רבי יהודה אומר אינו פורס — מפני שאין לו הנאה מהם.

בית השלחין — שדה השלחין, ארץ יבשה שצריכה להשקאה. שאם לא ישקה את השדה יאבד, וכל דבר העומד ליאבד מותר במועד.

שיצא בתחלה, בין ממעיין שלא יצא בתחלה, אבל אין משקין לא ממי הגשמים ולא ממי הקילון ואין עושין עוגיות לגפנים. רבי אליעזר בן עזריה אומר, אין עושין את האַמה בתחלה במועד ובשביעית, וחכמים אומרים, עושין את האַמה בתחלה בשביעית ומתקנין את המקולקלות במועד, ומתקנין את קלקולי המים שברשות הרבים וחוטטין אותן, ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת מקוואות המים, ועושין כל צרכי הרבים, ומציינין את הקברות ויוצאין אַף על הכלאים.

מכנים אָדם פירותיו מפני הגנבים ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד, ובלבד שלא יכוין את מלאכתו במועד. וכולן אם כיונו מלאכתן במועד יאבדו.

שיצא בתחלה — מעין חדש. ואין חוששין שמא יפלו גדותיו של המעין ויצטרך לתקן אותו, משום שמתקנין את המקולקלות במועד.
שלא יצא בתחלה — מעין ישן.
ולא ממי הקילון — בור עמוק, שבו מכונסים מי הגשמים.
עוגיות—חריצים באילן כדי שיתמלא מים. והמלאכות האלו אסורות במועד משום טרחה יתירה, אבל בשביעית מותרות.
אמה — תעלה, להוליך בה המים מסביב לשדה ונקראת אמה, מפני שרוחב התעלה ועמקה כמדת אמה. אין עושין אותה במועד משום טרחה, ובשביעית — משום שנראה כעודר קרקע בשביעית.
וחכמים אומרים עושין — ולא נראה כעודר, שהעודר קרקע מניח את העפר במקומו והעושה אמה חופר ומשליך את העפר למרחוק.
ומתקנין את המקולקלות — כשנפל עפר לתוך האמה מתקן אותה אבל אין עושה בתחלה במועד.
ומתקנין את קלקולי המים— בורות מי הגשמים שנתקלקלו.
וחוטטין — מנקין אותן ומוציאן את הצרורות והעפר שנפלו לתוכן.
ומציינין את הקברות — עושין ציונים וסימנים מסביב לקברות שנמחו, כדי שיתרחקו הכהנים מהם.
ויוצאין — הממונים על הכלאים יוצאין לבדוק את השדות ולראות אם העם נזהר מן הכלאים.
ושולה פשתנו מן המשרה — מעלה את גבעולי הפשתן מן המים ששרו בהם, שאם לא יוציא אותם ירקבו.
ובלבד שלא יכוין — שלא ידחה את מלאכתו עד המועד אם היה לו פנאי לעשותה לפני כן.
יאבדו — בית דין עושין את הדבר הפקר.

ב. אין לוקחין בתים ובהמה אלא לצורך המועד, או לצורך המוכר שאין לו מה ואכל. אין מפנין מבית לבית, אבל מפנה הוא לחצרו.

מוכרי פירות כסות וכלים מוכרים בצינעה לצורך המועד. הציידין והדשושות והגרוסות עושין בצינעה לצורך המועד.

אין כותבין שטרי חוב במועד. ואם אינו מאמינו או שאין לו מה יאכל, הרי זה יכתוב. אין כותבין ספרים, תפילין ומזוזות במועד ואין מגיהין אות אחת אפילו בספר העזרה.

ב.

איסור אבלות במועד.

א. הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל, בטלה הימנו

אין לוקחין — אין קונים.
אלא לצורך המועד — שצריכים להם במועד.
לצורך המוכר — שהמוכר צריך לכסף שאין לו מה לאכול.
אין מפנין — אין מעבירין תבואה או כלים מבית אחד לבית שני, שהוא רחוק מפני הטורח.
מפנה הוא לחצרו — שאין בזה טרחת יתירה.
מוכרים בצינעה — שאם היתה חנותו פתוחה לרשות הרבים פותח חציה ומניח חציה נעולה. כל מי שאומנתו בכך כל השנה בעי (צריך) צינעה בחול המועד אפילו שהוא לצורך המועד.

הדשושות — הדשים וכותשים חטים לדייסא.
והגרוסות — הכותשים גריסין לדייסא.
אין כותבין שטרי חוב — בשיבול לכתוב לאחר המועד.
ואם אינו מאמינו — שאינו רוצה להלותו בלא שטר הרי זה יכתוב.
שאין לו מה יאכל — לסופר שאין מה לאכול, הרי זה יכתוב וישול שכרו.
בספר העזרה — ספר תורה שהיה מונח בעזרה ושבהן גדול היה קורא ביום הכפורים.
הקובר את מתו — שמת לו קודם לרגל ונהג אבלות שלשה ימים קודם לרגל.

גזרת שבעה. שמונה, בטלה הימנו גזרת שלשים, מפני שאמרו: שבת עולה ואינה מפסקת, רגלים מפסיקים ואינן עולין.

רבי אליעזר אומר, משחרב בית המקדש עצרת כשבת. רבן גמליאל אומר, ראש השנה ויום הכפורים כרגלים. וחכמים אומרים, לא כדברי זה ולא כדברי זה, אלא עצרת כרגלים, ראש השנה ויום הכפורים כשבת.

ב. אין קורעין, ואין חולצין, ואין מברין, אלא קרוביו של מת. ואין מברין אלא על מטה זקופה. אין מוליכין לבית האבל

גזרת שבעה — שיושב ומתאבל על מתו שבעה ימים ואסור ברחיצה בחמין ובכבוס בגדיו, בסיכה ובנעילת הסנדל ובעשיית מלאכה, וחייב בכפיית המטה על גב הקרקע. ואם התאבל שלשה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזירת שבעה, אבל גזירת שלשים לא בטלה הימנו. וגזירת שלשים היא, שמשבעה ועד תשלום שלשים אסור בלבישת בגד חדש או בגד לבן מגוהץ ובתספורת השער.

שמונה — הקובר את מתו שמונה ימים קודם לרגל.

שבת עולה — השבת שבימי אבלו מצטרפת למנין שבעת ימי אבלות.

ואינה מפסקת — השבת אינה מבטלת את שאר ימי אבלו, אלא יושב ומתאבל אחר השבת.

רגלים מפסיקין — אם נהג אבלות קודם לרגל, הרגל מפסיק ומבטל גזירת שלשים, אבל אם לא נהג אבלות קודם לרגל, אלא התחיל אבילותו ברגל, אין ימי הרגל עולים למנין שבעה, אבל עולים למנין שלשים.

עצרת — חג השבועות.

כשבת — שעולה ואינה מפסקת בזמן שבית המקדש היה קיים היה דינו של חג השבועות כחג המצות, שאם לא חגג אותו ביומו היה יכול להביא קרבן ראיה וחגיגה עד שבעה ימים לאחריו. אבל משחרב המקדש אין לעצרת תשלומין, לכן דינו כשבת לענין אבלות.

ראש השנה ויום הכפורים כרגלים— וכל שכן עצרת.

אין קורעין — במועד קריעה על המת.

אין חולצין — היו נוהגים שהאבל מוציא את זרוע ימינו החשופה מבעד לקרע בגדו.

ואין מברין— סעודה ראשונה שהאבל אסור לאכול משלו ורגילים להברותו (להאכילו) משל אחרים ברחובה של עיר, במועד אין מברין אותו, אלא קרוביו בתוך ביתו.

מטה זקופה — ואפילו בתוך ביתו אין מברין על מטה כפוייה, כמו שנוהגים בחול, אלא על מטה זקופה.

אין מוליכין — את הסעודה.

לא בטבלא, ולא באיסקוטלא, אלא בסלים. ואין אומרים ברכת אבלים במועד, אבל עומדין בשורה ומנחמין ופוטרין את הרבים.

אין מניחין את המטה ברחוב, שלא להרגיל את ההספד. נשים במועד מענות, אבל לא מטפחות. ר' ישמעאל אומר, הסמוכות למטה מטפחות.

ג. בראשי חדשים, בחנוכה ובפורים מענות ומטפחות בזה ובזה, אבל לא מקוננות. נקבר המת, לא מענות ולא מטפחות. איזהו עינוי? שכולן עונות כאחת. קינה? שאחת מדברת וכולן עונות אחריה, שנאמר: ולמדנה בנותיכם נהי ואשה רעותה קינה. אבל לעתיד לבוא הוא אומר: בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים.

טבלא — לוח מהודר.

איסקוטלא — קערת כסף או זהב.

בסלים — של נצרים, שאין לבייש את העניים הבאים להברות, שאין להם כלים יקרים כאלה.

ופוטרין את הרבים — מלוות את האבל לביתו, אלא נותנים להם רשות ללכת הביתה מיד.

אין מניחין את המטה — של מת ברחוב.

שלא להרגיל את ההספד — שלא יבואו לידי הספד המת, שאסור בחג.

מטפחות — מכות כף על כף.

אבל לא מקוננות — מפני שהקינות מעוררות יותר את הבכי.

ואשה רעותה קינה — אחת אומרת וחברתה עונה.

בלע המות לנצח — הקדוש־ברוך הוא יבלע את המות. ובשביל לסיים בטוב הביאו כתוב זה.

סֵדֶר נְזִיקִין

מסכת בבא קמא

א.

דיני נזיקין: ארבעה אבות נזיקין, תם ומועד, נזקי אדם, גורם נזק לחברו ברשות הרבים, חובל בחברו ומבישו, גונב, גוזל ונשבע על שקר.

אַרבעה אָבות נזיקין. נזקי רגל, בור, שן ואש.

וכי יגח שור... וכי יפתח איש בור... כי יבער איש שדה... כי תצא אש... (שמות כא, כב).

א. אַרבעה אָבות נזיקין: השור והבור והמבעה וההבער.

ארבעה אבות נזיקין—אַרבעה עיקרי נזיקין (גורמים ראשיים של נזיקין), נאמרו בתורה.
השור — שור שגרם היזק לאָדם או בהמה. ושלשה אָבות נאמרו בתורה בשור: הקרן (לנגוח) והשן (לאכול) והרגל (לרמוס). ומשנה זו דנה ברגל השור, מה שהבהמה מזקת ברגליה דרך הלוכה.
בור — החופר בור ברשות הרבים ונפל שמה שור או חמור והוזק או מת.
המבעה — המבער בשדה אחר — המשלח את בהמתו לאכול בשדה חברו ומפני שהיא מזיקה בשן, לפיכך נקרא נזק המבעה נזק השן.
ההבער — המבעיר בעירה (דליקה) והאש יצאָה ואָכלה את קָמת חברו. ולאַרבעה אָבות (ראשי נזיקין) אלה יש תולדות (נזיקין היוצאים מן האָבות), כגון: נגיפה, **נשיכה** ובעיטה וכיוצא באלה.

לא הרי השור כהרי המבעה, ולא הרי המבעה כהרי השור. ולא זה וזה שיש בהן רוח חיים, כהרי האש שאין בו רוח חיים. ולא זה וזה שדרכן לילך ולהזיק כהרי הבור שאין דרכו לילך ולהזיק. הצד השוה שבהן, שדרכן להזיק ושמירתן עליך, וכשהזיק, חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ.

ב. כיצד הרגל מועדת? לשבר בדרך הלוכה. הבהמה מועדת להלך כדרכה ולשבר. היתה מבעטת, או שהיו צרורות מנתזין מתחת רגליה, ושברה את הכלים, משלם חצי נזק. דרסה על הכלי ושברתו, ונפל על כלי אחר ושברו, על הראשונה משלם

לא הרי השור — אין נזק השור דומה לנזק המבעה, שנזק השור מצוי (רגיל) — שהרי הבהמה דרכה להלוך ואם יש כלים תחת רגליה היא רומסתם, ונזק המבעת יש לו הנאה, — לבהמה יש הנאה באכילתה. ואילו כתבה התורה רק נזק השור, לא יכולנו ללמוד ממנו נזק המבעה, שאינם דומים זה לזה, לכן נאמרו בתורה שניהם.

ולא זה וזה — השור והמבעה.

כהרי האש — ואלו כתבה התורה השור והמבעת ולא כתבת נזק האש, הייתי אומר, שעל נזק השור והמבעה מחייבת התורה, מפני שיש בהן רוח חיים, אבל האש שאין בו רוח חיים יהיה מבעיר הבערת פטור, לכן נאמר בתורה המבער.

ולא זה וזה — שלשה אלה: השור והמבעה והמבער שדרכם לילך ולהזיק.

כהרי הבור — שהוא קבוע במקומו, והייתי אומר שפטור על נזק שאין דרכו לילך ולהזיק. ומשום שאי־אפשר ללמוד מנזק אחד על נזק שני, לכן נאמרו בתורה ארבעה אבות הנזיקין.

ושמירתן עליך — (שמוטל עליך לשמרן), שאם הזיק חייב המזיק לשלם תשלומי הנזק.

במיטב הארץ — אם הוא רוצה לשלם את ההיזק בקרקע, חייב ליתן לו במיטב הארץ, במשובח שבקרקעותיו.

כיצד הרגל מועדת? — במה רגל הבהמה מועדת (רגילה להזיק)?

להלך כדרכה — ולדרוס על הכלים ולשברם, וזהו אב, ובעל הבהמה חייב לשלם נזק שלם.

מבעטת — רוקעת ברגל.

מנתזין — נזרקים.

משלם חצי נזק — שהבעיטה וההתזה הן תולדות, משום שאין דרך הבהמה לעשות כך, לכן הוא משלם חצי נזק.

ונפל על כלי אחר — הכלי השבור נפל מכח הדריסה על כלי אחר ושברו.

נזק שלם ועל האחרון משלם חצי נזק. התרנגולין מועדין להלך כדרכן ולשבר. היה דליל קשור ברגליו או שהיה מהדם ומשבר את הכלים, משלם חצי נזק.

ג. החופר בור ברשות הרבים ונפל לתוכו שור או חמור, חייב. אחד החופר בור שיח ומערה חריצין ונעיצין, חייב. אם כן, למה נאמר בור? מה בור שיש בו כדי להמית עשרה טפחים, אף כל שיש בו כדי להמית עשרה טפחים.

ד. כיצד השן מועדת? לאכול את הראוי לה. הבהמה מועדת לאכול פירות וירקות. אכלה כסות או כלים, משלם חצי נזק. במה דברים אמורים, ברשות הניזק, אבל ברשות הרבים,

נזק שלם — משום שהראשון נשבר מדריסת הרגל, שהוא אב.

ועל האחרון חצי נזק — שנשבר מהתזה, שהיא תולדה.

דליל — חוט קשור.

מהדם — מקפץ.

ומשבר את הכלים — בדליל או בהתזת צרורות.

משלם חצי נזק — שהן תולדות.

שור או חמור — והוא הדין לכל בהמה, חיה ועוף.

חייב — בעל הבור חייב לשלם. ולא רק בור, אלא כל תקלה (מכשול) שאדם עושה ברשות הרבים וגורם על ידה נזק לאחרים, חייב עושה־התקלה לשלם.

שיח — בור ארוך וצר.

חריצין — חפירות רחבות ומרובעות.

נעיצין — חפירות צרות מלמטה ורחבות מלמעלה.

מה בור — מה סתם בור שהוא עמוק עשרה טפחים יש בו כדי להמית, כך כל חפירה שהיא עמוקה עשרה טפחים יש בה כדי להמית.

כיצד השן מועדת — באיזה דבר השן מועדת?

לאכול את הראוי לה — באכילת הדבר הראוי למאכל בהמה.

כסות — בגד.

משלם חצי נזק — משום שאכילת שלא כדרכה היא.

במה דברים אמורים—שבעל הבהמה חייב לשלם על אכילת בהמתו.

ברשות הניזק — כשנכנסה הבהמה לרשות הניזק ואכלה שם.

אבל ברשות הרבים, פטור — שנאמר: ובער בשדה אחר (שמות כ"ב), משמע רשות הניזק ולא רשות הרבים.

פטור. ואם נהנית, משלמת מה שנהנית. כיצד משלמת מה שנהנית? אָכלה מתוך הרחבה, משלמת מה שנהנית, מצדי הרחבה משלמת מה שהזיקה.

ה. השולח את הבערה ואָכלה עצים או אבנים או עפר, חייב. שנאמר, כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה, שלם ישלם המבעיר את הבערה.

ב.
תם ומועד ונזקי אָדם.

א איזהו תם ואיזהו מועד? מועד, כל שהעידו בו שלשה

ואם נהנית — תבהמה מאכילה שברשות הרבים.

משלמת — בעל הבהמה משלם תשלומי ההנאה ולא תשלומי הנזק.

שמין — (מעריכים) את הדברים שאָכלה כאילו הן שעורים, ואינו משלם אלא דמי (כסף) שעורים בלבד. ואם אָכלה דבר שהזיק לה, כגון חטים, פטור בעל הבהמה מלשלם, משום שלא נהנית הבהמה מאכילה זו.

מתוך הרחבה — בתוך המגרש. שדרך הבהמות ללכת שם, והוא כרשות הרבים.

מצדי הרחבה — הלכה ועמדה בצד המגרש, שאין דרך הבהמות ללכת שם, משלמת מה שהזיקה, תם חצי נזק ומועד נזק שלם.

השולח את הבערה — המבעיר את הבערה.

או אבנים — האש בערה באבנים והאבנים נתקלקלו.

או עפר — האש ליחכה (בערה) את הניר (שדה שנחרש) ונתקלקל וצריך לחרוש את השדה שנית.

חייב — לשלם נזק שלם.

כי תצא אש — אפילו מעצמה.

ומצאה קוצים — האש בערה בקוצים.

ונאכל גדיש — ואש הקוצים הגיעה עד לגדיש (תבואה שכבר נקצרה) או לקמה (תבואה שעודנה מחוברת לקרקע).

או השדה — שליחכה האש את נירו וצריך לניר (לחרוש) אותה עוד הפעם.

שלם ישלם המבעיר — אפילו שהדליק ברשותו והאש יצאת מעצמה על ידי קוצים שמצאת, חייב בעל האש לשלם מפני שלא שמר את האש, שלא תצא ותזיק.

איזהו תם — איזה שור נקרא תם, וכשנגח משלם (בעל השור) חצי נזק.

ואיזהו מועד? — וכשנגח משלם נזק שלם.

כל שהעידו בו—זהו מועד, כשהעידו (התרו) בבעל השור שלש פעמים בשלשה ימים ששורו שור נגח.

ימ"ם. ותם, משיחזור בו שלשה ימים — דברי רבי יהודה. רבי מאיר אומר, מועד, שהעידו בו שלש פעימם, ותם כל שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח.

ב. אָדם מועד לעולם, בין שוגג בין מזיד, בין ער ובין ישן. סימא את עין חבירו ושבר את הכלים, משלם נזק שלם.

ג.

הגורם נזק לחברו ברשות הרבים.

א. המניח את הכד ברשות הרבים ובא אחר ונתקל בה ושברה, פטור. ואם הוזק בה, בעל החבית חייב בנזקו. נשברה כדו ברשות הרבים והוחלק אחד במים, או שלקה בהרסיה, חייב.

משיחזור בו — זהו תם, כשנגח פעם אחת ואחר כך חזר השור לתמותו (תמימותו), שראה שלשה ימים שוורים ולא נגח אותם.

שלש פעמים — שהעידו בו שלש פעמים אפילו ביום אחד. ואין הלכה כרבי מאיר.

אדם מועד לעולם — וחייב לשלם נזק שלם אפילו כשהזיק בפעם הראשונה.

שוגג — נזק שעושה באונס (שאינו מתכוון להזיק).

מזיד — נזק שעושה ברצון (שמתכוון להזיק).

ובין ישן — כשהזיק לחברו אפילו מתוך שינה חייב לשלם נזק שלם.

סימא — עיור את עין חברו אפילו בשוגג, משלם נזק שלם, וכן כששבר את הכלים.

ונתקל — ונכשל.

פטור — המשבר מלשלם בעד הכד, שאין דרך בני אדם להתבונן בדרך.

ואם הוזק בה — הנתקל.

בעל החבית חייב — שאסור להניח מכשול ברשות הרבים. וכד וחבית דבר אחד הן. ומפני מה פתח (התחיל תנא המשנה) בכד וסיים (גמר) בחבית? לומר לך, שאם מכר אָדם לחברו חבית, יכול לתת לו כד. שיש קוראים לכד חבית ולחבית כד.

נשברה כדו וכו' חייב — שהנושא כד ברשות הרבים צריך לתאחר בדרכו, ואם אחד הוחלק (מעדה רגלו ונפל) במים שנשפכו מכדו השבורה, או שלקה (חוזק) בחרסי כדו, חייב בנזקו.

השופך מים ברשות הרבים והוזק בהן אחר, חייב בנזקו. המצניע את הקוץ ואת הזכוכית, והגודר את גדרו בקוצים וגדר שנפל לרשות הרבים והוזקו בהן אחרים, חייב בנזקן.

המוציא את תבנו ואת קשו לרשות הרבים לזבלים והוזק בהן אחר, חייב בנזקו, וכל הקודם בהן זכה. רבן שמעון בן גמליאל אומר, כל המקלקלין ברשות הרבים והזיקו, חייבין לשלם, וכל הקודם בהן זכה.

ב. שני קדרין שהיו מהלכין זה אחר זה, ונתקל הראשון ונפל, ונתקל השני בראשון, הראשון חייב בנזקי שני.

זה בא בחביתו וזה בא בקורתו, נשברה כדו של זה בקורתו של זה, פטור, שלזה רשות להלך ולזה רשות להלך. היה בעל קורה ראשון ובעל חבית אחרון, נשברה החבית בקורה, פטור

השופך מים — אפילו בזמן שמותר לשפוך מים ברשות הרבים, כגון בימות הגשמים, שהרחובות אז מבוסים רפש.

המצניע — המסתיר ברשות הרבים.

והגודר — והקוצים יוצאים לרשות הרבים.

וגדר שנפל וכו׳, חייב — מפני שצריך היה להסיר אותו מרשות הרבים.

לזבלים — manure הוציא את התבן והקש שירקבו ויהיו לזבלים כדי לזבל בהם את שדהו.

וכל הקודם — קונסים אותו על שהניח מכשול ברשות הרבים, שכל מי שמקדים לקחת לו את תבנו ואת קשו של המוציא לרשות הרבים, זכה בהם.

כל המקלקלין — כל העושין תקלה ברשות הרבים.

וכל הקודם בהן — בדברים שהניח עושה התקלה ברשות הרבים.

קדרין — עושי קדרות.

הראשון חייב בנזקי שני — על שלא הזהיר את השני, אבל כשלא יכול הראשון לקום, פטור הראשון מנזקי שני.

וזה בא בקורתו — ופגעו זה בזה.

נשברה כדו — חביתו.

פטור — בעל הקורה מפני שלשניהם יש רשות להלך.

פטור בעל הקורה — מפני שבעל החבית שהלך אחריו צריך היה להזהר ולא למהר במהלכו, כדי שלא תכה חביתו בקורה.

בעל הקורה. ואם עמד בעל הקורה, חייב. ואם אמר לבעל החבית: עמוד, פטור. היה בעל חבית ראשון ובעל קורה אחרון, נשברה חבית בקורה, חייב, ואם עמד בעל חבית, פטור, ואם אמר לבעל קורה: עמוד, חייב. וכן זה בא בנרו וזה בפשתנו.

שנים שהיו מהלכין ברשות הרבים, אחד רץ ואחד מהלך, או שהיו שניהם רצים, והזיקו זה את זה, שניהם פטורין.

המבקע ברשות היחיד והזיק ברשות הרבים, ברשות הרבים והזיק ברשות היחיד, ברשות היחיד והזיק ברשות היחיד אחר, חייב.

ואם עמד בעל הקורה—לנוח ברשות הרבים, — חייב, שאינו רשאי לעשות כך, אבל כשעמד לתקן את משאו — פטור, שכן דרך נושאי משאות לעמוד ולתקן את משאם.

נשברה חבית בקורה, חייב — בעל הקורה, שהיה אחרון, מפני שהאחרון צריך להזהר שלא יתקרב אל הראשון.

ואם עמד בעל חבית — לנוח ברשות הרבים.

וכן זה בא בנרו וזה בפשתנו — דינם כדין בעל חבית ובעל קורה.

אחד רץ ואחד מהלך — המשנה מדברת ברץ ומהלך בערב שבת או יום טוב, שאז נוהגים בני אדם לרוץ, כדי שיכינו את צרכיהם בעוד מועד. ואם הזיקו זה את זה פטורין, מפני שיש להם רשות לרוץ.

שניהם רצו — בשאר ימות השבוע.

פטורין — כששניהם אשמים שניהם פטורין.

המבקע — עצים.

ברשות היחיד — ברשותו (בחצרו) שלו.

והזיק — בקיע עץ שניתז והזיק ברשות הרבים.

והזיק ברשות היחיד — של אחרים.

ברשות היחיד—היה מבקע ברשותו שלו והזיק ברשות היחיד של אחרים.

חייב — נזק שלם, שאדם מועד לעולם, וצריך להזהר בעבודתו אפילו כשהוא עובד ברשותו.

החובל בחברו ומביישו.

וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו. (שמות כ"א).

א. החובל בחברו חייב עליו משום חמשה דברים: בנזק, בצער, ברפוי, בשבת ובושת. בנזק כיצד? סימא את עינו, קיטע את ידו, שבר את רגלו, רואין אותו כאילו הוא עבד נמכר בשוק ושמין כמה היה יפה וכמה הוא יפה. צער? כואו בשפוד או במסמר, ואפילו על צפרנו, מקום שאינו עושה חבורה, אומדין כמה אָדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך. רפוי? החובל חייב לרפאותו. עלו בו צמחים, אם מחמת המכה חייב, שלא מחמת המכה פטור. חיתה ונסתרה, חיתה ונסתרה, חייב לרפאותה. חיתה כל צורכה אינו חייב לרפאותה. שבת? רואין אותו כאילו הוא שומר קשואין, שכבר נתן לו דמי ידו ודמי

החובל — המזיק לחברו.
סימא — עיור את עינו.
קטע — כרת.
רואין אותו — את הנחבל (הניזק)
כאילו הוא עבד — עבד כנעני הנמכר בשוק.
ושמין — מעריכים אותו כמה היה יפה (שוה) קודם שנחבל וכמה הוא שוה עכשיו, כשנעשה לבעל מום. והחובל משלם את ההפסד בנזק האבר. וזהו עין תחת עין (שמות, כ"א, כ"ד), ואין נוטלים אבר מן החובל תחת האבר שהזיק, אלא דמי (כסף) האבר, כמה שהפסיד הנחבל על־ידי החובל.
כיואו בשפוד — עשה לו כויה בחנית שצולים בה בשר.
אומדין — מעריכים.
כיוצא בזה — הדומה לו, מפונק או גס, שהמפונק מרגיש בכאבו יותר מן הגס.
להיות מצטער — כמה היה נותן שלא יגרום לו צער כזה.
צמחים — בשר חי.
חיתה — נתרפאָה.
ונסתרה — שבה המכה שנית, מפני שלא נתרפאה כל צרכה.
כאילו הוא שומר קישואין — כל ימי חליו נותן לו החובל שכר של שומר קשואין. מלבד הנזק והרפוי משלם החובל בעד זה שהיה הנחבל בטל ממלאכה כל ימי הליו ונותן לו שכר שומר קשואים, מפני שאין הוא ראוי למלאכה אחרת אחר שנקטעה ידו או רגלו.

רגלו. בושת? הכל לפי המבייש והמתבייש.

ב. חרש שוטה וקטן פגיעתן רעה: החובל בהן, חייב, והם שחבלו באחרים, פטורין.

ג. התוקע לחברו נותן לו סלע. רבי יהודה אומר משום רבי יוסי הגלילי, מנה. סטרו, נותן לו מאתים זוז. לאחר ידו, נותן לו ארבע מאות זוז. צרם באזנו, תלש בשערו, רקק והגיע בו רוקו, העביר טליתו ממנו, פרע ראש האשה בשוק, נותן ארבע מאות זוז. זה הכלל, הכל לפי כבודו. אמר רבי עקיבא, אפילו עניים שבישראל רואין אותם, כאילו הם בני חורין שירדו מנכסיהם, שהם בני אברהם, יצחק ויעקב. ומעשה באחד שפרע ראש האשה בשוק, באה לפני רבי עקיבא, וחייבו ליתן לה ארבע מאות זוז. אמר לו: רבי, תן לי זמן. ונתן לו זמן. שמרה

לפי המבייש — אם המבייש הוא אדם נבזה, בשתו מרובה, וכן אם המתבייש הוא אדם נכבד בשתו מרובה.

פגיעתן רעה — רע למי שפוגע בהן, שאינם בני עונשין.

התוקע — המכה באגרופו על אזנו של חברו.

סלע — ארבעה זוזים דמי בשתו. כל ההכאות האמורות במשנה זו אין בהן נזק אלא בושת ומעט צער. ופסקו החכמים דמי צער ובושת על כל מין הכאה והכאה.

מנה — מאה זוז.

סטרו — הכהו בפס ידו על לחיו, שבשתו מרובה.

לאחר ידו — כשהכהו בלחיו באחורי ידו, שבשתו עוד יותר מרובה.

צרם — משך.

העביר — הסיר.

פרע — גלה.

הכל לפי כבודו — כל התשלומים האלו שחייבו החכמים את המכה אינם אלא כשהכה אדם מכובד ביותר, אבל לאדם נבזה פוחתין מזה.

אמר רבי עקיבא — ורבי עקיבא חולק על התנא קמא ואומר, שכל בני ישראל שוין, ואין מבדילים בין נכבד ונקלה.

שירדו מנכסיהם — שנעשו לעניים.

שמרה — שמר את האשה עד שראה אותה עומדת על פתח חצרה.

עומדת על פתח חצרה ושבר את הפך בפניה ובו כאיסר שמן. גלתה את ראשה והיתה מטפחת ומנחת ידה על ראשה. העמיד עליה עדים ובא לפני רבי עקיבא. אמר לו: רבי, לזו אני נותן ארבע מאות זוז? אמר לו: לא אמרת כלום: החובל בעצמו, אף על פי שאינו רשאי, פטור. אחרים שחבלו בו חייבין. והקוצץ נטיעותיו, אף־על־פי שאינו רשאי, פטור. אחרים שקצצו את נטיעותיו, חייבים.

ה.

גונב וגוזל ונשבע על שקר.

כי יגנוב איש שור או שה (שמות כא).

א. מרובה מדת תשלומי כפל ממדת תשלומי ארבעה וחמשה, שמדת תשלומי כפל נוהגת בין בדבר שיש בו רוח חיים ובין בדבר שאין בו רוח חיים, ומדת תשלומי ארבעה וחמשה אינה נוהגת אלא בשור ושה בלבד, שנאמר (שמות כ"א) כי

כאיסר שמן — שמן שמחירו איסר. ואיסר הוא אחד מעשרים וארבעה בזוז.

ומטפחת — היתה מאספת את השמן בטפת ידה ושמה אותה על ראשה לסוך את שערותיה בשמן.

לזו? ! — לאשה זו, שזולזלת בעצמה (התבזתה) בשביל איסר שמן וגלתה ראשה בשוק.

שאינו רשאי — שהמצער את עצמו נקרא חוטא.

והקוצץ — הכורת נטיעותיו עובר על בל תשחית.

מרובה מדת תשלומי כפל — הדברים שנענש עליהם הגנב לשלם תשלומי כפל (שנים) מרובים מן הדברים שמשלם עליהם ארבעה וחמשה. על סתם גנבה משלם תשלומי כפל, ועל שה ושור שטבח ומכר — משלם ארבעה וחמשה.

שיש בו רוח חיים — בהמה, חיה ועוף.

שאין בו רוח חיים — ממון, כלים ובגדים וכדומה.

אלא בשור ושה בלבד — שגנב וטבח או מכרם משלם חמשה בקר תחת השור וארבע צאן תחת השה.

יגנוב איש שור או שה וטבחו או מכרו וגו׳, אין הגונב אחר הגנב משלם תשלומי כפל, ולא הטובח ולא המוכר אחר הגנב משלם תשלומי ארבעה וחמשה.

ב. גנב על־פי שנים וטבח ומכר על פיהן, או על פי שנים אחרים, משלם תשלומי ארבעה וחמשה.

גנב על פי שנים וטבח ומחר על פיהן ונמצאו זוממים, משלמין הכל. גנב על פי שנים ומכר על פי שנים אחרים, אלו ואלו נמצאו זוממין, הראשונים משלמין תשלומי כפל, והאחרונים משלמין תשלומי שלשה. נמצאו אחרונים זוממין, הוא משלם תשלומי כפל והן משלמין תשלומי שלשה. אחד מן האחרונים

אין הגונב אחר הגנב — שנאמר: וגונב מבית האיש (שמות כ״ב) ולא מבית הגנב.

גנב על פי שנים — שני עדים העידו עליו שגנב.

על פיהן — העדים שהעידו עליו שגנב העידו עליו גם כן שטבח ומכר.

שנים אחרים — העידו שטבח ומכר.

תשלומי ארבעה וחמשה — על שה ארבע צאן ועל שור חמשה בקר. ומשלם על גנבת השור יותר מעל גנבת השה, מפני שהגנב מבטל את בעל השור ממלאכתו.

זוממים — (עדים מוכחשים). בית־דין מצאו אותם שהם עדי שקר, יעשים להם כאשר זממו (חשבו) לעשות לאחיהם.

הראשונים — עדי הגנבת שהוזמו (שהוכחשו) משלמים תשלומי כפל.

והאחרונים — עדי הטביחה שהוזמו משלמים תשלומי שלשה לשור. ובמה דברים אמורים שהאחרונים משלמים שלשה — כשהם הוזמו תחלה, אבל כשהוזמו עדי הגנבה תחלה, אז בטלה כל העדות, והאחרונים פטורים.

הוא משלם — הגנב משלם תשלומי כפל.

והן משלמין—עדי הטביחה משלמים תשלומי שלשה לשור.

זוממין, בטלה עדות שניה. אחד מן הראשונים זוממין, בטלה כל העדות, שאם אין גנבה אין טביחה ואין מכירה.

ג. הגוזל עצים ועשאָן כלים, צמר — ועשאָן בגדים, משלם כשעת הגזלה. גזל פרה מעוברת וילדה, רחל טעונה — וגזזה, משלם דמי פרה העומדת לילד, ודמי רחל העומדת ליגזז. גזל פרה ונתעברה אצלו וילדה, רחל — ונטענה אצלו וגזזה, משלם כשעת הגזלה. זה הכלל: כל הגזלנים משלמין כשעת הגזלה.

הגוזל את חברו שוה פרוטה ונשבע לו, יוליכנו אחריו למדי, לא יתן לא לבנו ולא לשלוחו, אבל נותן לשליח בית־דין. ואם מת, יחזיר ליורשיו. נתן לו את הקרן ולא נתן לו את החומש,

בטלה עדות שניה — עדות הטביחה. והגנב משלם תשלומי כפל על עדותם של הראשונים, והאחרונים פטורים, מפני שאין עדים משלמים ממון עד שיוזמו (יוכחשו) שניהם.

בטלה כל העדות — וכולם פטורים. ואפילו כשהוזמו אחר כך האחרונים אינם משלמים, משום שעדותם בטלה בשעה שהוזם אחד מן הראשונים.

שאם אין גניבה אין טביחה — שמא מכר לו בעל השור את שורו.

משלם כשעת הגזלה — משלם לנגזל דמי עצים וצמר ואינו חיב להחזיר לו כלים או בגדים, משום שהגוזל קנה את הדברים בשנוי שעשה בהם.

רחל טעונה — בעלת צמר.

משלם דמי פרה וכו׳ — והעודף ששוה עכשו הולד והצמר הגזוז, שלו הוא. משום שקנה אותם בשנוי שנעשה בהם.

משלמין כשעת הגזלה — שנאמר: והשיב את הגזלה אשר גזל (ויקרא ה׳). אשר גזל—כמו שהיתה בשעת הגזלה.

ונשבע לו — על שקר שלא גזל, ואחר כך תודה, ורצה להשיב את הגזלה.

למדי — כלומר, אפילו לקצוי הארץ, שאין לו כפרה על הגזלה עד שיחזיר אותה ליד הנגזל עצמו, שנאמר: לאשר הוא לו יתננה (ויקרא ה׳).

לא לבנו ולא לשלוחו — הגוזל לא יתן את הגזלה לא לבנו ולא לשלוחו של הנגזל, שאין השבה אלא לידי הנגזל עצמו.

לשליח בית דין — שמנו חכמים להוליך את הגזלה לנגזל.

נתן לו את הקרן — נָתן הגוזל לנגזל את הקרן, דמי הגזלה עצמה.

מחל לו על הקרן ולא מחל לו על החומש, מחל לו על זה ועל זה, חוץ מפחות שוה פרוטה בקרן, אינו צריך לילך אחריו. נתן לו את החומש ולא נתן לו את הקרן, מחל לו על החומש ולא מחל לו על הקרן, מחל לו על זה ועל זה חוץ משוה פרוטה בקרן, צריך לילך אחריו.

מסכת בבא מציעא

דיני מציאה והשבת אבדה, פקדון וארבעה שומרים; איסור אונאה, נשך ותרבית, הלנת פעולת שכיר ולקיחת משכון.

א.

לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם, השב תשיבם לאחיך... וכן תעשה לכל אבדת אָחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה.
(דברים כ"ב).

דיני מציאָה והשבת אבדה.

א. שנים אוחזין בטלית, זה אומר אני מצאתיה, וזה אומר

את החומש — שהוא חיב להוסיף על הקרן, שנאמר: וחמישיתו יוסיף עליו (ויקרא ה׳).
מחל לו — הנגזל מחל לגוזל.
אינו צריך לילך אחריו — שגזלה של פחות משוה פרוטה אינו צריך להשיב.
שנים אוחזין בטלית — כשאחד

אוחז בשפת הטלית (בגד) מזה ואחד אוחז בשפת הטלית מזה, וכל אחד טוען אני מצאתיה, נשבעים שניהם וחולקים את הטלית ביניהם. אבל כשהיתה הטלית ביד אחד והשני אומר אני מצאתיה, עליו להביא ראיה שהטלית שלו, שהמוציא מחברו עליו הראיה.

אני מצאתיה; זה אומר כולה שלי, וזה אומר כולה שלי. זה ישבע שאין לו בה פחות מחציה, וזה ישבע שאין לו בה פחות מחציה, ויחלוקו. זה אומר כולה שלי, וזה אומר חציה שלי, האומר כולה שלי ישבע שאין לו בה פחות משלשה חלקים, והאומר חציה שלי ישבע, שאין לו בה פחות מרביע, זה נוטל שלשה חלקים וזה נוטל רביע.

ב. היו שנים רוכבין על גבי בהמה או שהיה אחד רוכב ואחד מנהיג, זה אומר כולה שלי וזה אומר כולה שלי — זה ישבע שאין לו בה פחות מחציה וזה ישבע שאין לו בה פחות

כולה שלי — או כשאחד אומר אני קניתי את הטלית והמוכר מכר אותה לי, ולא לך, וגם השני טוען כך. והמוכר בעצמו אינו יודע למי משניהם מכר, כי לקח מעות משניהם, מאחד ברצון ומאחד בעל כרחו, ועכשיו אינו זוכר ממי לקח ברצון וממי לקח שלא ברצון.

זה ישבע—שניהם נשבעים וחולקים ביניהם את הטלית.

שאין לו בה פחות מחציה — בין שהטוענים מצאו את הטלית ובין שקנו אותה, נשבע כל אחד שיש לו חלק בטלית, לא פחות מחציה. ואינו נשבע שכולה שלו, משום שלא יתנו לו את כולה. וגם אינו נשבע שחציה שלו, משום שיהיה סותר את דבריו, שאָמר כולה שלי, אלא נשבע שאין לו בה פחות מחציה, שמשמע כך: הטלית היא כולה שלי, אַך משום שאינכם מאמינים לדברי, הריני נשבע שאין לי בה פחות מחציה.

יחלוקו — את הטלית ביניהם, אם אינה מתקלקלת על־ידי החלוקה אבל כשמתקלקלת — יחלקו את מחירה.

פחות משלשה חלקים — אין הטוען כולה שלי צריך להשבע אלא על הרביע שבאותו החצי שחברו טוען שהוא שלו. ומשום מה נשבע על שלשה חלקים? כדי שלא יהא מתכוין בשבועתו לאותו הרביע שבחצי, שחברו הודה לו שאינו שלו.

פחות מרביע — שהוא חצי טענתו, החצי מזה שהוא טוען שהוא שלו. זה הכלל: כל החולקים נוטלים חצי טענתם.

שנים רוכבין — הרכיבה על גבי בהמה מעשה קנין, שבזה שהוא רוכב עליה זכה בה.

אחד רוכב ואחד מנהיג — שניהם זכו בבהמה, אחד בזה שהוא רוכב עליה ואחד בזה שהוא מנהיג אותה.

מחציה ויחלוקו. בזמן שהם מודים, או שיש להן עדים, חולקים בלא שבועה.

היה רוכב על גבי בהמה וראה את המציאה, ואמר לחבירו: תנה לי. נטלה ואָמר: אני זכיתי בה, זכה בה. אם משנתנה לו אָמר: אני זכיתי בה תחילה, לא אָמר כלום.

ראה את המציאה ונפל עליה, ובא אחר והחזיק בה, זה שהחזיק בה זכה בה. ראה אותן רצין אחר מציאה, אחר צבי שבור, אחר גוזלות שלא פרחו, ואָמר: זכתה לי שדי, זכתה

ויחלוקו — את מתירה.

בזמן שהם מודים — כשהודו שניהם או כשבאו עדים והעידו שהבהמה היא של שניהם.

חולקים בלא שבועה — אפילו לאחר שפסק בית־דין שיחלוקו בשבועה, חולקים בלא שבועה.

היה רוכב — המשנה מדברת ברוכב ולא במהלך, משום שהמהלך ורואה מציאה, נוטל (מגביה) אותה בעצמו.

נטלה — חברו נטל (הגביה) את המציאה ולא מסר אותה לידו של הרוכב, ואמר: אני זכיתי.

זכה בה — המציאה שייכת לו, למי שהגביה אותה.

משנתנה לו — ואם לאחר שנתן המגביה את המציאה לחברו אָמר.

אני זכיתי בה תחלה — אני נתכוונתי לזכות במציאה קודם שהגבהתי אותה.

לא אָמר כלום — והמציאה שייכת למי שאָמר תנה לי. משום שכל זמן שלא הודיע המגביה לחברו שהוא רוצה לזכות במציאה בעצמו היתה המציאה בידו בהפקר, וכשמסר אותה ליד חברו, קנה אותה חברו במשיכה (במה שמשך בידו את המציאה).

ונפל עליה — כדי לקנות אותה בארבע אמותיו. שארבע אמות של אָדם קונות לו (כל מה שנמצא סמוך לו בתוך אַרבע אמותיו שייך לו).

ובא אחר והחזיק בה — במציאה שנפל עליה חברו.

זכה בה — המציאה שייכת למי שהחזיק בה. ודוקא כשהיתה המציאה ברשות הרבים, ששם אין ארבע אמות של אָדם קונות לו, אבל כשהיתה בצדי רשות הרבים, שארבע אמות של אָדם קונות לו שם, שייכת המציאה למי שנפל עליה.

ראה אותן — בעל השדה ראה אחרים רצים.

צבי שבור — שאינו יכול לרוץ, ונמצא בשדהו, והוא כמציאה.

זכתה לו — השדה הקנתה לו את המציאה.

לו. היה צבי רץ כדרכו, או שהיו גוזלות מפריחין ו**אָמר: זכתה לי שדי**, לא אָמר כלום.

מציאת בנו ובתו הקטנים, מציאת עבדו ושפחתו הכנענים, מציאת אשתו, הרי אלו שלו. מציאת בנו ובתו הגדולים, מציאת עבדו ושפחתו העברים, מציאת אשתו שגרשה, אַף־עַל־פִּי שלֹא נתן כתובתה, הרי אלו שלהן.

מצא שטרי חוב, אם יש בהן אחריות נכסים, לא יחזיר, שבית־דין נפרעין מהן. אין בהם אחריות נכסים, יחזיר, שאין בית־דין נפרעין מהן, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים, בין כך ובין כך לא יחזיר, מפני שבית־דין נפרעין מהן.

הקטנים — כל מי שסמוך על שלחן אָביו (שאָביו מפרנס אותו), אפילו כשהוא גדול, נקרא קטן, ומציאתו שייכת לאָביו.

עבדו ושפחתו הכנענים — שגופם קנין בעליהם, כדכתיב: והתנחלתם אותם (ויקרא כ״ה).

מציאת אשתו — החכמים תקנו שתהא מציאת האשה שייכת לבעלה, כדי שלא להטיל איבה ביניהם.

הגדולים — שאינם סמוכים על שלחן אביהם, ואפילו כשהם קטנים נקראים גדולים.

שלֹא נתן כתובתה — כתב הנשואין, שבו מפורשים כל חיובי הבעל לאשתו וגם סכום הכסף שינתן לה בשימות בעלה או כשתגרש ממנו. ואף על פי שבעלה עודנו חייב במזונותיה, כשגרשה ולא נתן לה כתובתה, מציאתה שייכת לה.

שטרי חוב — כתב שהלווה נותן למלוה על חובו.

אחריות נכסים — שהנכסים (רכוש, קרקעות) של הלווה הם באחריות (כמשכון) למלוה. שאם הלווה אינו פורע את חובו יוכל המלוה לגבות אותו מהנכסים של הלווה.

לא יחזיר — את השטרות למלוה, אפילו בשעה שהלווה מודה שלא שלם למלוה, מפני שאָנו חוששים שמא שלם את חובו ומה שהוא אומר שלא שלם, אפשר שמעשה קנוניה (עצת מרמה) הוא בין הלווה והמלוה, כדי לגבות את החוב מיד אנשים אחרים, שקנו את הקרקעות המשועבדים מן הלווה, ולחלק את הכסף ביניהם.

נפרעין מהן — בית־דין גובה את החוב מהנכסים.

בין כך ובין כך — בין שיש בשטר אחריות נכסים ובין שאין בו לא יחזיר, מפני שהשמטת האחריות בשטר חוב טעות סופר (כותב השטר) היא.

ה. אלו מציאות שלו: מצא פירות מפוזרין, מעות מפוזרות, כריכות ברשות הרבים ועגולי דבלה, ככרות של נחתום, מחרוזות של דגים וחתיכות של בשר, וגיזי צמר הבאות ממדינתן, ואניצי פשתן, ולשונות של אַרגמן, הרי אלו שלו, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר, כל שיש בו שינוי, חייב להכריז. כיצד? מצא עגול ובתוכו חרס, ככר ובתוכו מעות. רבי שמעון בן אלעזר אומר, כל כלי אנפוריא אין חייב להכריז.

ואלו חייב להכריז: מצא פירות בכלי או כלי כמות שהוא,

שלו — של המוצא אותן.

להכריז — להודיע שמצא אותן.

בשהפירות מפוזרין — כשהפירות מפוזרים על הקרקע, משמע שלא הניח אותם בעל הפירות שמה, אלא נפלו מידו. ומכיון שאין להם סימן ניכר, ודאי שנתיאש בעל האבדה מהם והרי הם הפקר, ומי שמצא אותם זכה בהם. וזהו טעם כל המציאות האמורות למטה. כל אבדה שאין לה סימן המקום, סימן המנין (מספר) או סימן ניכר אחר, ודאי שנתיאש בעל האבדה ממנה והוא הפקר.

כריכות — עמרים קטנים.

ברשות הרבים — ואפילו כשהיה בהם סימן, נפסד על ידי דריסת רגלי אָדם ובהמה שעוברים ברשות הרבים.

ככרות של נחתום — של האופה, אין להם סימן, משום שכולן שוות, אבל של בעל הבית יש להן סימן, וחייב להכריז.

מחרוזות דגים — דגים מקושרים בחוט או בגמי.

וחתיכות בשר — ודוקא כשהטבחים נוהגים לעשות את החתיכות שוות במשקל, ואם לאו חייב להכריז.

הבאות ממדינתן — כמו שהן גזוזות, אבל הבאות מבית האומן יש להן סימן.

ואניצי פשתן — פשתן סרוק.

ולשונות של ארגמן — צמר צבוע ארגמן ומשוך בעין (כמו) לשון.

מצא עגול — של דבלה ובתוכו חרס, שאין דרך האנשים לתת חרס בעיגול. ושינוי זה יוכל לשמש סימן לבעל האבדה.

כלי אנפוריא — כלים חדשים שאין לבעל הכלים טביעת עין בהם (שלא הספיקה עינו להתבונן בהם היטב) ולא יוכל להכירם.

אין חייב להכריז — כשהוא מצא אותם אחד, אחד, אבל כשמצא אותם שנים־שנים, חייב להכריז, שהמנין הוא סימן.

פירות בכלי — וסתם כלי יש בו סימן.

כמות שהוא — כלי ריק. וכן מעות בכיס, או כיס כמו שהוא.

מעות בכים או כים כמות שהוא. ציבורי פירות, ציבורי מעות, שלשה מטבעות זה על גב זה, כריכות ברשות היחיד, וככרות של בעל הבית, וגיזי צמר הבאות מבית האומן, כדי יין וכדי שמן, — הרי אלו חייב להכריז.

הלוקח פירות מחברו, או ששלח לו חברו פירות ומצא בהן מעות, הרי אלו שלו. אם היו צרורין, נוטל ומכריז.

כל דבר שיש בו סימנים ויש לו תובעים, חייב להכריז. ועד מתי חייב להכריז? עד כדי שידעו בו שכניו, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר, שלש רגלים, ואחר רגל האחרון שבעה ימים, כדי שילך לביתו שלשה ויחזור שלשה ויכריז יום אחד.

צבורי פירות — חמרים של פירות. כשהפירות צבורים במקום אחד יש להם סימנים, מקום ומנין. וכן צבורי מעות.

שלשה מטבעות — או יותר חייב המוצא אותן להכריז, ובעל האבדה צריך להודיע את המנין או כיצד היו המטבעות מונחות.

כריכות ברשות היחיד — כגון שדה זרוע, שאין רוב בני אָדם דורכין בו.

כדי יין — כשהכדים רשומות ברושם מיוחד. שכל איש רושם את כדו ברושם משונה משל חברו, והרושם הוא סימן. אבל כשאינן רשומות, אינו חייב להכריז.

הלוקח פירות מחברו — הקונה תבואה או פירות מחברו, וחברו זה הוא סוחר שקנה את התבואה או הפירות מאנשים שונים ואינו יודע של מי הם. וכיון שאין בהם סימן נתיאשו הבעלים מהם ואין הקונה חייב להחזיר. אבל אם קנה ממוכר שאָסף את התבואה או הפירות מן הקרקע שלו, שהמעות בודאי שלו הן, הרי הוא חייב להחזיר.

ואם היו צרורין — אָז הקשר או המנין סימן להן.

תובעים — מבקשים ודורשים את הדבר.

שכניו—השכנים של המקום שנמצאה בו האבדה, שמא שלהם היא.

ויחזור שלשה — שלשה ימים לשוב לירושלים.

יכריז יום אחד — בעל האבדה מכריז את הסימנים של האבדה. אבן טוען היתה בירושלים, כל מי שאָבדה לו אבדה נפנה לשם, וכל מי שמצא אבדה נפנה לשם. זה עומד ומכריז וזה עומד ונותן סימנים ונוטלה. ומשחרב בית המקדש התקינו חכמים שיהיו מכריזין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות.

אָמר את האבדה ולא אָמר סימניה, לא יתן לו. והרמאי, אף־על־פי שאָמר סימניה, לא יתן לו, שנאמר (דברים כב): עד דרוש אָחיך אותו, עד שתדרוש את אחיך, אם רמאי הוא אם אינו רמאי. כל דבר שעושה ואוכל, יעשה ויאכל, ודבר שאין עושה ואוכל ימכר, שנאמר (שם): והשבותו לו, ראה היאך תשיבנו לו. מה יהא בדמים? רבי טרפון אומר, ישתמש בהן, לפיכך אם אָבדו, חייב באחריותן. רבי עקיבא אומר, לא ישתמש בהן, לפיכך אם אָבדו, אין חייב באחריותן.

ז. מצא ספרים קורא בהן אחת לשלשים יום, ואם אינו יודע לקרות, גוללן, אבל לא ילמוד בהן בתחלה, ולא יקרא אחר עמו. מצא כסות, מנערה אַחת לשלשים יום ושוטחה לצרכה,

אמר את האבדה — אם בעל האבדה קרא את האבדה שאָבדה ממנו בשמה אבל לא נתן את סימניה, אין המוצא את האבדה חיב להחזיר לו.

והרמאי — מי שהוא מוחזק (ידוע) לרמאי, אף על פי שאָמר סימניה לא יתן לו, עד שיביא עדים, שהאבדה שלו היא.

כל דבר שעושה ואוכל—אם האבדה היא בעל חיים, כגון שור או חמור שישתכר הוצאת אכילתו, לא ימכור אותו המוצא, אלא יעבוד בו ויאכילנו.

ימכר — כדי שלא יוציא על אכילתו דמי שויו, ולא יהיה לו מה להשיב לבעליו.

ראה היאך תשיבנו לו — ראה שתשיב לבעל האבדה את שלו.

מה יהא בדמים — מה יעשה המוצא בדמי (בכסף) האבדה שמכר?

לפיכך — מפני שהוא משתמש בדמים אחריותן מוטלת עליו והוא חייב, אם אָבדן.

אחת לשלשים יום — ומכיון שהוא קורא הוא פותח אותם ונכנס בהם האויר ולא יתעפשו (ירקבו).

גוללן — הספרים, בימים ההם היו עשוים מגלות, והוא גולל אותם (כמו שגוללים את ספר התורה בימינו) מתחלתם ועד סופם, כדי שיכנס בהם האויר.

בתחלה — מה שלא למד מעולם. שפרק חדש דורש עיון רב בספר ומתוך השמוש המרובה נפסד הספר.

ולא יקרא אחר עמו — שלא יהא זה מושך לכאן וזה מושך לכאן, והספר נקרע.

מנערה — מנענע את הכסות.

ושוטחה לצרכה — פורש אותה על מטתו, שלא יאכל אותה העש.

אבל לא לכבודו. כלי כסף וכלי נחושת, משתמש בהן לצרכן, אבל לא לשוחקן. כלי זהב וכלי זכוכית, לא יגע בהן עד שיבא אליהו. מצא שק או קופה וכל דבר שאין דרכו ליטול, הרי זה לא יטול.

ח. איזו היא אבדה? מצא חמור או פרה רועין בדרך, אין זו אבדה. חמור וכליו הפוכין, פרה רצה בין הכרמים, הרי זו אבדה. החזירה וברחה, החזירה וברחה, אפילו ארבעה וחמשה פעמים, חייב להחזירה, שנאמר (דברים כב): השב תשיבם.

אבדתו ואבדת אביו, אבדתו קודמת. אבדתו ואבדת רבו, שלו קודמת. אבדת אָביו ואבדת רבו, של רבו קודמת, שאָביו הביאו לעולם הזה ורבו, שלמדו חכמה, הביאו לחיי העולם הבא. ואם אָביו חכם, של אָביו קודמת. היה אָביו ורבו נושאין משאוי,

לכבודו — להתהדר בה.
משתמש בהן — לפרקים.
לצרכן — לצורך הכלים, שלא יחלידו.
לא לשוחקן — אבל לא ישתמש בהן הרבה עד שישחק (ישפשף) אותם, שמתוך שמוש מרובה נפחתים הכלים.
כלי זהב — שאינו מעלה חלודה.
וכלי זכוכית — שנוח להשבר.
שאין דרכו — שאינו לפי כבודו לשאת אותם בחוץ.
לא יטול — ופטור מהשבת אבדה.
איזו היא אבדה? — שחייב להחזירה לבעליה, שנאמר: לא תראה את שור אחיך וגומר, השב תשיבם (דברים כ"ב).
רועין בדרך — אינו חייב להחזירם לבעליהם, משום שניכר שמדעת הניחום שם (הבעלים יודעים שהם שם), ואין זו אבדה.

כליו — כגון מרדעת (אוכף) וכדומה.
רצה בין הכרמים — שמפסידה אותם ומזקת את רגליה.
השב תשיבם — משמע הרבה השבות המקור השב עם הפועל תשיבם מראה על רבוי הפעולה, שהרבה פעמים חייב להחזירם.
אבדתו קודמת — כשמצא את אבדתו ואבדת אביו, אבדתו קודמת, כלומר: משיב אבדתו בתחלה, דכתיב: אפס כי לא יהיה בך אביון (דברים ט"ו), הזהר שלא תהיה אַתה האביון.
של רבו קודמת — במה דברים אמורים, כשלמד רוב חכמתו ממנו, ואם לאו — אבדת אָביו קודמת.
ואם אביו חכם — שקול אָביו כנגד רבו, ושל אביו קודמת.
משאוי — משא.

מניח את של רבו ואחר־כך מניח את של אָביו. היה אָביו ורבו בבית השבי, פודה את רבו ואחר כך פודה את אָביו. ואם היה אָביו חכם, פודה את אָביו ואחר־כך פודה את רבו.

ב.

דיני פקדון וארבעה שומרים.

כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר
(שמות כ"ב, ו׳).
כי יתן איש אל רעהו חמור. (שם, ט׳).
וכי ישאל איש (שם, י"ג).

א. ארבעה שומרים הן: שומר חנם, והשואל, נושא שכר והשוכר. שומר חנם נשבע על הכל, והשואל משלם את הכל,

מניח — פורק את המשא.

שומר חנם — שומר כסף רעהו או כליו בחנם, בלי שכר.

שואל — שואל שור חברו לעשות בו מלאכה.

נושא שכר — שומר שכר, שומר שור חברו ורועה אותו בשכר.

שוכר — שוכר שור רעהו לעבוד בו ומשלם לבעליו שכר בעד זה. וארבעה שומרים אלה נאמרו בשמות כ"ב. והפסוק, כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה או בהמה לשמר ומת או נשבר או נשבה וכו׳ (שם ט׳) מדבר בשומר שכר, שכן דרך בעליהם למסור אותם ביד רועים לשמור, והם ירעו אותם בשכר. ודיני ארבעה שומרים הם שלשה, שדין שוכר כדין נושא שכר.

נשבע על הכל — על כל מאורע שאירע לפקדנן (לדבר שמסר לו רעהו לשמור), שהשומרים האחרים חיבים, שומר חנם נשבע שלא שלח יד בפקדון, שכך עלתה (קרה) לו, ופטור.

משלם את הכל — גנבה ואבדה ואונס (שאינו יכול להציל אותו ממנו), כגון: מת מעצמו או נשבר, שנאמר: וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר או מת וכו׳, שלם ישלם (שם י"ג)).

ונושא שכר והשוכר נשבעים על השבורה ועל השבויה ועל המתה, ומשלמין את האבדה ואת הגנבה.

ב. המפקיד אצל חברו בהמה או כלים ונגנבו או שאָבדו, שילם ולא רצה לישבע, שהרי אָמרו: שומר הנם נשבע ויוצא, נמצא הגנב, משלם תשלומי כפל. טבח ומכר, משלם תשלומי אַרבעה וחמשה. למי משלם? למי שהפקדון אצלו. נשבע ולא רצה לשלם, נמצא הגנב, משלם תשלומי כפל, טבח ומכר, משלם תשלומי אַרבעה וחמשה. למי משלם? לבעל הפקדון.

ג. השוכר פרה מחברו והשאילה לאחר ומתה כדרכה, ישבע השוכר שמתה כדרכה, והשואל ישלם.

ד. שנים שהפקידו אצל אחד, זה מנה וזה מאתים. זה אומר: שלי מאתים, וזה אומר: שלי מאתים. נותן לזה מנה

נשבעים — שנאמר: ומת או נשבר או נשבה וכו׳ שבועת ה׳ תהיה בין שניהם (שם י׳).
השבויה — נשבה בחזקה על ידי לסטים.
ומשלמין — שנאמר: ואם גנב יגנב וכו׳, ישלם (שם י״א).
המפקיד — הנותן לחברו בהמה או כלים לשמור אותם.
ולא רצה לישבע — השומר לא רצה להשבע שבועת שומרין, שלא פשע בפקדון ולא שלח בו יד ולפטור את עצמו.
נשבע ויוצא — נשבע ופטור.
נמצא הגנב — אחרי ששלם השומר למפקיד בעד הגנבה או האבדה.
משלם — הגנב משלם.

למי שהפקדון אצלו — כיון ששלם השומר בעד הפקדון, קנה כל תשלומיו.
השוכר פרה מחברו — לעבוד בה.
והשאילה לאחר — השוכר השאיל את הפרה ברשות המשכיר לאיש אחר לעבוד בה הימים ששכר אותה.
ומתה כדרכה — מתה מעצמה.
ישבע השוכר — למשכיר שמתה כדרכה, ופטור, שהשוכר פטור מן האונסין, משום שאין כל הנאה שלו, שהרי על ידי שכרו הוא משתמש בה, אבל השואל, שכל הנאה שלו, חייב באונסין.
שנים שהפקידו — שני מפקידים הניחו שלש מאות זוז בצרור אחד זה בפני זה.

ולזה מנה, והשאר יהא מונח עד שיבוא אליהו. אָמר ר׳ יוסי: אם כן, מה הפסיד הרמאי? אלא הכל יהא מונח עד שיבוא אליהו.

ה. המפקיד פירות אצל חברו אפילו הן אבודין לא יגע בהן. רבן שמעון בן גמליאל אומר, מוכרן בפני בית־דין, מפני שהוא כמשיב אבדה לבעלים.

ו. המפקיד מעות אצל חברו, צררן והפשילן לאחוריו, או שמסרן לבנו ולבתו הקטנים, ונעל בפניהם שלא כראוי, חייב, שלא שמר כדרך השומרים. ואם שמר כדרך השומרים, פטור.

מנה — מאה זוז.

יהא מונח — ביד השומר או ביד בית־דין.

מה הפסיד הרמאי? — ולעולם לא יודה על האמת.

אפילו הן אבודין — נפסדים על־ידי רקבון או עכברים.

לא יגע בהן — לא ימכר אותם. לפי שרוצה אָדם בקב שלו מתשעה קבין של חברו (קב שלו, שעמל בו, חביב עליו יותר מתשעה קבין של אחרים שיקנה בכסף כשימכור את הפירות). ובמה דברים אמורים — אם לא נפסדו יותר מהשיעור שנתנו החכמים לחסרונות: חטין לא יחסרו יותר מאַרבעה קבין וחצי לכור (הכור מאה ושמונים קבין) ולשעורין תשעה קבין לכור. אבל אם אָבדו יותר משעור חסרונן, מודים חחכמים לרבן שמעון בן גמליאל, שימכרן בבית־דין.

צררן והפשילן — השומר צרר את הכסף במטפחת והשליכו על שכמו מאחוריו ונשא את כסף הפקדון ממקום למקום, חייב השומר בגנבת ואבדה, שאין לכסף הצרור שמירה אלא ביד, שנאמר: וצרת הכסף בידך (דברים י״ד).

לבנו ולבתו הקטנים—אבל לגדולים, נשבעים הבנים ששמרו כדרך השומרים והאב פטור.

ונעל בפניהם — ואם הניח השומר את מעות הפקדון בביתו או בתיבתו ונעל בפניהם שלא כראוי, חייב.

ג.

איסור הונאה

וכי תמכרו ממכר לעמיתך, אל תונו איש את אחיו.
(ויקרא, כ"ה, י"ד).

א. האונאה, ארבעה כסף מעשרים וארבעה כסף לסלע, שתות למקח. עד מתי מותר להחזיר? עד כדי שיראה לתגר או לקרובו. אחד הלוקח ואחד המוכר יש להן אונאה. כשם שאונאה להדיוט כך אונאה לתגר. כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים. לא יאמר לו: בכמה חפץ זה? והוא אינו רוצה ליקח. אם בעל תשובה הוא, לא יאמר לו: זכור מעשיך הראשונים. אם הוא בן גרים, לא יאמר לו: זכור מעשה אבותיך, שנאמר: וגר לא תונו ולא תלחצנו (שמות כ"ב).

האונאה — כמה היא האונאה (הרמאות) שיהא חיב להחזיר?
ארבעה כסף — ארבעה מעות (שם מטבע) כסף, שהם אחד מששה לסלע, שהסלע עשרים וארבעה מעות.
שתות למקח — אחד מששה למחיר החפץ שנקנה היא אונאה. שאם היה מחיר החפץ סלע והאונאה ארבעה כסף, שתות למקח, חייב להשיב לו כל אונאתו, ארבעה כסף
מותר להחזיר — החפץ או האונאה.
עד כדי שיראה — מי שנתאנה (המרומה) יראה את החפץ לתגר (לסוחר) או לאחד מקרוביו.

אחד הלוקח — כשם שיש אונאה לקונה כך יש אונאה למוכר.
להדיוט — מי שאינו סוחר.
כך אונאה בדברים — כשם שאסורה האונאה במקח וממכר כך היא אסורה בדברים, שלא ירמה איש את רעהו ולא יצערהו בדבריו. שנאמר ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך (ויקרא כ"ה). זה נאמר באונאת דברים, שאין בני אדם יכולים לבחון את לב המדבר אם לרעה התכוין בדבריו או לטובה, לפיכך נאמר ויראת מאלהיך, היודע מחשבות.

ד.

נשך ותרבית.

את כספך לא תתן לו בנשך, ובמרבית לא תתן אכלך. (ויקרא כ"ה, ל"ז).

א. איזהו נשך ואיזהו תרבית? איזהו נשך, המלוה סלע בחמשה דינרין וסאתים חטים בשלש, מפני שהוא נושך. ואיזהו תרבית, המרבה בפירות. כיצד? לקח הימנו חטין בדינר זהב הכור, וכן השער. עמדו חטין בשלשים דינר, אמר לו: תן לי חטי, שאני מוכרן ולוקח אני בהן יין. אמר לו: הרי חטיך עשויות לי בשלשים דינר, והרי לך אצלי בהן יין, ויין אין לו.

איזהו נשך — איזה שכר הלואה נקרא נשך, שהוא נושך את ממון רעהו (לוקח מרעהו מה שלא נתן לו) ועובר על הלאו של נשך.

ואיזהו תרבית? — שעל ידה מתרבה הונו, ועובר על הלאו של מרבית, שנאמר: את כספך לא תתן בנשך, ובמרבית לא תתן אכלך (ויקרא כ"ה, ל"ז). ואף על פי שהכתוב מדבר בנשך, שהוא הלואת כסף, ובמרבית, שהיא הלואת תבואה, אבל המשנה אינה מבדילה בין הלואת כסף להלואת תבואה, אלא בין זה שלוקח מרעהו מה שלא נתן לו ונקרא נשך, ובין זה שמרבה ממונו דרך מקח וממכר ונקרא תרבית — רבית דרבנן.

המלוה סלע — ארבעה דינרין בתנאי שישיב לו הלוה חמשה.

סאתים — שתי סאות חטין בתנאי שישיב לו שלש.

מפני שהוא נושך — שהוא לוקח ממנו מה שלא נתן לו.

המרבה בפירות — מרבה רוח לעצמו בפירות דרך מקח וממכר.

דינר זהב — עשרים וחמשה דינרי כסף.

הכור — שלשים סאה.

וכן השער — כך היו נמכרין החטין בשער (בשוק) והקונה נתן את המעות עכשיו על מנת שיתן לו המוכר את חטיו לאחר זמן, באחד מימות השנה בשער (במחיר) של עכשיו.

עמדו החטין — נתיקרו החטין והיו בשלשים דינרין הכור.

עשויות עלי בשלשים — עולות לי (למוכר) בשלשים דינרין.

והרי לך אצלי יין — בעד דמי החטים שנתת לי אתן לך יין.

ויין אין לו — למוכר — אסור, משום תרבית. לפי שהוא מתנה עם

המלוה את חבירו, לא ידור בחצירו חנם ולא ישכור ממנו בפחות, מפני שהוא רבית.

ב. מכר לו את השדה ונתן לו מקצת דמים ואָמר לו: אימתי שֶתרצה, הבא מעות וטול את שלך, אָסור.

הקונה לתת לו בעד החוב של דמי החטים יין שאין לו עכשיו, ואפשר שהיין יתיקר ואז יקבל הקונה תרבית בעד חובו, אבל אם הוא נותן לו את החטים, אף על פי שנתיקרו, אין בזה משום תרבית, מפני שעל פי הדין מותר לתת מעות מעכשיו על מנת שיתן לו תבואה באחד מימות השנה במחיר של עכשיו.

ולא ישכור ממנו בפחות — כל־זמן שבעל הבית לא פרע לו את חובו.

ונתן לו מקצת דמים — הקונה נתן לו חלק מדמי השדה.

ואמר לו — המוכר אָמר להקונה.

הבא מעות וטול את שלך — בכל זמן שתרצה תוכל לתביא לי את מותר המעות והשדה יהיה קנוי לך מעכשיו (מהיום הזה).

אסור — לעשות כן. מפני שאם יאכל המוכר בינתים את פירות השדה, וכשיבוא הקונה אחר כך את מותר המעות, נמצא שהשדה היה קנוי לו מן היום שנתן מקצת הדמים, והמוכר אָכל את פרותיו בשכר המתנת מעותיו. וכל שכר בעד המתנת מעות אָסור משום רבית. ואם הקונה יאכל את פירות השדה מעכשיו, שמא לא יביא לו את מותר המעות, והמוכר יחזיר לו את מקצת הדמים שקבל ממנו, נמצא שהשדה לא היה קנוי לקונה והמעות הראשונות שנתן למוכר היו לו כמלוה (הלוואה), והקונה אָכל בשכר המלוה פירות השדה.

ה.
הלנת פעולת שכיר.

לא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר.

(ויקרא י"ט, י"ג.)

א. שכיר יום, גובה כל הלילה. שכיר לילה גובה כל היום. שכיר שעות, גובה כל הלילה וכל היום. שכיר שבת, שכיר חודש, שכיר שנה, שכיר שבוע: יצא ביום, גובה כל היום; יצא בלילה, גובה כל הלילה וכל היום.

ב. אחד שכר אָדם ואחד שכר בהמה ואחד שכר כלים יש בו משום: ביומו תתן שכרו, ויש בו משום: לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר. אימתי? בזמן שתבעו. לא תבעו —

שכיר יום — שכיר שפעולתו ליום ויוצא בערב.

גובה כל הלילה — כל הלילה שלאחר יום העבודה הוא זמן גבייתו. וכשעבר הלילה ולא שלם לו השוכר, עבר על לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר (ויקרא י"ט).

שכיר לילה — שיוצא ממלאכתו בבוקר.

גובה כל היום — ואם לא שלם לו השוכר עד שקיעת החמה, עבר על ביומו תתן שכרו (דברים כ"ד).

שכיר שעות — של יום גובה כל היום, ושכיר שעות של לילה גובה כל הלילה.

שכיר שבת — שבוע ימים.

שכיר שבוע — שמיטה, שבע שנים.

יצא ביום — שכלתה שכירתו (נגמר זמן עבודתו) בבוקר או ביום.

גובה כל היום — וכששקעה החמה עובר השוכר על לא תלין.

גובה כל הלילה וכל היום — מפני שנמשכה פעולתו עד הלילה, הרי הוא כשכיר לילה, ואין השוכר עובר עליו עד שקיעת החמה של יום המחרת.

אחד שכר אדם שכר בהמה — כשם שאָסור להלין שכר אָדם, כך אָסור להלין שכר בהמה וכלים, שנאמר: לא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר, כל שפעולתו אתך ואפילו בהמה וכלים.

משום ביומו תתן שכרו — אם הוא שכיר לילה.

משום לא תלין — אם הוא שכיר יום.

אימתי? — הוא עובר עליו.

בזמן שתבעו — שדרש מהשוכר את שכרו. אבל לא תבעו, אינו עובר עליו, שלפעמים שובת השוכר שלא שלם לו והלנת השכיר היתה שלא מדעתו.

אינו עובר עליו. המחהו אצל חנוני או אצל שולחני, אינו עובר עליו. שכיר בזמנו, נשבע ונוטל. עבר זמנו, אינו נשבע ונוטל. אם יש עדים שתבעו בזמנו, הרי זה נשבע ונוטל.

ו.

לקיחת משכון.

כי תשה ברעך משאת מאומה ולא תבוא אל ביתו לעבוט עבטו. (דברים כ"ב, י').

א. המלוה את חברו לא ימשכננו אלא בבית־דין ולא יכנס לביתו ליטול משכונו, שנאמר: בחוץ תעמוד. (שם). היו לו

המחהו — העתיק, העביר את תשלום השכיר לחנוני שיתן לו סחורה או לשולחני שיתן לו מעות, ואלה לא שלמו לו בזמנו, אין השוכר עובר עליו, שנאמר: פעולת שכיר אתך, ולא כשהמחהו אצל אחרים.

שכיר בזמנו — כשהשכיר תבע שכרו בזמנו והשוכר כפר (כחש) הכל או הודה במקצת.

נשבע ונוטל — השכיר נשבע ולוקח שכרו. משום שבעל הבית טרוד בפועליו ולפעמים חושב, ששלם והוא לא שלם, לקחו את השבועה והטילוה על השכיר, היודע ברור אם קבל או לא קבל.

עבר זמנו אינו נשבע ונוטל — אין השכיר מקבל שכרו בשבועה, אלא השוכר נשבע ונפטר. ואף על פי שבעל הבית (השוכר) טרוד בפועליו, אבל כשמגיע זמן הפרעון הוא נזכר אם שלם או לא, משום שאינו רוצה לעבור על לא תלין, לפיכך אם כפר ואמר ששלם, נשבע ונפטר.

אם יש עדים — ששמעו שתבעו גם בסוף הזמן והשוכר אמר שישלם לו אחר כך, בידוע שלא שלם לו בתוך הזמן, נשבע השכיר ונוטל את שכרו.

המלוה את חברו — והגיע הזמן ולא שלם לו חובו.

לא ימשכננו — לא יקח ממנו משכון בעל כרחו ואפילו בשוק, אלא על ידי שליח בית־דין.

ולא יכנס לביתו — אפילו שליח בית דין לא יכנס לביתו לקחת המשכון, ומכל שכן המלוה.

שני כלים, נוטל אחד ומניח אחד, ומחזיר את הכר בלילה ואת המחרישה ביום. ואם מת אינו מחזיר ליורשיו. רבי שמעון בן גמליאל אומר אַף לעצמו אינו מחזיר אלא עד שלשים יום ומשלשים יום ולהלן, מוכרן בבית דין. אַלמנה, בין שהיא ענִיה, בין שהיא עשירה, אין ממשכנין אותה, שנאמר: ולא תחבל בגד אַלמנה (שם). החובל את הרחים, עובר בלא תעשה וחייב משום שני כלים, שנאמר: לא יחבל רחים ורכב (שם). ולא רחים ורכב בלבד אָמרו, אלא כל דבר שעושין בו אוכל נפש, שנאמר: כי נפש הוא חובל (שם).

שני כלים — ושוים (מחיר שני הכלים) כסכום החוב.

נוטל אחד ומניח אחד — כגון שהיו ללוה כר ומחרשה, לוקח המלוה את הכר ביום ומשאיר את המחרשה אצל הלוה, שהוא צריך לה ביום, ואת המחרשה לוקח בלילה ומחזיר לו את הכר, שהוא צריך לו בלילה.

אם מת — אם הלוה מת, אין המלוה משיב את העבוט ליורשים, שאין כאן מצות השבת העבוט, שנאמר: השב תשיב לו את העבוט (דברים כ"ד), לו ולא ליורשיו.

לעצמו — ללוה עצמו.

מוכרן בבית דין — וגובה את חובו, ואין הלכה כרבן שמעון בן גמליאל.

ולא תחבול בגד אלמנה—בין שהיא עניה ובין שהיא עשירה, אין ממשכנין אותה אפילו על פי בית דין.

החובל את הרחים — הממשכן את הרחים (הכלי שטוחן בו קמח), עובר על לא תחבול.

שני כלים — החלק העליון — הרכב, והחלק התחתון — הרחים.

אכל נפש — שמכינים בה אוכל־נפש (מאכל).

כי נפש הוא חובל — הוא לוקח מה שדרוש לקיום הנפש.

פרקי משנה

מסכת בבא בתרא

דיני שותפות וחלוקה, שכונות, חזקה וירושה.

א.

דיני שותפות וחלוקה.

א. השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר, בונין את הכותל באמצע. מקום שנהגו לבנות גויל, גזית, כפיסין, לבנים, בונים. הכל כמנהג המדינה. בגויל, זה נותן שלשה טפחים וזה נותן שלשה טפחים. בגזית, זה נותן טפחיים ומחצה וזה נותן טפחיים ומחצה, בכפיסין, זה נותן טפחיים וזה נותן טפחיים. בלבנים,

השותפין — שיש להם חצר בשותפות והבתים של שניהם פונים לתוך החצר.

שרצו לעשות מחיצה — ששניהם רוצים לבנות כותל באמצע, כדי שלא יראה אחד מה שנעשה בחצר חברו. וצריכים ששניהם דוקא ירצו—בחצר שאין בה דין חלוקה, שאין בה כדי ארבע אמות לכל אחד מן השותפין, ואין אחד מן השותפין יכול לכוף ולהכרית את חברו לחלוק אותה, אבל בחצר שיש בה דין חלוקה, כל אחד יכול לכוף את חברו לחלוק אותה.

בונין את הכותל באמצע — כל אחד נותן מחלקו חצי מקום עובי הכותל. ועביו של הכותל, עד כדי שלא יוכל אחד להביט לתוך חצר חברו, וגבהו, לא פחות מארבע אמות.

גויל — אבנים שאינן חצובות, שלא סיתתו (תצבו) אותן בסתת (כלי שחוצבים ומחליקים בו את האבנים).

גזית — אבנים חצובות ומסותתות בסתת.

כפיסין — אריח, חצי לבנה. והאריח הוא טפח ומחצה, והלבנה שלשה טפחים.

בגויל זה נותן ג׳ טפחים — כל אחד נותן מקום של שלשה טפחים לבנין הכותל. וכותל הגויל צריך טפח יותר מכותל הגזית בשביל אבניו שאינן חלקות ובולטות לחוץ.

בכפיסין זה נותן טפחיים — כותל הכפיסין צריך טפח יותר מכותל הלבנים, משום הטיט ששמים בין האריחים לחבר אותם יחד, נותנים אריח מכאן ואריח מכאן, שהם שלשה טפחים ומשאירים טפח באמצע בשביל הטיט, אבל לכותל העשוי מלבנים, נותנים לבנה שלמה לעובי הכותל, שהיא שלשה טפחים ואינם צריכים לטיט.

זה נותן טפח ומחצה וזה נותן טפח ומחצה. לפיכך אם נפל הכותל, המקום והאבנים של שניהם.

המקיף את חברו משלש רוחותיו, וגדר את הראשונה ואת השניה ואת השלישית, אין מחייבין אותו. רבי יוסי אומר, אם עמד וגדר את הרביעית מגלגלין עליו את הכל.

ב. אין חולקין את החצר, עד שיהא ארבע אמות לזה וארבע אמות לזה; ולא את השדה, עד שיהא בה תשעה קבין לזה ותשעה קבין לזה. רבי יהודה אומר: עד שיהא

לפיכך אם נפל הכותל — אם אחר שנים רבות נפל הכותל, אין האחד יכול לאמר שהכותל נבנה בחלקי והאבנים שלי הן, אפילו כשנפלו כל האבנים בחלקו.

המקיף את חברו — שקנה שלשה שדות מסביב לשדה חברו, לשלשת גבוליו, וגדר את שלשתם, ונמצא שדה חברו מוקף משלש רוחותיו.

אין מחייבין אותו — את בעל השדה האמצעי לשלם מחצית דמי הגדר, לפי ששדהו עדיין פתוח.

מגלגלין עליו את הכל — מטילים עליו לשלם מחצית דמי הגדר. מכיון שגדר המקיף את הרביעית, נמצא שדהו שבאמצע מוקף מארבע רוחותיו, ואין הבהמות יכולות תשעה קבין (שטח שדה שיש בו מחייבים אותו לשלם למקיף חצי הוצאות הגדר. ולדברי רבי יוסי, נותן בעל השדה האמצעי למקיף מחצית דמי הגדר כפי שגדר, בין שהיתה גדר של אבנים שהיא ביוקר ובין שהיתה גדר של קנים, שהיא בזול, ולדברי התנא קמא, אינו נותן לו אלא מחצית דמי גדר של קנים מפני שיוכל לומר למקיף, די לי במחיצה של קנים שהיא בזול. והלכה כרבי יוסי.

אין חולקין את החצר—של שותפות. אין אחד מן השותפין יכול לכוף את חברו לחלוק את החצר עד שיהא בה ארבע אמות לכל אחד מן השותפין. וארבע אמות אלו הן לכליו ולעבודתו בחצר, והן חוץ מארבע אמות שצריכות להיות לפני פתח ביתו של כל אחד מן השותפין. וכשישנן שמונה אמות לכל אחד, אז יהיה בחצר דין חלוקה.

תשעה קבין — שדה כדי לזרוע בו תשעה קבין (שטח שדה שיש, בו שלשת אלפים, שבע מאות וחמשים אמה).

תשעת חצאי קבין — ארבעה קבין וחצי, חצי השטח האמור למעלה. ואין רבי יהודה חולק על רבנן, אלא אומר, שהכל לפי השדה: אם השדה עושה הרבה תבואה, אין חולקין, עד שיהא בה תשעת חצאי קבין לזה ולזה, ואם השדה עושה מעט תבואה — עד שיהא בה תשעה קבין לזה ולזה.

בה תשעת חצאי קבין לזה ותשעת חצאי קבין לזה. ולא את הגינה, עד שיהא בה חצי קב לזה וחצי קב לזה. רבי עקיבא אומר, בית רובע; ולא את הטרקלין ולא את המורן ולא את השובך ולא את הטלית ולא את המרחץ ולא את בית הבד, עד שיהא בהן כדי לזה וכדי לזה. זה הכלל: כל שיחלק ושמו עליו, חולקין, ואם לאו, אין חולקין. אימתי? בזמן שאין שניהם רוצים, אבל בזמן ששניהם רוצים, אפילו פחות מכאן יחלוקו. וכתבי הקודש, אף־על־פי ששניהם רוצים, לא יחלוקו.

ב.

דיני שכונות.

א. לא יחפור אָדם בור סמוך לבורו של חבירו, ולא שיח, ולא מערה, ולא אמת המים, ולא נברכת כובסין, אלא אם כן הרחיק מכותל חבירו שלשה טפחים, וסד בסיד.

בית רובע — מקום לזרוע בו רובע הקב.

טרקלין ומורן — מיני אוּלמים.

בית הבד — בית שכובשים בו זיתים לשמן.

כדי לזה וכדי לזה — לאחר שיחלוקו ישאר חלק מספיק לזה וחלק מספיק לזה.

כל שיחלק ושמו עליו — שלאחר החלוקה יקרא חלק הדבר באותו השם שנקרא כולו קודם החלוקה.

אימתי? — אין חולקין.

בזמן שאין שניהם רוצים — אין דין חלוקה, אבל יש דין גוד או אגוד. והוא, שאחד אומר לחברו: גוד (קצוב) מחיר לחלקי וקנה אותו ממני או אגוד (אקציב) אני מחיר לחלקך ואקנהו ממך.

וכתבי הקדש — תורה נביאים וכתובים.

לא יחלוקו — כשהם בכרך אחד. אבל בכרכים רבים, אם רצו — חולקים.

בור — עגול.

שיח — אָרוך וצר.

אמת המים — תעלת להוליך חמים ממקום למקום.

וברכת כובסין — בריכה לכבס בגדים.

הרחיק מכותל חבירו — מכותל בור חבירו, מפני שהחפירה הסמוכה לבור מחלשת כותלי הבור ומרפה אותם. וכותל בור סתם הוא שלשה טפחים והוא מרחיק שלשה טפחים, נמצא שמחלל בורו לכותל בור חברו ששה טפחים, שזהו שיעור הריחוק ששמו בין בור לבור.

וסד בסיד — את כותלי חפירתו.

לא יעמיד אָדם תנור בתוך הבית, אלא אם כן יש על גביו גֹבה אַרבע אמות. היה מעמידו בעליה, צריך שיהא תחתיו מעזיבה שלשה טפחים. ובכירה, טפח. ואם הזיק, משלם מה שהזיק. רבי שמעון אומר, לא אָמרו כל השיעורין האלו, אלא שאם הזיק פטור מלשלם.

לא יפתח אָדם חנות של נחתומין ושל צבעין תחת אוצרו של חבירו. ולא רפת בקר. באמת ביין התירו, אבל לא רפת בקר. חנות שבחצר, יכול למחות בידו ולומר לו, איני יכול לישון מקול הנכנסין ומקול היוצאין. אבל אינו יכול למחות בידו ולומר לו, איני יכול לישון לא מקול הפטיש ולא מקול הרחים ולא מקול התינוקות.

לא יעמיד אדם תנור בתוך הבית— שהבית והעליה של שנים.

גובה ארבע אמות — מפי התנור עד התקרה יהיה גובה אַרבע אמות, כדי שלא יאחז הלהב בתקרה.

תחתיו מעזיבה — תחת התנור ישים בסיס מטיט של שלשה טפחים, שלא תבער הרצפה של העליה, שהיא תקרת הבית, ועל גביו גובה אַרבע אמות, שלא תבער תקרת העליה.

כירה — תנור לבישול ולא להסקה.

טפח — מעזיבה של טפח.

ואם הזיק — אם הדליק בית שכנו, אַף על־פּי שהיו לו כל השעורים הללו, משלם מה שהזיק.

ורבי שמעון אומר — שפטור מלשלם, ואין הלכה כרבי שמעון.

חנות של נחתומין — של אופים.

ושל צבעין — של צובעים בגדים וכלים.

תחת אוצרו—תחת אסמו של תבואה ופירות. מפני שהעשן והחום היוצאים מן החנות של נחתומין ושל צבעין מפסידים פירות האוצר.

ביין התירו — אם האוצר הוא של יין, התירו לפתוח חנות של נחתומין ושל צבעין, שהעשן והחום אינם מזיקים ליין שבארץ ישראל, אבל לא רפת של בקר, שריחה רע ליין.

חנות שבחצר — אם אחד משכני החצר בא לפתוח חנות בחצר, יכול כל אחד מן השכנים למחות בידו (לעכב ולמנוע) אותו מפתוח את החנות.

מקול הנכנסין — מקול הקונים הנכנסים ויוצאים.

לא מקול הפטיש והרחים — משום שעושה לצרכי ביתו.

לא מקול התינוקות — תינוקות של בית רבן, משום יגדיל תורה ויאדיר.

מי שהיה כותלו סמוך לכותל חבירו, לא יסמוך לו כותל אחר, אלא אם כן הרחיק ממנו ארבע אמות. והחלונות מלמעלן ומלמטן ומכנגדן ארבע אמות.

ב. מרחיקין גורן קבוע מן העיר חמשים אמה. לא יעשה אדם גורן קבוע בתוך שלו, אלא אם כן יש לו חמשים אמה לכל רוח; ומרחיק מנטיעותיו של חברו ומנירו, כדי שלא יזיק.

מרחיקין את הנבלות ואת הקברות, ואת הבורסקי מן העיר חמשים אמה. ואין עושין בורסקי אלא למזרח העיר.

שהיה כותלו סמוך לכותל חברו — ונפל הכותל בריחוק ארבע אמות, ובא לבנות כותל אחר.

לא יסמוך — לא יקרבנו לצד כותל חברו, אלא אם כן הרחיק ממנו ארבע אמות. והוא הדין, כשבא לסמוך מתחילה כותל אצל כותל חברו.

והחלונות — מי שהיו חלונותיו פתוחים לחצר חברו, ובא בעל החצר לבנות כותל.

מלמעלן — אם בא להגביה את הכותל מלמעל לחלונות, צריך להגביה אותו לא פחות מארבע אמות, כדי שלא יעמוד על ראש הכותל וישקיף בעד החלון ויראה מה שנעשה בבית חברו.

ומלמטן — אם בא לבנות כותל נמוך מלמטה לחלונות, ישפיל אותו ארבע אמות מן החלונות, כדי שלא יביט בהם.

ומכנגדן — כנגד החלונות, צריך להרחיק את הכותל מן החלונות ארבע אמות, כדי שלא יאפיל (יחשיך) אורם.

גורן קבוע — גורן שזורים בו את התבואה ברחת (במזרה) נקרא גורן קבוע, ושאינם זורים בו את התבואה, נקרא גורן שאינו קבוע.

חמשים אמה — מפני המוץ העולה מן המזרה, שמזיק ליושבי העיר.

לכל רוח — לכל צד. כדי שלא יזיק המוץ לנטיעות ולניר (החרישה) של חברו. שהמוץ מיבש את הנטיעות ומקלקל את הניר.

את הנבילות — משום שהריח הרע, וכן הקברות והבורסקי (בית עבוד עורות).

למזרח העיר — שרוח המזרחית המנשבת בנחת אינה מביאה את הריח אל העיר.

ג.

דִינֵי חזקה.

א. חזקת הבתים וְהבורות והשיחין והמערות והַשובכות והמרחצאות ובית הבדין ובית השלחין, וכל שהוא עושה פירות תדיר, חזקתן שלש שנים מיום ליום. שדה הבעל, חזקתה שלש שנים, ואינה צריכה מיום ליום. רבי ישמעאל אומר, ג׳ חדשים בראשונה, ג׳ באחרונה ושנים עשר חודש באמצע, הרי י״ח חדש. רבי עקיבא אומר, חדש בראשונה וחדש באחרונה וי״ב חדש

חזקת הבתים — שהחזיק (השתמש) שלש שנים בבתים. מי שאָבד שטרו והביא עדים שהחזיק שלש שנים בכל אלה הדברים המפורטים במשנה זו, מאמינים לו שהוא קנה אותם, ואין אומרים לו: הבא שטר המכירה, מפני שאין אָדם נזהר לשמור את שטרו אלא עד שלש שנים ולא יותר.

והשובכות — שמגדלים בהם יונים.

בית הבדין — שכובשים שם זיתים לשמן.

בית השלחין — שדה שמשקין אותו במים מן המעין הנמצא בתוכו, ומכיון שמשקין את השדה תמיד הוא עושה פירות תדיר (תמיד), וכל דבר שעושה פירות תדיר, חזקתו שלש שנים מיום ליום, שלש שנים רצופות בלי הפסק.

שדה הבעל — שדה מי גשמים, שדה המסתפק במי גשמים ואינו צריך להשקאה. ושדה הבעל עושה פירות רק פעם אחת בשנה וחזקתו שלש שנים ואינו צריך מיום ליום, (שלש שנים רצופות בלי הפסק).

שלשה חדשים בראשונה — שלשה חדשים האחרונים בשנה הראשונה.

ושלשה באחרונה — ושלשה חדשים הראשונים בשנה האחרונה.

ושנים עשר חדש באמצע — י״ב חודש של השנה האמצעית.

הרי שמונה עשר חדש — רבי ישמעאל אומר, שחזקת שדה הבעל שמונה עשר חודש. שיש תבואה הגדלה שלשה חדשים, כגון: שעורים, שבולת שועל (Oats) ועדשים, ואם זרע ואסף את התבואה בשלשה חדשים בסוף השנה הראשונה ובשלשה חדשים בתחלת השנה האחרונה ובשנה האמצעית, נמצא שאכל קציר שלש תבואות רצופות והרי זו חזקה.

חדש בראשונה — החודש האחרון בשנה הראשונה. רבי עקיבא אומר, שאם זרע ואסף שלש פעמים רצופות כגון: שחת hay וירקות, שהם גדלים בחודש אחד, הרי חזקת השדה ארבעה עשר חדש. ורבי ישמעאל חולק על רבי עקיבא ואומר, שאין חזקה בשחת וירקות, אלא בתבואה.

באמצע, הרי י״ד חדש. אָמר רבי ישמעאל, במה דברים אמורים, בשדה לבן, אבל בשדה אילן, כנס את תבואָתו, מסק את זיתיו כנס את קיצו, הרי אלו ג׳ שנים.

ב. שלש ארצות לחזקה: יהודה, ועבר הירדן, והגליל. היה ביהודה והחזיק בגליל, בגליל והחזיק ביהודה, אינה חזקה עד שיהא עמו במדינה. אָמר רבי יהודה, לא אָמרו שלש שנים, אלא כדי שיהא באספמיא ויחזיק שנה, וילכו ויודיעוהו שנה, ויבא לשנה אחרת.

במה דברים אמורים — שצריך שמונה עשר חודש לשדה הבעל.

בשדה לבן — בשדה של תבואה, שכל פירותיו נלקטין בפרק אחד (בפעם אחת).

בשדה אילן — בשדה אילנות של מינים שונים, שפירותיו נלקטין בפרקים שונים: ענבים בפרק אחד, זיתים בפרק אחד ותאנים בפרק אחד.

כנס את תבואתו — אָסף יין גפניו.

מסק את זיתיו — נער את הזיתים מעל העץ.

כנס את קיצו — אָסף את התאנים וייבשן והכניסן לביתו.

הרי אלו שלש שנים — הרי זו חזקה כאילו הן שלש שנים, אף על פי שכל שלשת מיני הבציר לא היו אלא בשנה אחת. ואין הכלל לא כרבי עקיבא ולא כרבי ישמעאל.

שלש ארצות לחזקה — שלש ארצות בארץ־ישראל חלוקות (נבדלות) זו מזו לענין חזקה. שאם החזיק קרקע באחת מאלו הארצות ובעל הקרקע היה באחרת, אין חזקתו חזקה, לפי שאין שיירות (אורחות) מצויות לעבור מארץ אחת אל ארץ אחרת, ואם היה בעל הקרקע מותה (מחוה דעתו כנגד חזקתו) לא היה מי שיודיע למחזיק הקרקע, לפיכך צריך היה מחזיק הקרקע להזהר בשטר המכירה, וכיון שלא נזהר — הפסיד.

שיהא עמו במדינה — שיהיו שניהם בארץ אחת: ביהודה, בגליל או בעבר הירדן. ואפילו שלא היו שניהם בעיר אחת, מכיון ששיירות מצויות ללכת מעיר לעיר היה על בעל הקרקע למחות, ואם לא מחה, הפסיד.

באספמיה — בארץ ספרד. בימי התנאים אָרכה הנסיעה מארץ ישראל לספרד שנה שלמה. ורבי יהודה סובר, שטעם החזקה אינו משום שעד שלש שנים נזהר אָדם בשטרו ויותר לא, אלא משום שאין אָדם נותן לחברו להתזיק בשדהו אפילו שעה אחת שלא ימחה כנגדו. לפיכך אם היה עמו בעיר אחת והחזיק בשדהו מיד היא נעשית חזקה.

כל חזקה שאין עמה טענה, אינה חזקה. כיצד? אָמר לו: מה אַתה עושה בתוך שלי? והוא אָמר לו: שלא אָמר לי אָדם דבר מעולם, אינה חזקה; שמכרת לי, שנתת לי במתנה, אָביך מכרה לי, אָביך נתנה לי במתנה, הרי זו חזקה. והבא משום ירושה, אינו צריך טענה. האומנין והשותפים והאריסין והאפוטרופין אין להם חזקה. אין לאיש חזקה בנכסי אשתו,

ואפילו בשלש ארצות, שאין שיירות מצויות שם חזקתו חזקה, משום שבודאי נודע לבעל הקרקע במשך שלש שנים שזה מחזיק בשדהו, ואם לא מחה, הפסיד. ומה שהאריכו חכמים שנות חזקה לשלש שנים, כיונו למי שהיה באספמיה וחברו החזיק בשדהו בארץ־ישראל. החזיק שנה אחת בשדהו, ובשנה השניה ילכו ויודיעו לבעל הקרקע באספמיה ובשנה השלישית ימחה בעל הקרקע בנגדו. ואין הלכה כרבי יהודה.

שאין עמה טענה — שאין המחזיק טוען, שעל פי דין הוא מחזיק בשל חברו, שהוא קנה אותו או שנִיתן לו במתנה.

שלא אָמר לי אָדם דבר מעולם — שלא מחה אָדם כנגדי מעולם, אינה טענה ואינה חזקה.

והבא מחמת ירושה — שירש אותו מאָביו והחזיק בו שלש שנים.

אינו צריך טענה — לברר איך בא ליד אָביו, אלא צריך להביא ראיה שהיה של אָביו ביום מותו.

האומנין — בעלי מלאכה שמתקנים כלים, והחזיקו בכלים של אחרים וטענו שקנו אותם, אין להם חזקה.

והשותפים — שיש להם קרקע בשותפות ואָכל אחד מן השותפין כל הפירות שלש שנים, אינה (אין אכילתו) חזקה. שכן דרך השותפין, שזה אוכל פירות השדה שנים אחדות ואחר־כך אוכל זה. ובמה דברים אמורים, כשאין בקרקע דין חלוקה, אבל כשיש בו דין חלוקה, ואָכל אחד מן השותפין פירותיו שלש שנים, יש לו חזקה.

והאריסין — חוכרי קרקעות שנותנים לבעליהם חלק ידוע מן התבואה, והארים אָכל כל הפירות שלש שנים, אין לו חזקה. ודוקא באריס שחכר את הקרקעות מיד אָביו של בעל השדה, שהוא אפוטרופוס (ממונה) על נכסי הבן, אבל הארים שחכר רק מבעל הקרקע עצמו ואָכל כל הפירות שלש שנים, יש לו חזקה.

והאפוטרופין — הממונים על נכסי היתומים אין להם חזקה, משום שהכל בידם ויוכלו לאכול כרצונם.

בנכסי אשתו — ואפילו כשכתב לה בעודה ארוסה שאין לו דין ודברים (שייכות) בנכסיה ובפירותיהם ואחר כך אָכל את פירות נכסיה שלש שנים שלא כדין, אינו יכול לטעון טענת חזקה, משום שכן דרך האשה להניח לבעלה שיאכל מנכסיה בין כדין ובין שלא כדין.

ולא לאשה חזקה בנכסי בעלה, ולא לאָב בנכסי הבן, ולא לבן בנכסי האָב. במה דברים אמורים? במחזיק, אבל בנותן מתנה, והאחין שחלקו, והמחזיק בנכסי הגר, הרי זו חזקה.

ד.

דיני ירושה.

איש כי ימות וכו׳, והעברתם את נחלתו וכו׳,
והיתה לבני ישראל לחקת משפט.
(במדבר, כ״ז).

א. סדר נחלות כך הוא: איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו. בן קודם לבת. וכל יוצאי ירכו של

בנכסי בעלה — ואפילו כשייחד לה בעלה קרקע למזונותיה והיא אָכלה פירות מקרקע אחר של בעלה שלש שנים, אינה יכולה לטעון טענת חזקה, משום שמזונות האשה על בעלה, שאין הבעל מקפיד אם היא אוכלת אפילו מנכסים שאין לה בהם זכות.

בנכסי הבן — כל זמן שלא חלקו האָב והבן את נכסיהם ולא נפרדו זה מזה, אין האחד מקפיד על השני במה שהוא מחזיק, וכן בנכסי האָב.

במה דברים אמורים — שאין חזקה לכל אלה האמורים למעלה.

במחזיק — בנכסים שחברו מערער (טוען) עליו ואומר שהוא מחזיק בהם שלא כדין, והיא חזקה שיש עמה טענה ומחלוקת.

אבל בנותן מתנה — אבל אם נתן אותו לחברו במתנה, ואָמר לו: לך, חזק וקנה, ומכיון שהחזיק בו יש לכל אחד מהאמורים למעלה חזקה ואין הנותן יכול לחזור בו.

והאחין שחלקו — וכל אחד מהם החזיק בחלקו.

והמחזיק בנכסי הגר — שמת ואין לו יורשים, וכל הקודם להחזיק בנכסיו זכה, הרי זו חזקה.

סדר נחלות—סדר הקרובים הקודמין לירוּשת בנחלת המת.

ובן אין לו — כשמת ולא השאיר אחריו בן, עוברת הנחלה אל הבת.

בן קודם לבת — שנאמר: איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו (במדבר כ״ז ח׳) אבל כשיש לו בן — הבן קודם לבת בנחלתו.

וכל יוצאי ירכו — כל בניו (גם הבנות בכלל) ובני בניו של הבן

בן קודמין לבת. בת קודמת לאחין. יוצאי יריכה של בת קודמין לאחין. אחין קודמין לאחי האב. זה הכלל: כל הקודם בנחלה, יוצאי יריכו קודמין. והאב קודם לכל יוצאי יריכו. אחד הבן ואחד הבת בנחלה, אלא שהבן נוטל פי שנים בנכסי האָב, ואינו נוטל פי שנים בנכסי האם. והבנות נזונות מנכסי האָב ואינן נזונות מנכסי האם.

מי שמת והניח בנים ובנות. בזמן שהנכסים מרובים, הבנים

קודמין לבת בירושה. כגון: ראובן בן יעקב קודם לדינה בת יעקב בנחלת אביהם. ואם ראובן מת, בנו חנוך קודם לדינה, ואם חנוך מת, בניו קודמין לדינה, וכן עד סוף כל הדורות. אלא כשכלה זרעו של ראובן בן יעקב עוברת נחלת יעקב אל דינה בתו ויוצאי יריכה.

בת קודמת לאחין — האחים מאָב אחד יורשים זה את זה, ואחים מאם ולא מאב, אינם יורשים זה את זה. כגון: ראובן ויוסף, שהם אחים מן האָב (בני יעקב) ולא בני אם אחת, שזה בן לאה וזה בן רחל, ראובן יורש את נחלת יוסף אם מת ובן אין לו ויוסף יורש את ראובן, אבל כשיש לראובן בת אָז היא וכל יוצאי יריכה קודמין ליוסף.

אחין קודמין לאחי האב — האחים מאָב אחד קודמין לאחי האב, לדודיהם. כשמת ראובן בלי בן או בת, אָז יוסף אָחיו קודם לעשו, אחי יעקב.

והאָב קודם לכל יוצאי יריכו — כשמת ראובן בלא זרע, אָביו יעקב קודם לכל בניו: שמעון, לוי ויוסף, בניהם ובני בניהם בנחלת ראובן בנו.

אחד הבן ואחד הבת — הבן והבת שוים בירושת נכסי האב כבירושת נכסי האם (מלבד משפט הקדימה, שהבן קודם לבת). ואין הבדל בין ירושת נכסי האָב לירושת נכסי האם, אלא בשני דברים אלו: שהבן הבכור נוטל פי שנים בנכסי האָב ואינו נוטל פי שנים בנכסי האם, שנאמר: והיה ביום הנחילו את בניו וכו׳, לו משפט הבכורה (דברים כ״א), לו, — לאיש משפט הבכורה ולא לאשה, ונוחל פי שנים מנכסי אָביו ולא מנכסי אמו, שכך כותב הבעל בכתובה שנותן לאשתו.

והבנות ניזונות — שהבנות שתלד לו תהיינה ניזונות מנכסיו עד שתנשאנה לאנשים. מנכסיו, — מנכסי האָב ולא מנכסי האם.

והניח בנים ובנות — השאיר אחריו בנים ובנות. אם הנכסים מרובים, שיספיקו די מזון (אכילה ושתיה) ופרנסה (הלבשה והנעלה) לבנים ולבנות, אָז הבנים יורשים את הנכסים והבנות נזונות מהם עד שתנשאנה לאנשים.

יירשו והבנות יזונו. נכסים מועטין, הבנות יזונו והזכרים ישאלו על הפתחים. אדמון אומר, בשביל שאני זכר הפסדתי? אמר רבן גמליאל: רואה אני את דברי אדמון.

ב. הכותב נכסיו לבניו, צריך שיכתוב מהיום ולאחר מיתה, דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר, אינו צריך. הכותב נכסיו לבנו לאחר מותו, האב אינו יכול למכור, מפני שהן כתובין לבן, והבן אינו יכול למכור, מפני שהן ברשות האב. מכר האב,

נכסין מועטין — ואם הנכסים מועטים, שאין בהם כדי שיזונו גם הבנים וגם הבנות, אז הבנות ניזונות מן הנכסים בכח הכתובה שניתנה לאמן, שכתוב בה בפירוש, שהן ניזונות מנכסי אביהן עד שתנשאנה לאנשים, והבנים חוזרים על הפתחים ומתפרנסים מן הצדקה.

הפסדתי? — את מזונותי? אלא נזון כולנו מהנכסים.

רואה אני את דברי אדמון — שיזונו הבנים עם הבנות מהנכסים אפילו כשהם מועטים, ואין הלכה כאדמון ורבן גמליאל.

הכותב נכסיו לבניו — מאשתו הראשונה. הרוצה לקחת אשה אחרת והוא ירא פן יפסידו בניו שיש לו מאשתו הראשונה, לכן הוא כותב להם נכסים בתור מתנה, כדי שיירשו אותם לאחר מותו, אלא שהוא יאכל פירות הנכסים בחייו.

צריך שיכתוב — בצוואה מהיום ולאחר מיתה — כלומר: גוף הקרקע יהא קנוי לכם מהיום ולא תאכלו הפירות עד לאחר מותי. ואם לא כתב בצואה מהיום, לא נתן להם כלום. שהרי לאחר מותו אין לו חלק בנכסים ואינו יכול להקנותם לאחרים, שאין מתנה לאחר מיתה.

אינו צריך — לכתוב בצוואה מהיום, לפי שזמנו של שטר מוכיח עליו, שמאותו היום התחילה המתנה.

הכותב נכסיו לבנו — והוא הדין גם לאיש אחר.

לאחר מותו — מהיום ולאחר מיתה. שגוף הקרקע מהיום ופירותיו לאחר מותו.

האב אינו יכול למכור — מכירה גמורה בלא הבן.

שהן כתובין — שגוף הקרקע קנוי לבן.

הבן אינו יכול למכור — מכירה גמורה בחיי האב.

ברשות האב — שהפירות ברשות האב.

מכר האב — מכירת סתם.

מכורים עד שימות. מכר הבן, אין ללוקח בהן כלום, עד שימות האָב.

הכותב את נכסיו לאחרים והניח את בניו, מה שעשוי עשוי, אלא אין רוח חכמים נוחה הימנו. רבן שמעון בן גמליאל אומר. אם לא היו בניו נוהגים כשורה, זכור לטוב.

מכורין — פירות הקרקע מכורים לקונה עד שימות האָב. ולאחר מיתת האָב עוברים גם הפירות לבן.

אין ללוקח בהן כלום — אין לקונה בפירות כלום, שהפירות שייכים לאָביו, אבל לאחר מיתת האָב עוברים גם הפירות וגם הקרקע לקונה.

הכותב את נכסיו לאחרים—במתנה.

והניח את בניו — בלי ירושה.

מה שעשה עשוי — שהרשות ניתנה לאדם לתת נכסיו במתנה לכל מי שירצה. אבל אין לחכמים נחת רוח ממעשיו, ואפילו כשבניו היו נוהגין כשורה (כראוי) ואין הלכה כרבן שמעון בן גמליאל.

פרקי משנה

מסכת סנהדרין

דיני ממונות ודיני נפשות, בירור בית דין של שלשה והפסולין לדון ולהעיד, בדיקת העדים וחמשא והמתן של הדיינים בדיני ממונות, סנהדרין גדולה וקטנה וישיבת הדיינים, איום העדים והדרישה והחקירה בדיני נפשות, המשא והמתן של הסנהדרין וגמר הדין.

א.

דיני ממונות ודיני נפשות.

שופטים ושוטרים תתן לך וכו׳ ושפטו את העם משפט צדק. לא תטה משפט, לא תכיר פנים ולא תקח שוחד. צדק צדק תרדף למען תחיה וכו׳.

(דברים ט״ז).

א. דיני ממונות בשלשה. גזילות וחבלות בשלשה. נזק וחצי נזק, תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה, והמוציא שם רע בשלשה.

דיני ממונות בשלשה — שלשה דיינים (שופטים) דנים דיני ממונות, — תביעות ממון שאדם תובע בחברו.

גזלות — כפירה (כופר, מכחש) בפקדון או חטיפת דבר מיד חברו נקראת גזלה.

וחבלות — פצעים שעשה בחברו, ושהחובל חיב משום חמשה דברים (נזק, צער, רפוי, שבת ובושת).

נזק — אדם או שור המועד שהזיקו, משלמים נזק שלם.

חצי נזק — שור תם שהזיק, שמשלם חצי נזק.

תשלומי כפל — כשנמצאה הגנבה ביד הגנב שמשלם תשלומי כפל.

ותשלומי ארבעה וחמשה — ארבע שיות וחמשה שורים בעד שור או שה שגנב וטבח או מכר.

בשלשה — בבית דין של שלשה, שנאמר: ונגשו אל המשפט ושפטום (דברים כ״ה) ושפטום, הרי שנים, ומשום שאין בית דין שקול — אין עושים בית דין במספר זוגות, שנאמר: אחרי רבים להטות (שמות, כ״ג) ואם יתחלקו הדיינים לחצאין לא יחיה רבים, לכן מוסיפים עליהם עוד אחד, והרי שלשה.

דיני נפשות בעשרים ושלשה. שור הנסקל בעשרים ושלשה, שנאמר: השור יסקל וגם בעליו יומת. כמיתת בעלים, כך מיתת השור. הזאב והארי והנמר והברדלס והנחש מיתתן בעשרים ושלשה. ר׳ אליעזר אומר, כל הקודם להורגן, זכה. ר׳ עקיבא אומר, מיתתן בעשרים ושלשה. אין דנין לא את השבט ולא את נביא השקר ולא את הכהן הגדול, אלא על־פי בית־דין של שבעים ואחד. אין מוציאין למלחמת הרשות, אלא על־פי בית־דין של

דיני נפשות — עבירות שחייבים עליהן מיתת בית דין, כגון רציחת נפש ועבודה זרה.

בעשרים ושלשה — בבית דין של עשרים ושלשה, שנאמר: ושפטו העדה, והצילו העדה (במדבר, ל״ה) ושפטו העדה — עשרה מחיבין, והצילו העדה — עשרה מזכין, הרי עשרים; ומשום שנאמר: לא תהיה אחרי רבים לרעות (שמות, כ״ג), לפיכך, כשהרוב מחייבין עודפים (מוסיפים) על המזכין שנים, והרי עשרים ושנים; ומשום שאין בית דין שקול, מוסיפים עליהם עוד אחד, והרי עשרים ושלשה.

שור הנסקל — שור שנגח אדם ומת, שסוקלים אותו.

שנאמר — בשור המועד נאמר: וגם בעליו יומת (שמות, כ״א). יומת בידי שמים ולא בבית דין. ואין בית דין הורגים אותו על רציחת שורו, שנאמר: מות יומת המכה, רוצח הוא (במדבר, ל״ה), על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחות שורו.

כמיתת הבעלים — לו היה הבעל חייב מיתה על רציחת נפש, שהוא בעצמו הרג אותו, הלא היה נידון בבית דין של עשרים ושלשה.

כך מיתת השור — בבית דין של עשרים ושלשה.

והברדלס — מין חיה טורפת Hyena

כל הקודם להרגן — כשהמיתו איש, ואין צריך להביאם לבית־דין.

זכה — עשה מעשה צדקה, שבער המזיקים מן העולם.

אין דנין לא את השבט — אם רוב השבט עבד עבודת אלילים במזיד, אין דנין אותו אלא בבית דין של שבעים ואחד, שנאמר: והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא אל שעריך (דברים, י״ז), איש או אשה אתה מוצא אל שעריך, ואי אתה מוצא את השבט אל שעריך, אלא בבית דין הגדול.

למלחמת הרשות — כל מלחמה, חוץ ממלחמת שבעת העמים (הכנעני, הפריזי וכו׳) ומלחמת עמלק, נקראת מלחמת הרשות.

שבעים ואחד. אין מוסיפים על העיר ועל העזרות, אלא על־פי בית־דין של שבעים ואחד. אין עושים סנהדריות לשבטים, אלא על־פי בית־דין של שבעים ואחד. אין עושין עיר הנדחת, אלא על־פי בית־דין של שבעים ואחד.

ב. אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה, שנאמר משפט אחד יהיה לכם. מה בין דיני ממונות לדיני נפשות? דיני ממונות בשלשה, ודיני נפשות בעשרים ושלשה. דיני ממונות פותחין בין לזכות בין לחובה, ודיני נפשות פותחין לזכות, ואין פותחין לחובה. דיני ממונות מטין על־פי אחד בין לזכות בין לחובה, ודיני נפשות מטין על־פי אחד לזכות, ועל־פי שנים לחובה. דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה, דיני

אין מוסיפין על העיר — על גבול ירושלים העיר. אין מרחיבים את ירושלים, שקדושתה גדולה משאר ערי ארץ־ישראל.

העזרות — חצרות המקדש, שקדושתן עולה על קדֻשת ירושלים, שאין מחדשין קדושה אלא בבית דין של שבעים ואחד.

סנהדריות לשבטים — סנהדריה קטנה של עשרים ושלשה בכל עיר ועיר. ואין מושיבים אותן אלא על פי בית דין של שבעים ואחד.

עיר הנדחת—שכולה או רוב יושביה עבדו עבודה זרה, ואין משמידים את העיר אלא על פי בית דין של שבעים ואחד.

אחד דיני ממונות — בין בדיני ממונות ובין בדיני נפשות חוקרים ודורשים את העדים. שבדיני נפשות כתיב: ודרשת וחקרת היטב (דברים, י"ג), ובדיני ממונות נאמר: משפט אחד יהיה לכם (ויקרא, כ"ד).

מה בין דיני ממונות — איזה הבדל יש בין דיני ממונות ודיני נפשות?

פותחין — הדיינים מתחילים המשא והמתן של הדין במה שירצו: בין לזכות, להוכיח את צדקת הנידון, בין לחובה, להוכיח את אשמתו. אבל בדיני נפשות פותחין לזכות ולא לחובה.

מטין על פי אחד — מכריעים את הדין על פי רוב של דיין אחד, כגון שנים אומרים זכאי ואחד אומר חיב, יצא זכאי, או להיפך. ובדיני נפשות מכריעים על פי עד אחד לזכות, אבל לחובה אין מכריעים אלא אם כן רבו המחיבים על המזכים בשנים.

מחזירין — סותרים את פסק הדין כשנודע להם שטעו.

נפשות מחזירין לזכות, ואין מחזירין לחובה. דיני ממונות הכל מלמדין זכות וחובה. דיני נפשות הכל מלמדין זכות, ואין הכל מלמדין חובה. דיני ממונות המלמד חובה, מלמד זכות, והמלמד זכות, מלמד חובה. דיני נפשות המלמד חובה, מלמד זכות, אבל המלמד זכות, אין יכול לחזור וללמד חובה. דיני ממונות דנין ביום וגומרין בלילה, דיני נפשות דנין ביום וגומרין ביום. דיני ממונות גומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה, דיני נפשות גומרין בו ביום לזכות, וביום שלאחריו לחובה. לפיכך אין דנין לא בערב שבת ולא בערב יום טוב.

ב.

בירור בית דין של שלשה והפסולין לדון ולהעיד.

א. דיני ממונות בשלשה: זה בורר לו אחד וזה בורר לו

הכל מלמדין — אפילו התלמידים היושבים לפני המדיינים יכולים להביא ראיות לזכות או לחובה, אבל בדיני נפשות אם אָמר אחד מן התלמידים, יש לי ללמד עליו חובה, אין שומעין לו.

המלמד חובה מלמד זכות — הדיין שהתחיל להביא ראיות לחובה יכול לחזור וללמד זכות וכן להיפך, אבל בדיני נפשות יכול לחזור וללמד זכות ואינו יכול לַחזור וללמד חובה.

דנין ביום וגומרין בלילה — בכל עת, אפילו בלילה, ודיני נפשות רק ביום.

דיני נפשות גומרין בו ביום לזכות — אם זיכוהו, פוסקים את דינו מיד ואין מענין אותו להיות שרוי בספק כל הלילה, אבל אם לא יכלו לזכותו, מלינים את דינו עד למחר, שמא ימצא בלילה מי שילמד זכות.

לא בערב שבת — שאין יכולין להוציא פסק דינו בשבת, ולהשהותו אחר השבת יגרמו לו עִנוי.

זה בורר לו אחד — כל אחד מבעלי הדין בורר לו דיין אחד לדונו ולצדד בזכותו.

אחד, ושניהן בוררין להן עוד אחד, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים, שני דיינין בוררין להן עוד אחד. זה פוסל דיינו של זה, וזה פוסל דיינו של זה, דברי רבי מאיר. והכמים אומרים, אימתי, בזמן שמביא עליהן ראיה שהן קרובין או פסולין, אבל אם היו כשרין ומומחין, אינו יכול לפוסלן. זה פוסל עדיו של זה, וזה

ושניהן בוררין — ושני בעלי הדין יחד בוררים להם את הדיין השלישי. ומתוך כך יוצא דין אמת לאמתו, כשכל אחד משני הדיינים הופך בזכות בוררו ונושא ונותן עם חברו הדיין ולא ישאר שום צד זכות משני בעלי הדינין נעלם משני הדיינים, והדיין השלישי שומע המשא ומתן של שניהם ומכריע ביניהם.

שני דיינין בוררין — הדיינים בלא דעת בעלי הדין בוררים דיין שלישי, כדי שלא יהיה לבו של השלישי נוטה לאחד מבעלי הדין. והלכה כחכמים.

זה פוסל דיינו — כל אחד יכול לומר, לא אדון לפני דיין זה שבררת.

אימתי — יכול לפסול את הדיין שבירר חברו.

אבל אם היו כשרין ומומחין — כשרים שנעשו כמומחים, אם היו כשרים, שאינם לא קרובים ולא פסולים, אף־על־פי שהם יושבי קרנות (הדיוטים שיושבים בקרן הרחוב) הם נעשו כמומחין, כדיינים בקיאים ומנוסים ואינו יכול לפוסלם, וכשמקבלים עליהם בעלי הדין את הדיין ופסק עליהם את הדין, דינו דין, ואין סותרין את דינו אפילו כשאינו מומחה לרבים (שהרבים אינם חושבים אותו לדיין בקי ומנוסה).

זה פוסל עדיו של זה — רבי מאיר אומר שפוסל, וחכמים אומרים, שעליו להביא ראיה. והפלוגתא בין רבי מאיר לרבנן היא בשתי כתות של עדים: כשהביא בעל דין אחד כת אחת של עדים והעידו כדבריו, ואחר־כך הביא עוד כת אחת וגם הם העידו כעדים הראשונים, ועמד בעל דין השני וטען שהעדים פסולים הם. רבי מאיר אומר, שומעים לו לשני. ואומרים לראשון, שהביא עדים אחר עדים, שיביא ראיה שהם כשרים. לפי שלא היה מביא שתי כתות של עדים בדבר אחד לולא ידע בעצמו שיש בעדים מי שאינו כשר לעדות. ומפני שאין אָנו יודעים איזו מהם הפסולים, הראשונים או האחרונים, עליו (על הראשון), להביא ראיה ולקיים הכשרות של כת אחת, ואם לאו עדיו פסולים. וחכמים אומרים, אין שומעין לו, לשני. ומה שהביא הראשון שתי כתות של עדים לא עשה זאת מפני שידע שיש בעדים

פוסל עדיו של זה, דברי רבי מאיר. וחכמים **אומרים, אימתי,** בזמן שהוא מביא עליהם ראיה שהן קרובין או פסולין, **אבל** אם היו כשרין, אינו יכול לפוסלן.

ב. ואלו הן הפסולין: המשחק בקוביא, והמלוה בריבית, ומפריחי יונים, וסוחרי שביעית. אָמר רבי שמעון: בתחלה הין קורין אותן אוספי שביעית, משרבו האנסין, חזרו לקרותן סוחרי שביעית. אָמר רבי יהודה: אימתי, בזמן שאין להן אומנות אלא הוא, אבל יש להן אומנות שלא הוא, כשרין.

מי שאינו כשר לעדות, אלא משום שחפץ לחזק טענותיו. ואם בעל הדין שכנגדו טוען שהעדים פסולים, עליו, על השני, לחביא ראיה שהם פסולים, ואם לאו אינו יכול לפוסלם.

ואלו הן הפסולים — לדון ולהעיד. שכל הכשר לדון כשר להעיד, וכל הפסול לדון פסול לְהעיד.

המשחק בקוביא — המשחק במשחק העצמות dice פסול לעדות ולדון, לפי שאינו מתעסק בישובו של עולם, (בדברים שמביאים תועלת לקיום העולם: תורה, אומנות, מלאכה ומסחר.

המלוה בריבית — אחד הלוה ואחד המלוה ברבית שניהם פסולין, משום ששניהם עוברים בלא תעשה (בכספך לא תתן בנשך).

מפריחי יונים — מעופפי יונים. מתחרים במעוף היונים, שאחד מתערב עם חברו: אם יונתו תקדים יקבל סכום כסף מסוים.

וסוחרי שביעית — העושים סחורה בפירות שביעית (שמיטה), והתורה אָמרה: והיתה שבת הארץ לכם לאכלה (ויקרא כ"ה) — לאָכלה ולא לסחורה.

אוספי שביעית — בתחלה היו פסולים לעדות אוספי פירות שביעית כמו סוחרי פירות שביעית.

משרבו האנסין — משרבו הנוגשים, הגובים מס המלך גם בשביעית והיו צריכין לאסוף תבואה של שביעית לשלם ממנה מס המלך, חזרו לומר שסוחרי פירות שביעית בלבד הם פסולים, אבל אוספי פירות שביעית לצורך תשלומי המס כשרים לעדות.

אימתי — הם פסולים לעדות.

אלא הוא — שאין להם עסק אחר אלא הוא, הנזכר לעיל, כגון: המשחק בקוביא וכו׳, אבל כשיש להם עסק אחר, מלבד המשחק, הם כשרים לעדות. במה דברים אמורים, כשמחזירים את הממון שהרויחו מן המשחק ומקבלים עליהם, שאפילו בחנם לא ישחקו **עוד.** והלכה כרבי יהודה.

ואהלו הן הקרובין: אביו ואחיו ואחי אביו ואחי אמו ובעל אחותו ובעל אחות אביו ובעל אחות אמו ובעל אמו וחמיו וגיסו, הן ובניהן וחתניהן, וחורגו לבדו, וכל הקרוב לו באותה שעה. היה קרוב ונתרחק, הרי זה כשר. רבי יהודה אומר, אפילו מתה בתו, אם יש לו בנים ממנה, הרי זה קרוב. האוהב והשונא. אוהב, זה שושבינו. שונא, כל שלא דבר עמו שלשה ימים באיבה. אמרו לו: לא נחשדו ישראל על כך.

ג.

בדיקת העדים והמשא והמתן של הדיינים בדיני ממונות.

א. כיצד בודקים את העדים? היו מכניסין אותן לחדר

ואלו הן הקרובין — הפסולים לדון ולחעיד.

גיסו — בעל אחות אשתו.

הן ובניהן וחתניהן — הם בעצמם פסולים לדון ולחתיד; ובניהם, כגון בן אביו ובן אחיו מלבד בן גיסו, אם הוא מאשה אחרת, שאינו פסול; וחתניהן, מלבד אלה שהם נשואים לבנות מאשה אחרת, אינם פסולים, מפני שאינם נחשבים לקרובים.

וכל הקרוב לו באותה שעה — באותה שעה שראה העדות היה קרובו ואפילו שנתרחק אחר כך, הוא פסול.

היה קרוב — כגון חתנו מצד אשתו.

ונתרחק — שמתה אשתו קודם שראה עדות זו.

האוהב והשונא — פסולים לדון ולהעיד.

שושבינו — רעהו ביום חופתו, והוא פסול לו כל ימי החופה.

אמרו לו — הרבנן לרבי יהודה.

על כך — להעיד עדות שקר משום אהבה או איבה, וכן הלכה. ואין הרבנן חולקים על רבי יהודה אלא בעדות, אבל בדיין מודים שמאוהב והשונא פסולים להיות דיינים. שאוהבו לא יראה את חובתו (של הנידון) ושונאו לא יהפוך בזכותו.

כיצד בודקים את העדים? — אין חוקרים את העדים בדיני ממונות.

ומאיימין עליהן ומוציאין את כל האדם לחוץ, ומשיירין את הגדול שבהן ואומרים לו: אמור, היאך אתה יודע, שזה חייב לזה? אם אמר: הוא אמר לי, שהוא חייב לו, איש פלוני אמר לי, שהוא חייב לו, לא אמר כלום, עד שיאמר: בפנינו הודה לו, שהוא חייב לו מאתים זוז. ואחר כך מכניסין את השני ובודקין אותו. אם נמצאו דבריהן מכוונין, נושאין ונותנין בדבר. שנים אומרים זכאי, ואחד אומר חייב, זכאי. שנים אומרים חייב ואחד אומר זכאי, חייב. אחד אומר, חייב, ואחד אומר זכאי, אפילו שנים מזכין, או שנים מחייבין, ואחד אומר איני יודע, יוסיפו הדיינין. גמרו את הדבר, היו מכניסין

ומאימין עליהן — מטילים עליהם אימה, ומודיעים להם את חעון והחרפה שבעדות שקר, שהשוכרים עדי שקר, הם בעצמם מבזים אותם וקוראים להם רשעים, שנאמר בנבות: והושיבו שני אנשים בליעל נגדו (מלכים א׳, כ״א) שאיזבל, שיעצה למלך לשכרם קוראה להם בני בליעל.

ומוציאין — ואחר כך מוציאים את כל האדם לחוץ, מלבד בעל הדין והגדול שבעדים.

שזה חייב לזה — ממון.

אם אמר — העד.

הוא אמר לי — הלוה אמר לי שהוא חייב.

איש פלוני — או העד אומר, איש פלוני אמר לי שהוא חייב לו.

לא אמר כלום — שלפעמים אומר אדם שהוא חייב ממון, כדי שלא יחשבוהו לעשיר.

בפנינו הודה לו — הלוה הודה למלוה בפנינו, שהוא חייב לו ונתכוין שנהיה עדים לדבר.

מכניסין את השני — העד השני. ואם דבריו כדברי הראשון מוציאים את בעלי הדין והעדים לחוץ והדיינים מתחילים במשא ומתן.

שנים — שנים מן הדיינים. כשבית דין של שלשה נחלקו, שנים מזכים ואחד מחייב, הרי זה זכאי, וכן להיפך.

אינו יודע — כשהדיין השלישי אינו מחוה את דעתו לזכות או לחובה, הרי הוא כאילו לא ישב עמם בדין, ונמצא הדין בשנים, ואין בית דין של שנים.

יוסיפו הדיינין — יוסיפו על הדיינים עוד אחד.

גמרו את הדבר — כשגמרו את המשא ומתן.

מכניסין — את בעלי הדין, שהוציאו אותם בשעת המשא ומתן, כדי שלא ישמעו מי מהדיינים מחייב ומי מזכה.

אותן. הגדול שבדיינין אומר: איש פלוני, אתה זכאי, איש פלוני, אתה חייב. ומניין, שלכשיצא, לא יאמר אני מזכה וחברי מחייבים, אבל מה אעשה, שחברי רבו עלי? על זה נאמר הולך רכיל מגלה סוד.

ב. כל זמן שמביא ראיה, סותר את הדין. אמר לו כל ראיות, שיש לך, הבא מכאן ועד שלשים יום. מצא בתוך שלשים יום, סותר, לאחר שלשים יום, אינו סותר. אמר רבן שמעון בן גמליאל מה יעשה זה, שלא מצא בתוך שלשים, ומצא לאחר שלשים? אמר לו, הבא עדים, ואמר אין לי עדים. אמר הבא ראיה, ואמר אין לי ראיה, ולאחר זמן הביא ראיה או מצא עדים, הרי זה אינו כלום. אמר רבן שמעון בן גמליאל: מה יעשה זה, שלא היה יודע, שיש לו עדים, ומצא עדים, לא היה יודע, שיש לו ראיה, ומצא ראיה? ראה שמתחייב בדין, ואמר קרבו פלוני ופלוני ויעידוני, או שהוציא ראיה מתחת אפונדתו, הרי זה אינו כלום.

כל זמן שמביא ראיה — שטר המקיים ומאשר את דבריו. מי שנתחייב בבית דין לשלם ממון לחברו, או כשפטרו בית דין את חברו שתבע ממנו ממון, משום שלא היו לו ראיות או עדים, ולאחר זמן מצא ראיה או עדים.

סותר את הדין — בית דין סותרים (מבטלים) את הדין שפסקו.

ומצא לאחר שלשים — רבי שמעון סובר, שסותרים את הדין, ואין הלכה כמותו.

הרי זה אינו כלום — שהרי אמר אין לי, ואנו חוששים שמא זייף את השטר או שכר עדי שקר.

אמר רבי שמעון בן גמליאל וכו׳ — וסובר שסותרים, ואין הלכה כמותו.

ראה שמתחייב בדין — אחר שאמר אין לי עדים ואין לי ראיה.

קרבו פלוני ופלוני — גשו פלוני ופלוני והעידו.

אפונדתו — חגורתו, חגורה עשויה לשאת בה ממון.

הרי זה אינו כלום — ואפילו רבן שמעון בן גמליאל מודה, שכיון שהיה יודע בהם ואמר אין לי, ודאי שקרן הוא.

ד.

סנהדרין גדולה וקטנה וישיבת הדיינים.

כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם ובין דין לדין וכו׳, ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם וכו׳ ועשית על־פי הדבר אשר יגידו לך וכו׳ (דברים י״ז).

א. סנהדריה גדולה היתה של שבעים ואחד, וקטנה של עשרים ושלשה. מנין לגדולה, שהיא של שבעים ואחד? שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל ומשה על גביהן. ר׳ יהודה אומר, שבעים. ומנין לקטנה, שהיא של עשרים ושלשה? שנאמר ושפטו העדה והצילו העדה, עדה שופטת, ועדה מצלת, הרי כאן עשרים. ומניין לעדה, שהיא עשרה? שנאמר עד מתי לעדה הרעה הזאת. יצאו יהושע בן נון וכלב בן יפונה. ומניין לחביא עוד שלשה? ממשמע, שנאמר לא תהיה אחרי רבים ל ר ע ו ת, שומע אני שאהיה עמהם לטובה, אם כן למה אמר אחרי רבים להטות? לא כהטייתך לטובה הטייתך לרעה, הטייתך לטובה על־פי אחד, הטייתך לרעה על־פי שנים,

ומשה על גביהן — ומשה עמהם, דכתיב: ונשאו אתך (במדבר י״א), הרי שבעים ואחד.

שבעים — שמשה לא ישב עמהם בדין, ומה שנאמר אתך, דורש רבי יהודה, דומים לך, כלומר: אנשי אמת ושונאי בצע כמוך. ואין הלכה כרבי יהודה.

עדה שופטת — עשרה מחייבים.

ועדה מצלת — ועשרה מזכים.

עד מתי לעדה — במרגלים שהיו שנים עשר איש ושיצאו מכללם יהושע וכלב, שלא היו בעצתם, נאמר עדה. מכאן לעדה שהיא עשרה.

אחרי רבים לרעות — לחיוב. לחוציא את משפט הנידון לחובה. לא תלך אחרי רוב כזה, שמספר המחייבים עולה על המזכים רק באחד, אלא שהמחייבים יהיו מרובים מן המזכים בשנים. הרי כאן עשרים ושנים, שנים עשר מחייבים ועשרה מזכים.

ואין בית דין שקול, מוסיפין עליהם עוד אחד, **הרי כאן עשרים** ושלשה. וכמה יהא בעיר ותהא ראויה לסנהדרין? **מאה** ועשרים. רבנו נחמיה אומר, מאתים ושלשים כנגד שרי עשרות.

ב. סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה, כדי שיהיו רואין זה את זה. ושני סופרי הדיינין עומדין לפניהן, אחד מימין, ואחד משמאל, וכותבין דברי המזכין ודברי המחייבין. ר׳ יהודה אומר, שלשה. אחד כותב דברי המזכין, ואחד כותב דברי המחייבין, והשלישי כותב דברי המזכין ודברי המחייבין.

ואין בית דין שקול — אין עושין בית דין זוגות, שמא יחלקו הדיינים לחצאין.

מאה ועשרים — אם יש בה מאה ועשרים איש, נקראת עיר וראויה לסנהדרין קטנה.

שרי עשרות — דיין לעשרה, הרי מאתים ושלשים. ובירושלים היו שלשה בתי דינין: סנהדריה גדולה שישבה בלשכת הגזית ושני בתי דינין של עשרים ושלשה, אחד על פתח הר הבית (שער המזרח) ואחד על פתח העזרה, ושלוחי בית דין הגדול היו יוצאים בכל ערי ישראל ובודקין, וכשמוצאים איש חכם וירא אלהים, ושרות הבריות נוחה הימנו, עושין אותו דיין בעירו, ומשם מעלין אותו לפתח הר הבית, ומשם מעלין אותו לפתח העזרה, ומפתח העזרה מעלין אותו לבית דין הגדול.

סנהדרין היתה — סנהדרין גדולה וקטנה היתה יושבת בחצי גורן עגולה, כדי שיהיו כולם רואים זה את פני זה. ובעגול שלם לא היו יושבים, לפי שבעלי הדין והעדים צריכים לדבר בפני כל הדיינים וכשישבו הדיינים בעגול שלם יהיו פני בעלי הדין והעדים לחצי העגול מזה ואחוריהם לחצי העגול מזה. וסדר ישיבת הסנהדרין היה על פי מדרגת חכמתם: ראש הישיבה, הגדול בחכמה מכולם, שנקרא גם בשם נשיא, היה יושב בראש הסנהדרין, והמשנה לנשיא, הנקרא אב־בית־דין, יושב מימינו, ושאר הדיינים היו יושבים לפי מדרגת חכמתם, הגדול מחברו — קרוב אל הנשיא.

וכותבין — שניהם כותבים דברי הדיינים המחייבים, שאם יטעה אחד מן הסופרים יוכיח כתבו של השני על טעותו.

שלשה — כדי שלא יקצרו בדברי הדיינים מפני רוב הדברים והטעמים של המחייבים והמזכים.

ושלש שורות של תלמידי חכמים יושבין לפניהם. **כל אחד ואחד** מכיר את מקומו. הוצרכו לסמוך, סומכין מן הראשונה, אחד מן השניה בא לו לראשונה, אחד מן השלישית בא לו לשניה, בוררין להן עוד אחד מן הקהל ומושיבין אותו בשלישי, ולא היה יושב במקומו של הראשון, אלא במקומו הראוי לו.

ה.

איום העדים והדרישה והחקירה בדיני נפשות.

א. כיצד מאיימין את העדים על עדי נפשות? היו

ושלש שורות — כל שורה של עשרים ושלשה איש כמנין סנהדרין קטנה.

יושבים לפניהם — לפני הסנהדרין, וגם הם היו יושבין כחצי גורן עגולה. וכשהיו בסנהדרין אחד מן המחייבין יותר על המזכים, היו מוסיפין מן השורות שנים שנים עד שבעים ואחד, ואם גם אחרי שהוסיפו לא היו המחייבים מרובים על המזכים בשנים, היו פוטרין את הנידון, שאין הטיה לרעה על־פי עד אחד.

מכיר את מקומו — לכל אחד ואחד היה מקום קבוע שישב עליו, שגם סדר הישיבה שלהם היה על פי מדרגת חכמתם.

היו צריכים לסמוך — לסמוך דיין חדש כשמת אחד מהדיינים.

סומכין מן הראשונה — סומכין הראשון שבשורה הראשונה, שהוא החשוב מכל חבריו, והוא נוטל מקומו בין הסנהדרין. והראשון שבשורה השניה בא ונוטל את המקום האחרון שבשניה.

בוררין להן — בוחרים באיש אחד מתוך הקהל ומושיבים אותו במקום האחרון שבשורה השלישית.

במקומו של הראשון — בשורה השלישית, שנתעלה לשורה השניה, אלא ישב במקום האחרון, שהוא ראוי לו, לפי שהאחרון בתלמידי חכמים חשוב מהנבחר מתוך הקהל.

כיצד מאיימין? — איך מאיימין על העדים שלא יעידו עדות שקר בדיני נפשות?

שכניסין אותן ומאיימין עליהן: שמא תאמרו מאומד ומשמועה, עד מפי עד עמפי אדם נאמן? שמא אי אתם יודעים, שסופינו לבדוק אתכם בדרישת וחקירה? הוו יודעין, שלא כדיני ממונות דיני נפשות. דיני ממונות, אדם נותן ממון ומתכפר לו, דיני נפשות, דמו ודם זרעותיו תלויין בו עד סוף העולם. שכן מצינו בקין שהרג את אחיו שנאמר: ד מ י אחיך צועקים, אינו אומר ד ם אחיך, אלא ד מ י אחיך, דמו ודם זרעותיו. ולפיכך נברא אדם יחידי, ללמדך, שכל המאבד נפש אחת מישראל, מעלה עליו הכתוב, כאלו אבד עולם מלא, וכל המקיים נפש אחת מישראל, מעלה עליו הכתוב, כאלו קיים עולם מלא. ושמא תאמרו: מה לנו ולצרה הזאת? הלא כבר נאמר והוא עד או

מאיימין עליהם — לאחר שעמדו העדים ואמרו: הנני באים להעיד בפלוני שעבר עבירה פלונית, מאיימין עליהם בדברים הללו.
שמא תאמרו — תאמרו עדותכם לא על פי הראיה אלא מאומד, לפי התשערה, שדעתכם נוטה לכך שפלוני עבר עבירה פלונית, או משמועה, ששמעתם אומרים, שפלוני עבר עבירה פלונית.
עד מפי עד — ששמעתם מפי עד שהעיד כך בבית־דין אחר.
מפי אדם נאמן — וידוע לכם.
לבדוק אתכם — לחקור אם דבריכם אמת.
דיני ממונות — אם תעיד עדות שקר בדיני ממונות.
אדם נותן — העד מחזיר לו את ה־־הף שבית דין הוציאו ממנו על פיו שלא כדין, וחטאו מתכפר.
דיני נפשות — אם העיד עדות שקר בדיני נפשות וחברו נהרג על פיו.
דמו — דם הנהרג על חנם וכל זרעו עד סוף כל הדורות תלוים בראש העד שגרם לחברו ליהרג.
לפיכך נברא אדם יחידי—להראותך שמאדם אחד נתישב כל העולם כולו.
מעלה עליו הכתוב — התורה מחשבת לו.
כאלו איבד עולם מלא — שהרי מאדם אחד נברא כל העולם.
מה לנו ולצרה הזאת? — למה לנו להכניס את עצמנו בצרה הזאת, ואפילו על האמת?
והוא עד או ראה וכו׳ — חייבים אתם להגיד מה שראיתם, ואם לאו תשאו את העון.

ראתה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו. ושמא תאמר: מה לנו לחוב בדמו של זה? הלא כבר נאמר: באבוד רשעים רנה.

ב. היו בודקין אותן בשבע חקירות: באיזה שבוע, באיזו שנה, באיזה חדש, בכמה בחדש, באיזה יום, באיזו שעה, באיזה מקום. רבי יוסי אומר: באיזה יום, באיזו שעה, באיזה מקום. מכירין אתם אותו? התריתם בו? העובד עבודת כוכבים ומזלות: את מי עבד? ובמה עבד?

מה לנו לחוב? — להיות מחוייבים בדמו של זה, הלא נוח לנו לעבור באם לא יגיד ונשא עונו (ויקרא ה׳) מלהעיד עליו כלל?

באבוד רשעים רנה — אם רשע הוא, אין כאן עונש של שפיכות דמים, אלא יש כאן שכר לפעולתכם.

היו בודקין אותן — לאחר שאיימו עליהם הוציאו משם כל איש ובדקו אותם בשבע חקירות.

באיזה שבוע — באיזו שמיטה של יובל ראיתם את פלוני עובר עבירה שאמרתם.

באיזו שנה — של שמיטה.

בכמה בחדש — באיזה יום בחדש.

באיזה יום — מימי השבוע.

באיזו שעה—של יום. ושבע חקירות אלו הן כדי שיהא אפשר להזים (להכחיש) את העדים. והזמה (ההכחשה) היא, כשבאים עדים אחרים ואומרים לראשונים: היאך אתם מעידים שראיתם את פלוני ביום פלוני, בשעה פלונית, במקום פלוני עושה כך וכך, והלא ביום פלוני ובשעה פלונית לאו במקום שאמרתם הייתם, אלא עמנו הייתם ועמנו הייתם, זהו עיקר ההזמה. ועדים זוממים נענשים באותו העונש, שזממו לגרום למי שהעידו עליו, שנאמר: ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו (דברים י״ט).

רבי יוסי אומר — אין צריך אלא שלש חקירות: באיזה יום, באיזו שעה ובאיזה מקום, ואין הלכה כרבי יוסי, אלא אפילו כשאמרו העדים שאתמול הרגו, בודקין אותם בשבע חקירות, כדי שתתבלבל דעתם ויודו אם יש שקר בעדותם.

מכירין אתם אותו? — את ההרוג? ואין זו שאלה מן החקירות המביאות לידי הזמה, אלא שאלה כשאר שאלות הבדיקה, שאינן אלא לעשות עדותם בטלה, שאם אחד מהעדים לא יאמר כדברי חבריו, כל העדות בטלה, והוא והם פטורים.

התריתם בו? — האם אמרתם לו: פרוש מעבירה זו, אל תעש אותה, שזו עבירה שתתחייב עליה מיתת בית דין, שאין אדם נענש בגופו על עבירה, אלא אם התרו בו בתחילה.

העובד עבודת כוכבים — אם

כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח. מעשה ובדק **בן זכאי** בעוקצי תאנים. ומה בין חקירות לבדיקות? חקירות, אחד אומר: איני יודע, עדותן בטלה. בדיקות, אחד אומר: איני יודע, ואפילו שנים אומרים: אין אנו יודעין, עדותן קיימת. אחד חקירות ואחד בדיקות בזמן שמכחישין זה את זה, עדותן בטלה.

אחד אומר: בשנים בחדש, ואחד אומר: בשלשה בחדש, עדותן קיימת, שזה יודע בעבורו של חדש, וזה אינו יודע בעבורו

העבירה שעבר היא עבודת אלילים, שואלין את העדים לאיזה אליל עבד ובמה עבד, בשחיטת קרבן או בהשתחויה. וגם שאלה זו היא משאלות הבדיקה, שאינן שייכות לחקירות החזמה, אלא כדי לברר את האמת, שאם דברי העדים אינם מכוונים בפרטים תבטל העדות.

כל המרבה בבדיקות — בשאלות שאינן מעיקר העדות, כגון: במה הרגו? איזו בגדים היה לבוש? ובדומה.

בן זכאי — רבן יוחנן בן זכאי. ובאותה שעת שבדק העדים בעוקצי תאנים היה עדיין תלמיד יושב לפני רבו, ונקרא בן זכאי.

בעוקצי תאנים—הגבעולים שהפירות מחוברים בהם אל העץ. מעשה שבאו עדים והעידו באיש אחד, שהרג את הנפש תחת תאנה, ובדק אותם בן זכאי, אם עוקצי התאנה היו גסים או דקים.

ומה בין חקירות לבדיקות — מה ההבדל בין חקירות ובדיקות.

חקירות, אחד אומר — אם עד אחד ענה על שאלה משבע חקירות, איני יודע, כל עדותם בטלה. שאין שבע חקירות באות אלא כדי להזים את העדים. ואם אחד אומר: איני יודע, הלא אין אתה יכול לחזימו באותה חקירה, ומכיון שאין אתה יכול לקיים תורת החזמה באותו העד, ממילא מתבטלת כל העדות, ואפילו הם מאה עדים, משום שאין עדים נעשו זוממים, עד שיזומו כולם.

בדיקות, אחד אומר — ואפילו כלם אמרו: אין אנו יודעים, עדותם קיימת. משום שאפשר לקיים בה תורת החזמה, שהיא תלויה באחת משבע התקירות, שעדים אחרים יכולים לאמר לעדים הראשונים: עמנו הייתם באותה שעה במקום אחר.

אחד חקירות — בין בחקירות ובין בבדיקות כשהעדים מכחישים זה את זה, עדותם בטלה.

שזה יודע בעבורו של חדש — זה שאמר, בשנים בחדש, ידע שהחדש שעבר היה מלא, של שלשים יום.

של חדש. אחד אומר: בשלשה, ואחד אומר: בחמשה, עדותן בטלה. אחד אומר: בשתי שעות, ואחד אומר: בשלש שעות, עדותן קיימת. אחד אומר: בשלש, ואחד אומר: בחמש, עדותן בטלה. רבי יהודה אומר, קיימת. אחד אומר: בחמש, ואחד אומר: בשבע, עדותן בטלה, שבחמש חמה במזרח ובשבע חמה במערב.

ואחר כך מכניסין את השני ובודקין אותו. אם נמצאו דבריהם מכוונין, פותחין בזכות.

ו.

המשא והמתן של הסנהדרין.

א. אמר אחד מן העדים יש לי ללמד עליו זכות, או אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו חובה, משתקין אותו. אמר

אינו יודע בעבורו של חדש — וחשב שהחדש שעבר היה חסר, של עשרים ותשעה, ומנה את יום השלשים ליום הראשון של החודש הזה, ודוקא כשטעה ביום אחד עד חצי החדש (חמשה עשר בו), עדותם קיימת, אבל מחצי החדש והלאה (חמשה עשר בו), עדותם בטלה, מפני שאז הכל יודעים מתי קדשו בית דין את החדש.

בחמשה עדותן בטלה — שאינם טועים בשני ימים.

בשתי שעות וכו׳ — שאדם טועה בשעה.

רבי יהודה אומר קיימת — שאפשר לטעות גם בשתי שעות.

במזרח — ממקום זריחת החמה עד אמצע הרקיע נקרא מזרח, ומאמצע הרקיע עד מקום השקיעה נקרא מערב. וההבדל בין חמש לשבע ניכר לכל. ואם נחלקו העדים בשעות, עדותם בטלה.

מכניסין את השני — ובודקין אותו בשבע החקירות והבדיקות האמורות למעלה.

מכוונין — דבריהם מתאימים אלו לאלו.

פותחין בזכות — מתחילים לבקש זכות לנאשם, ואומרים לו: אם לא עברת את העבירה שמעידים בך, אל תירא.

אמר אחד מן העדים — כשהתחיל המשא והמתן של הדיונים, קם אחד מן העדים ואמר, יש לי ללמד עליו זכות — משתקין אותו. שעל פי הדין אין העד רשאי להתערב במשאם ומתנם של הדיונים.

משתקין אותו — שנאמר: ועד אחד

ד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות, מעלין אותו ומושיבין אותו ביניהם, ולא היה יורד משם כל היום כולו. אם יש ממש בדבריו, שומעין לו. ואפילו הוא אומר יש לי ללמד על עצמי זכות, שומעין לו, ובלבד שיש ממש בדבריו, אם מצאו לו זכות, פטרוהו, ואם לאו, מעבירין אותו למחר, ומזדווגין זוגות זוגות. היו ממעטין במאכל ולא היו שותין יין כל היום ונושאין ונותנין כל הלילה, ולמחרת משכימין ובאין לבית דין. המזכה אומר אני המזכה, ומזכה אני במקומי. והמחייב אומר אני המחייב, ומחייב אני במקומי. המלמד חובה מלמד זכות, אבל המלמד זכות, אינו יכול לחזור וללמד חובה. טעו בדבר, שני סופרי הדיינין מזכירין אותו. אם מצאו לו זכות, פטרוהו, ואם לאו, עומדין למנין. שנים עשר מזכין ואחד עשר מחייבין,

לא יענת בנפש למות (במדבר ל"ה) למות לא יענה, לזכות יענה.

ולא היה יורד — ואפילו שאין ממש בדבריו לא היו מורידים אותו כל היום, כדי שלא לבייש אותו, אבל אם יש ממש בדבריו איננו יורד משם לעולם.

שומעין לו — ויש לו הרשות לעמוד על תמנין עם שאר חברי הסנהדרין.

ואפילו הוא אומר — אפילו הנאשם אומר, שיש לו ללמד על עצמו זכות, שומעין לו.

אם מצאו לו זכות פטרוהו — פטרו את הנאשם תיכף ואם לא מצאו לו זכות מעבירים את דינו למחר, כדי שכל אחד מן הדיינים יתיישב בדבר במשך הלילה.

ומזדווגין זוגות—הדיינים מתאחדים שנים שנים בבתיהם ומעיינים בדינו לברר אותו יפה.

ונושאין ונותנין — כל אחד עם זוג שלו מתוכח בדין הנאשם כל הלילה.

ולמחרת—משכימים הדיינים ובאים לבית הדין ונושאים ונותנים יחד כל היום עד סמוך לערב ואז גומרים את דינו.

אני המזכה — הייתי מזכה אתמול.

ומזכה אני במקומי — ומזכה אני גם היום.

המלמד חובה — יכל לחזור וללמד זכות.

טעו בדבר — ואינם יודעים מי הם המזכים ומי הם המחייבים.

מזכירין אותו—שהסופרים כתבו את המזכים והמחייבים וטעם כל אחד ואחד.

שנים עשר מחייבין ואחד עשר

זכאי. שנים עשר מחייבין ואחד עשר מזכין, ואפילו אחד עשר מזכין ואחד עשר מחייבין, ואחד אומר איני יודע, ואפילו עשרים ושנים מזכין או מחייבין, ואחד אומר איני יודע, יוסיפו הדיינין. וכמה מוסיפין? שנים, שנים, עד שבעים ואחד. שלשים וששה מזכין ושלשה וחמשה מחייבין, זכאי. שלשים וששה מחייבין ושלשים וחמשה מזכין, דנין אלו כנגד אלו, עד שיראה אחד מן המחייבין דברי המזכין.

ז.

גמר הדין.

ב. נגמר הדין, מוציאין אותו לסקלו. בית הסקילה היה חוץ לבית דין, שנאמר הוצא את המקלל. אחד עומד על פתח

מזכין — אין הטית לרעה על פי עד אחד.

ואחד אומר איני יודע — אינו בכלל הדיינים ומוסיפים דיינים אחרים. ואפילו כשהיו המזכים או המחייבים עשרים ושנים, ואחד אומר: איני יודע, נמצא שהבית־דין הוא מעשרים ושנים, ואין דנים דיני נפשות לא לזכות ולא לחובה בפחות מעשרים ושלשה.

שנים שנים — כשנחלקו דעות הדיינים לחצאין מוסיפים שנים ואם שנים הנוספים גם כן מחולקים, שאחד מצטרף אל המזכים ואחד אל המחייבים מוסיפים עוד שנים, ואם גם אלה יחלקו, חוזרים ומוסיפים שנים שנים עד לשבעים ואחד.

עד שיראה — עד שיודה. עד שאחד מן המחייבים יצטרף אל המזכים.

נגמר הדין — לחובה.

מוציאין אותו לסקלו — וכך עושים כשנתחייב על פי בית־דין למיתה אחרת, ונאמר סקילה, משום שהיא הראשונה בסדרן של ארבע מיתות בית דין: סקילה, שרפה, הרג וחנק.

חוץ לבית דין — רחוק מבית דין כששה מילין, שמא ימצאו לו זכות בשעה שמוליכים אותו לבית הסקילה.

הוצא את המקלל — במקלל את השם נאמר: הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה וכו׳ ורגמו אותו כל העדה (ויקרא כ"ד).

בית דין, והסודרין בידו, וסוס רחוק ממנו, כדי שיהא רואהו. אומר אחד יש ללמד עליו זכות, הלה מניף בסודרים, והסוס רץ ומעמידין. ואפילו הוא אומר יש לי ללמד על עצמי זכות, מחזירין אותו, אפילו ארבעה וחמשה פעמים, ובלבד שיש ממש בדבריו.

מצאו לו זכות, פטרוהו, ואם לאו, יוצא ליסקל. וכרוז יוצא לפניו: איש פלוני בן פלוני יוצא ליסקל על שעבר עבירה פלונית, ופלוני ופלוני עדיו. כל מי, שיודע לו זכות, יבא וילמד עליו.

סנהדרין ההורגת אחת בשבוע, נקראת חובלנית. רבי אליעזר בן עזריה אומר, אחד לשבעים שנה. רבי טרפון ורבי עקיבה אומרים, אילו היינו בסנהדרין, לא נהרג אדם מעולם. רבן שמעון בן גמליאל אומר, אף הן מרבין שופכי דמים בישראל.

והסודרין — מטפחת בידו שמניף אותה לסימן, שיחזירו את הנידון לבית דין אם נמצאה לו זכות.

וסוס רחוק ממנו — האיש הרוכב על הסוס וההולך אחרי הנידון והעדים צריך להתרחק מן האיש שהסודרין בידו לא יותר ממלוא עיניו שיוכל לראותו מרחוק.

ואפילו הוא אומר — הנידון אומר.

ארבעה וחמשה — שמא מפני הפחד נסתתמו טענותיו וכשיחזור לבית דין תתישב עליו דעתו ויאמר הטעם, לכן מחזירין אותו אפילו כמה פעמים.

ובלבד שיש ממש — שני תלמידי חכמים הולכים עמו ושומעים דבריו בדרך, אם יש ממש בדבריו מחזירין אותו, ואם לאו אין מחזירין אותו.

וכרוז יוצא לפניו — איש עובר לפניו ומכריז.

אחת בשבוע — אחת לשבע שנים.

חובלנית — מחבלת, משחיתה את העולם, שהסנהדרין צריכה להיות מתונה בדין ולבקש זכות לנידון.

לא נהרג אדם מעולם — שהיינו מרבים בבדיקת העדים עד שהיו מכחישים זה את זה ותתבטל עדותם.

אף הן מרבין שמתוך כך יתרבו הרוצחים.

מסכת אָבות

מוסר ומדות טובות ואהבת התורה.

מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דאבות.
(בבא קמא ל׳, עמוד א׳).

א.

משה קבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. הם אמרו שלשה דברים: הוו מתונים בדין, והעמידו תלמידים חרבה, ועשו סיג לתרה.

שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה. הוא היה אומר,

משה קבל תורה מסיני — התורה בכללותיה ופרטיה נמסרה מסיני, שגם התקנות שתקנו החכמים והמוסר והמדות היו מסורת בידי החכמים מסיני.

לזקנים — שהאריכו ימים אחרי יהושע והיו מנהיגי העם.

לאנשי כנסת הגדולה — לאנשי האספה הרבה, שאסף עזרא הסופר בשובו מבבל לארץ־ישראל. ובכנסת הגדולה היתה של מאה ועשרים איש, והם נהלו כל עניני העם בימי מלכות פרס, ותקנו תקנות רבות שנשארו לנו עד היום הזה.

הם אמרו שלשה דברים — הרבה דברים אמרו וביניהם שלשה אלו:

שיתי׳ זהירים בדין, שיעמידו תלמידים ושישמרו על התורה.

מתונים — לא נמהרים, זהירים לשפוט בישוב הדעת.

העמידו תלמידים רבים — שתהא התורה נחלת כל העם.

סייג — גדר, תקנו תקנות שתהיינה לגדר ולמגן על אסורי התורה, שלא יעברו עליהם.

משירי — מהנשארים, האחרונים. שמעון הצדיק היה האחרון מאנשי כנסת הגדולה, שאחרי מותו לא נתקיימה עוד.

הוא היה אומר — הוא היה רגיל לומר כך.

על שלשה דברים העולם עומד: על התורה, ועל העבודה, ועל גמילות חסדים.

אנטיגנוס איש סוכו, קבל משמעון הצדיק. הוא היה אומר: אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס, ויהי מורא שמים עליכם.

יוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו מהם. יוסי בן יועזר איש צרדה אומר: יהי ביתך בית ועד לחכמים, והוי מתאבק בעפר רגליהם, והוי שותה בצמא את דבריהם.

יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר: יהי ביתך פתוח לרוחה, ויהיו עניים בני ביתך.

יהושע בן פרחיה ונתי הארבלי קבלו מהם. יהושע בן

על התורה — לימוד התורה.
ועל העבודה — עבודת ד׳.
גמילות חסדים — שיעשו טוב וחסד איש עם רעהו. התורה והעבודה וגמילות חסדים הם שלשת היסודות שהעולם עומד עליהם.
סוכו — שם מקום. אנטיגנוס קבל מסורת התורה משמעון הצדיק.
אל תהיו — אל תהיו כעבדים המשרתים את אדוניהם על מנת לקבל שכר, אלא עבדו את ה׳ מאהבה.
מורא שמים — יראת הרוממות, יראה הבאה מצד גדולתו של הקדוש ברוך הוא, שלא תעבדו אותו מיראת העונש, אלא מיראת הרוממות.
קבלו מהם — משמעון הצדיק ומאנטיגנוס איש סוכו. כל התנאים הנזכרים בפרק זה, הם הזוגות שהיו אחרי אנשי כנסת הגדולה, הראשון מהם נשיא והשני אב בית־דין.
בית ועד לחכמים — בית שהחכמים יתועדו ויתאספו בו, שמתוך כך תלמד מהם תורה וחכמה.
והוי מתאבק—מתגולל באבק, כלומר, שב לרגליהם ללמוד תורה, שכך היו נוהגים אז, שהרב ישב על הכסא והתלמידים ישבו לרגליו על הקרקע.
פתוח לרוחה — לרחבה, לכל מי שצריך לעזרתך.
בני ביתך — כבני ביתך. העניים יהיו סמוכים על שלחנך כבני ביתך.

פרחיה אומר: עשה לך רב, וקנה לך חבר, והוי דן את כל האדם לכף זכות.

נתי הארבלי אומר: הרחק משכן רע, ואל תתחבר לרשע, ואל תתיאש מן הפורענות.

יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם. יהודה בן טבאי אומר: אל תעש עצמך כעורכי הדיינין, וכשיהיו, בעלי הדין עומדים לפניך, יהיו בעיניך כרשעים, וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאים, כשקבלו עליהם את הדין.

שמעון בן שטח אומר: הוי מרבה לחקור את העדים, והוי זהיר בדבריך, שמא מתוכם ילמדו לשקר.

שמעיה ואבטליון קבלו מהם. שמעיה אומר: אהב את המלאכה ושנא את הרבנות, ואל תתודע לרשות.

עשה לך רב — רכוש לך מורה הגון, ואל תאמר חכם אני ואיני צריך לרב ומורה.

וקנה לך חבר — ללימוד התורה, שהלימוד בחברת חבר מצליח ביותר.

והוי דן — השתדל למצוא את הזכות, שתכריע את כף המאזנים של המשפט לזכות ולא לחובה, שלפעמים אדם חוטא מחמת אונס.

הרחק משכן רע — שלא תלמד ממעשיו הרעים.

ואל תתחבר לרשע — אל תבוא בחברת רשע, שמא תפול ברעה.

ואל תתיאש — אל תחדל מקוות, כשתראה רשע שמעשיו מצליחים ואין פורענות (עונש) באה עליו, אל תתיאש, דע, שיקבל את ענשו.

כעורכי הדיינין — כאותן האנשים שעורכים ומסדרים טענות בעלי הדין לפני הדיינים legal advisors הדיין צריך להזהר שלא יסדר טענות בעל הדין ושלא ילמד אותו איך לטעון, כדי שיזכה בדין, כמו שעורכי הדיינין עושין.

יהיו בעיניך כרשעים — כשיהיו כרשעים בעיניך תחקור ותדרוש טענותיהם שמא תמצא שקר בדבריהם, ומתוך כך תרד לאמתת הדין.

כשקבלו הדין — אז שניהם צדיקים, שקבלת הדין אחרי המחלוקת שהיתה ביניהם מוכיחה על צדקתם.

והוי זהיר בדבריך — שלא תאמר דבר שממנו ילמדו העדים ובעל הדין לשקר, כדי שיזכה בדין.

הרבנות — השררה.

ואל תתודע לרשות — ואל תשתדל להתודע ולהתקרב לבעלי שלטון.

אבטליון אומר: חכמים, הזהרו בדבריכם.

הלל ושמאי קבלו מהם. הלל אומר: הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה.

הוא היה אומר: נגיד שמא אבד שמה, ודלא מוסיף יסף, ודלא יליף קטלא חייב, ודאשתמש בתגא חלף.

הוא היה אומר: אם אין אני לי, מי לי? וכשאני לעצמי, מה אני? ואם לא עכשו, אימתי?

שמאי אומר: עשה תורתך קבע, אמור מעט ועשה הרבה, והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות.

רבן גמליאל אומר: עשה לך רב והסתלק מן הספק, ואל תרבה לעשר אומדות.

הזהרו בדבריכם — שלא תניחו (תשאירו) מקום לטעות בהם.

אוהב את הבריות — כל בני אדם, שהם בריותיו של הקדוש ברוך הוא.

ומקרבן לתורה — כשבא גר להתגייר לא תדחף אותו, אלא תקרבו לתורה.

נגיד — מושך — הרוצה שיומשך שמו ויתפרסם. הלומד תורה לשם פרסום שמו, נענש שיאבד שמו.

ודלא מוסיף — מי שאינו מוסיף על למודו.

יסף — למודו יכלה. ישתכח למודו הימנו.

ודלא יליף — וכשאינו מלמד אחרים (כשיש בידו לעשות בזאת).

קטלא חייב — חייב מיתה (בידי שמים).

ודאשתמש בתגא — המשתמש בכתרה של תורה להנאתו.

חלף — עובר מן העולם, ויאבד.

אם אין אני לי, מי לי? — אם אני לא אדאג לעצמי, מי זה ידאג לי?

וכשאני לעצמי — ואם אדאג רק לעצמי ולא לאחרים.

מה אני? — מה ערכי? אין ערך וחשיבות למעשי.

ואם לא עכשיו אימתי? — אם לא אעשה עכשיו מה שמוטל עלי לעשות, מתי אעשנו? שמא לא אוכל לעשותו אחר כך.

קבע — זמן קבוע.

בסבר פנים יפות — בפנים מאירות ובנעימות.

והסתלק — כשתרכוש לך רב תתרחק מן הספק.

אומדות — לפי ההשערה. מעשר אל תפרוש מאומד (לפי ההשערה), כל מעשיך צריכים להיות לפי השעור, שגם מעשר לא תתן יותר מן השעור.

שִׁמְעוֹן בְּנוֹ אוֹמֵר: כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, ולא המדרש עיקר אלא המעשה, וכל המרבה דברים מביא חטא.

רבן שמעון בן גמליאל אומר: על שלשה דברים העולם עומד: על האמת ועל הדין ועל השלום, שנאמר: אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם (זכריה ח׳, ט״ז).

ב.

רבי אומר: איזו היא דרך ישרה, שיבור לו האדם? כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות, והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה. הסתכל

טוב משתיקה — כשאתה במושב חכמים תשתוק ותשמע לדבריהם, ותלמד חכמה.

ולא המדרש עיקר — לא מדרש (למוד) התורה כשהוא לעצמו הוא העיקר, אלא המעשה, קיום המצוות, שעיקר למוד התורה הוא בכדי לדעת איך לקיים מצוותיה.

העולם עומד — קיומם של בני אדם והצלחתם תלויים בשלשת דברים.

על האמת — אמת במשא ומתן, בדבור ובהנהגה, שלא ישקר איש בעמיתו.

ועל הדין — משפט צדק, לזכות את הצדיק ולחייב את הרשע.

ועל השלום — שלום בין אדם לחברו ובין עם לעם.

רבי — רבי יהודה הנשיא.

שיבור — שיבחר.

כל שהיא תפארת — כל דרך שהיא מנחילה לו כבוד ותפארת.

ותפארת לו מן האדם — ושבני האדם מכבדים אותו. יבור לו דרך שתהא טובה לו ולבריות.

כבחמורה — כחשובה, רבת הערך. עליך להיות זהיר בקיום מצוה קלה כבקיום מצוה חמורה.

מתן שכרן — לא נתפרש בתורה שכר המקיים מצוה קלה ושכר המקיים מצוה חמורה.

הפסד מצוה — נזק מקיום המצוה. שקול את הנזק שיגרום לך קיום המצוה, כנגד השכר שיעלה לך ממנה בעתיד.

ושכר עברה — ההנאה שאתה נהנה מהעברה, כנגד ההפסד שעתיד לבוא לך על ידה.

הסתכל — התבונן.

בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עברה: דע מה למעלה ממך: עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים.

רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר: יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שיגיעת שניהם משכחת עון, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון, וכל העוסקים עם הצבור יהיו עוסקים עמהם לשם שמים, שזכות אבותם מסייעתם וצדקתם עומדת לעד. ואתם, מעלה אני עליכם שכר הרבה כאלו עשיתם.

הוא היה אומר: עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו, בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך.

עין רואה — עין ה׳ רואת. שהשגחתו על כל מעשי בני אדם.

בספר נכתבין — שאין לפניו שכחה.

דרך ארץ — מלאכת ומסחר. לימוד התורה יפה (טוב) כשיש עמו מלאכה להתפרנס ממנה, שלא יהיה מוטל על הצבור, ועוד שמתוך יגיעתו (עמלו) בשניהם (בתורה ובדרך ארץ) יבטל יצרו הרע, ולא יפנה לבו לדבר עברה.

סופה בטלה — תשתכח תורתו, שאי־אפשר לו לאדם בלי פרנסה.

וגוררת עון—העניות מושכת אחריה את העון, שהיא מעבירה את האדם על דעתו ומביאתהו לידי חטא.

וכל העוסקים עם הצבור—העוסקים בצרכי צבור.

לשם שמים — ולא לשם טובת הנאתם.

שזכות אבותם — שזכות אבותם של הצבור וצדקתן מסייעת (עוזרת) לעוסקים בצרכי צבור.

ואתם — העוסקים בצרכי צבור, אם נתבטלתם מלימוד התורה או מקיום איזו מצוה בשביל צרכי הצבור.

מעלה אני עליכם — הקדוש־ברוך־הוא מחשב לכם כאילו עשיתם אותה מצות שנתבטלתם ממנה.

הוא היה אומר — רבן גמליאל היה אומר.

עשה רצונו — מצוות ומעשים טובים, שהם רצונו של הקדוש־ברוך הוא, עשה אותם בלב שלם, כמו שאתה עושה רצונך, חפצך.

כדי שיעשה רצונך — כדי שימלא משאלותיך, שמשאלותיך תהיינה בעיניו כרצונו.

בטל רצונך — אם רצונך הוא כנגד רצונו, בטל אותו, כדי שיבטל הוא את רצון אחרים המתכוונים לרעתך.

אל תפרוש מן הצבור — אל תבדל מן הצבור בשעת צרה, שכל הפורש מן הצבור, אינו רואה בנחמתו של הצבור.

הלל אומר: אַל תפרוש מן הצבור ואַל תאמין בעצמך עד יום מותך, ואַל תדין את חברך עד שתגיע למקומו, ואַל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע, ואַל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה.

הוא היה אומר: אין בור ירא חטא ולא עם הָארץ חסיד, ולא הביישן למד ולא הקפדן מלמד, ולא כל המרבה בסחורה מחכים, ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש.

אַף הוא ראָה גולגולת אחת שצפה על-פני המים, אָמר לה: על דאַטפת אַטפוך, וסוף מטייפיך יטופון.

הוא היה אומר: מרבה בשר מרבה רמה, מרבה נכסים מרבה דאָגה, מרבה תורה מרבה חיים, מרבה ישיבה מרבה

אל תאמין בעצמך — אל תשען על צדקתך, אלא התרחק מכל נסיון של חטא כל ימי חייך.
אל תדין את חברך — לחובה.
עד שתגיע למקומו — עד שתבוא לידי מצבו.
שאי אפשר לשמוע — אל תאמר על הדבר שאי אפשר להבינו.
שסופו להשמע — שאם תיגע ותעמיק בדבר, סופו להיות מובן.
לכשאפנה אשנה — כשיהיה לי פנאי אלמד.
אין בור — אדם נבער (ריק) מדעת.
ירא חטא — שהיראה באה מדעת והבנה.
עם הארץ — שלא למד תורה ותכמה.
חסיד — המתנהג במדות טובות וישרות.
ושלא הביישן למד — שמתוך שהוא מתבייש לשאול מה שאינו יודע, לא יראה ברכה בלמודו.
הקפדן — המתקצף על נקלה, אינו מלמד. שהמלמד צריך להיות ענותן (סבלן) ולא יכעס על תלמידיו כשהם מטרידים אותו בשאלות, אלא יסביר (יבאר) להם למודם.
מחכים — שמרוב טרדתו במסחר לא יוכל לעסוק בחכמה.
ובמקום שאין אנשים — להיות מנהיגי המקום, השתדל להיות מנהיג ודואג לטובת הכלל.
על דאטפת — על שטיבעת אחרים, טיבעו גם אותך, מדה כנגד מדה.
וסוף מטיפיך — וסופם של מטבעיך להטבע, שמטבעיך היו רשעים קודם שטיבעוך ומסרך הקדוש ברוך הוא בידם, לפי שמגלגלים חובה על ידי חייב.
הוא היה אומר — הלל היה אומר.
מרבה תורה מרבה חיים — שנאמר: כי היא חייך ואורך ימיך (דברים, ל׳).
מרבה ישיבה — **ישיבת תלמידי חכמים.**

חכמה, מרבה עצה מרבה תבונה, מרבה צדקה מרבה שלום, קנה שם טוב קנה לעצמו, קנה־לו דברי תורה קנה־לו חיי העולם הבא.

רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי. הוא היה אומר: אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך, כי לכך נוצרת.

חמשה תלמידים היו לו, לרבן יוחנן בן זכאי, ואלו הן: רבי אליעזר בן־הורקנוס, רבי יהושע בן־חנניא, רבי יוסי הכהן, רבי שמעון בן־נתנאל, ורבי אלעזר בן־ערך.

הוא היה מונה שבחם. רבי אליעזר בן־הורקנוס, בור סוד שאינו מאבד טפה. רבי יהושע בן־חנניא, אשרי יולדתו. רבי יוסי הכהן, חסיד. רבי שמעון בן־נתנאל, ירא חטא. רבי אלעזר בן־ערך, כמעין המתגבר.

הוא היה אומר: אם יהיו כל־חכמי ישראל בכף מאזנים, ואליעזר בן־הורקנוס בכף שניה, מכריע את־כולם.

מרבה עצה — מרבה ליטול (לקחת) עצה מיועצים חכמים.

מרבה תבונה — הבנת דבר מתוך דבר.

קנה לעצמו — להנאתו. שם טוב מנחיל לו כבוד והנאה בחיי העולם הזה, ודברי תורה מנחילים לו חיי העולם הבא, חיי נצח, ששמו לא ישכח לעולם.

רבן יוחנן בן זכאי — קבל מסורת התורה מהלל ושמאי.

אל תחזיק טובה — אל תתגאה.

כי לכך נוצרת — וזוהי חובתך.

בור סוד — בור מסויד בסיד (שטחו אותו בסיד) שהמים עומדים בו ואינם נבלעים בקרקע.

שאינו מאבד טפה — טפת מים, כך הוא אינו שוכח דבר אחד מתלמודו.

אשרי יולדתו — מאושרה האם שילדה אותו, שהיה חכם גדול ובעל מדות טובות, והכל אמרו עליו: אשרי מי שיולדתו.

ירא חטא — מחמיר על עצמו ואוסר עליו דברים המותרים, מיראתו שמא יבוא לידי חטא.

כמעין המתגבר — כמי המעין ההולכים ומתרבים, כך חכמתו הולכת ומתרבה ואינה פוסקת.

מכריע את כולם — בחכמתו. חכמתו מרובה מחכמת כל חכמי ישראל.

אָמַר לָהֶם: צאו וראו איזו היא דרך טובה שידבק בה האָדם? רבי אליעזר אומר, עין טובה. רבי יהושע אומר, חבר טוב. רבי יוסי אומר, שכן טוב. רבי שמעון אומר, הרואה את־הנולד. רבי אלעזר אומר, לב טוב. אָמַר להם: רואה אני את דברי אלעזר בן־ערך מדבריכם, שבכלל דבריו דבריכם.

רבי אליעזר אומר: יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך, ואַל תהי נוח לכעוֹס, ושוב יום אחד לפני מיתתך, והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים, והוי זהיר בגחלתן שלא תכוה, שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף וכל דבריהם כגחלי אש.

רבי יהושע אומר: עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאים את האָדם מן העולם.

רבי יוסי אומר: יהי ממון חברך חביב עליך כשלך, והתקן

צאו וראו — התבוננו בכל המדות ואמרו: איזוהי המדה היותר טובה שידבק בה האדם לעולם.

עין טובה — שאינו מקנא בחברו ומסתפק במה שיש לו.

הרואה את הנולד — החושב ורואה מתחלה תוצאות מעשיו.

רואה אני — נותן אני את היתרון לדברי אלעזר בן ערך.

שבכלל דבריו — שבלב טוב תלויות כל המדות האחרות.

ושוב יום אחד — לפי שאין אָדם יודע מתי ימות, יעשה תשובה היום שמא ימות מחר.

כנגד אורן — כנגד האש של חכמים. התקרב אליהם ליחנות מאור תורתם.

והוי זהיר בגחלתן — בכבודם. שלא תתקרב אליהם יותר ממה שיקרבוך ולא תפגע בכבודם.

שלא תכוה — תשרף. שלא תענש על ידם. שהמתחמם כנגד האש מתקרב אליו רק עד כדי ליהנות מחומו ולא יותר, והמתקרב ביותר ישרף.

עין הרע — קנאה.

יצר הרע — תאוה.

מוציאין את האדם מן העולם — מאבדין אותו מן העולם.

ממון חברך חביב עליך — שלא תזיק לחברך בממון.

והתקן עצמך — הכן עצמך ללמוד תורה, שאין התורה עוברת בירושה מאָבות לבנים, אלא נקנית ביגיעה רבה.

עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה־לך, וכל־מעשיך יהיו לשם שמים.

רבי שמעון אומר: הוי זהיר בקריאת שמע ובתפלה, וכשאתה מתפלל אל־תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום, שנאמר: כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה (יונה ד׳). ואל תהי רשע בפני עצמך.

רבי אלעזר אומר: הוי שקוד ללמוד תורה, ודע מה־שתשיב לאפיקורוס, ודע לפני מי אתה עמל, ומי הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך.

רבי טרפון אומר: היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק.

הוא היה אומר: לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן־

לשם שמים — באמת ואמונה.

בקריאת שמע ובתפלה — שתקרא שמע ותתפלל בזהירות ובכונה יתירה.

וכשאתה מתפלל — תפלת בקשה, אל תתפלל בנוסח קבוע.

אלא רחמים ותחנונים לפני המקום — לפני ה׳, הנמצא בכל מקום. תתחנן לפניו ותבקש ממנו רחמים אם אתה שרוי בצער, שתהיה תפלתך לפי צרכיך.

כי חנון ורחום הוא — רוצה בתחנונים ומרחם מיד.

ואל תהי רשע בפני עצמך — אל תחזיק את עצמך לרשע, שמתוך כך תצא לתרבות רעה לגמרי.

הוי שקוד — מהיר וזריז ללמוד תורה.

לאפיקורוס—לכופר. דרך האפיקורסים להביא ראיה לדעתם מן התורה, וכשתלמד הרבה תורה ותהיה בקי בדברי החכמים, תדע להשיב לאפיקורוס ולהראות לו על טעותו.

לפני מי אתה עמל — כשאתה עוסק בתורה, דע שאתה עמל לאלהים, ונאמן הוא בוראך לשלם לך שכר פעולתך.

היום קצר — חיי האדם קצרים.

המלאכה מרובה—החובות המוטלות על האדם מרובות הן.

הפועלים — בני האדם.

דוחק — הקדוש ברוך הוא דוחק (מאיץ) את בני האדם שימלאו את כל המוטל עליהם.

לא עליך המלאכה לגמר — אל תאמר, מכיון שהמלאכה מרובת ולא אגמור אותה, מוטב שלא אתחיל בה כלל. דע, שאין עליך המלאכה לגמור, אלא עשה כפי

חורין להבטל ממנה. אם למדת תורה הרבה נותנים לך שכר הרבה, ונאמן הוא בעל־מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך, ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא.

ג.

רבי חנינא בן־דוסא אומר: כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת.

הוא היה אומר: כל שמעשיו מרובים מחכמתו חכמתו מתקיימת, וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת.

הוא היה אומר: כל שרוח הבריות נוחה הימנו, רוח המקום נוחה הימנו, וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו.

רבי דוסא בן־הרכינס אומר: שינה של־שחרית ויין של-

בחך, שאינך בן חורין (חפשי) להבטל (להפטר) ממנה.

יראת חטא קודמת — חשובה. שעיקר למוד חכמתו הוא כדי לשמור ולעשות.

חכמתו מתקיימת — מסייעין (עוזרים) אותו מן השמים שתתקיים.

חכמתו קודמת — שאינו לומד על מנת לעשות, אלא לשם הכבוד שתנחיל לו התורה, עונשין אותו מן השמים שלא תתקיים.

מעשיו מרובין — מעשיו הטובים מרובים מחכמתו שלמד.

חכמתו מתקיימת — מעשיו הטובים מקיימים חכמתו בידו, והוא מוסיף ללמוד ומרבה תורה. וכל הלומד ואינו מקיים, טוב לו שלא למד. שהלומד ואינו מקיים דומה לזורע ואינו קוצר.

שרוח הבריות נוחה הימנו — שיש נחת רוח לבריות במעשיו, שמשאו ומתנו, דבורו והנהגתו רצויים בעיני הבריות.

רוח המקום נוחה הימנו — רצוי הוא גם בעיני אלהים, שהחביב על הבריות חביב על המקום.

שינה של שחרית — שינה עד שעה מאוחרה בבקר מחמת עצלות.

ויין של צהרים — שמשתכרין בשעת סעודת הצהרים.

צהרים ושיחת הילדים וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ, מוציאין את־האדם מן־העולם.

רבי אלעזר המודעי אומר: המחלל את־הקדשים והמבזה את־המועדות והמלבין פני חברו ברבים והמפיר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה, אף־על־פי שיש בידו תורה ומעשים טובים, אין לו חלק לעולם הבא.

רבי ישמעאל אומר: הוי קל לראש ונוח לתשחורת, והוי מקבל את־כל־האדם בשמחה.

רבי עקיבא אומר: שחוק וקלות ראש מרגילים את־האדם לערוה. מסורת סיג לתורה, מעשרות סיג לעושר, נדרים סיג לפרישות, סיג לחכמה שתיקה.

ושיחת הילדים — ושיחה שהיא מעין שיחת הילדים ושעשועיהם.

וישיבת בתי כנסיות — וישיבה באספות של עמי הארץ, שעוסקים בדברים בטלים.

מוציאין את האדם — ימות בלא עתו.

המחלל את הקדשים — קדשי המזבח (קרבנות) וכל דברים שבקדושה, שאינו שומרם כראוי, ומחלל אותם מקדושתם.

והמבזה את המועדות — שעושה בהם מלאכה או נוהג בהם מנהג חול באכילה ושתיה וכדומה.

והמלבין פני חברו — והמבייש חברו ברבים, בפני אנשים אחרים.

והמפר בריתו — שאינו מל את בניו.

המגלה פנים — המפרש דברי תורה שלא כהלכה, לא לפי פירושו של מקרא.

הוי קל לראש — הוי קל לתת כבוד לגדול ולזקן.

ונוח לתשחורת — עם בני הנעורים תתנהג בנחת ובנעימות.

והוי מקבל — יהיו דבריך נעימים עם כל אדם.

מרגילין לערוה — מרגילים האדם לדבר עבירה.

מסורת — שמסרו לנו החכמים היא גדר ותיזוק לתורה. שעל ידי המסורת מבינים אנו כמה מצוות שבתורת איך לקיימן.

מעשרות סיג לעושר — שנאמר: עשר תעשר (דברים י״ד, כ״ב), עשר בשביל שתתעשר, על ידי המעשר תתעשר.

סייג לחכמה שתיקה — על ידי השתיקה ישיג את החכמה. כשישב בין החכמים וישתוק וישמע לדבריהם, ילמד חכמת מפיהם.

הוא היה אומר: חביב אָדם שנברא בצלם, חבה יתרה נודעת לו שנברא בצלם, שנאמר: כי בצלם אלהים עשה את־האָדם (בראשית ט׳). חביבים ישראל שנקראו בנים למקום, חבה יתרה נודעת להם שנקראו בנים למקום, שנאמר: בנים אתם לה׳ אלהיכם (דברים י״ד). חביבין ישראל שנתן להם כלי חמדה, חבה יתרה נודעת להם שנתן להם כלי חמדה, שנאמר: כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל-תעזובו (משלי ד׳).

הכל צפוי, והרשות נתונה, ובטוב העולם נדון, והכל לפי רוב המעשה.

הוא היה אומר: הכל נתון בערבון, ומצודה פרושה על כל החיים. החנות פתוחה, והחנוני מקיף, והפנקס פתוח, והיד

נודעת לו — חבה גלויה ומפורסמת היתה לו למקום עם האָדם. שהקדוש ברוך הוא הודיע לאדם שנברא בצלמו.

כלי חמדה — התורה.

הכל צפוי — הכל גלוי לפני הקדוש ברוך הוא. כל מעשי בני האָדם, מה שעשה ומה שעתיד לעשות, גלויים וידועים לפניו.

והרשות נתונה — והרשות נתונה בידו של אָדם לעשות טוב או רע, ואַל תאמר, מכיון שהקדוש ברוך הוא יודע מה שיעשה האָדם, אין לאדם בחירה חפשית במעשיו, ועל פי ההכרת הוא צדיק או רשע, אלא הרשות נתונה, הבחירה היא ביד האָדם ואין דבר שיכריחהו לבחור בטוב או ברע, והחוטא חוטא ברצונו וראוי שיענש, והצדיק צדיק ברצונו וראוי שיקבל שכר.

ובטוב העולם נדון — הקדוש ברוך הוא דן את העולם בטוב ועל פי מדת הצדק.

והכל על פי רוב המעשה — והכל תלוי ברוב המעשים הטובים שעושה העולם. שהעולם נידון אחר רובו, לפיכך העושה מצוה אחת מכריע את עצמו וכל העולם לכף זכות, והעובר עבירה אחת מכריע את עצמו וכל העולם לכף חובה.

הכל נתון בערבון — בני האָדם ערבים ואחראים בעד כל מה שניתן להם.

מצודה פרושה — כלומר: כל החיים עתידים ליתן את הדין.

החנות פתוחה — ובני אדם נכנסים שם ולוקחים בהקפה, כלומר: בחירה חפשית ניתנה להם.

והחנוני מקיף—נותן בהקפה, שאינם עונשים אותו תיכף לאחר החטא.

והפנקס פתוח — לכתוב בו ההקפות.

כותבת, וכל הרוצה ללוות יבוא וילוה, והגבאים מחזירין תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו, ויש להם על מה שיסמכו, והדין דין אמת, והכל מתוקן לסעודה.

רבי אלעזר בן־עזריה אומר: אם אין תורה אין דרך ארץ, אם אין דרך ארץ אין תורה, אם אין חכמה אין יראה, אם אין יראה אין חכמה, אם אין דעת אין בינה, אם אין בינה אין דעת, אם אין קמח אין תורה, אם אין תורה אין קמח.

הוא היה אומר: כל שחכמתו מרובה ממעשיו, למה הוא דומה? לאילן שענפיו מרובים ושרשיו מועטים, והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו, שנאמר: והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבוא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב (ירמיה, י״ז). אבל כל שמעשיו מרובים מחכמתו, למה הוא דומה? לאילן שענפיו מועטים ושרשיו מרובין, שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו, שנאמר: והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא יראה כי יבוא חום והיה עלהו רענן ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי (ירמיה י״ז).

והגבאים — הגובים. הפורעניות (מתלות, רעב וכו׳) שהקדוש ברוך הוא שולח על בני האדם מחזירין בכל יום אחרי בעלי חובות לגבות מכל אחד ואחד חובו, בין מדעתו (שהוא זוכר את חובו) ובין שלא מדעתו.

על מה שיסמוכו — על רשימת מעשי בני האדם בפנקס.

לסעודה — שלעתיד לבוא, ליום הדין.

אין דרך ארץ — נמוס, מדות טובות.

אין יראה — יראת ה׳.

אין דעת — ידיעת התורה.

אין בינה — תבונה להבחין בין טוב לרע.

אין קמח — כלומר: פרנסה.

שחכמתו מרובה ממעשיו — שלומד הרבה ואינו מקיים.

כערער — עץ יחידי הגדל במדבר.

חררים — במקום יבש במדבר, שאין המטר יורד שם.

ארץ מלחה ולא תשב — ארץ שאינה נותנת פרי ואינה מיושבת.

יובל — פלג מים.

ובשנת בצורת — ובשנת רעב.

ד.

בן־זומא אומר: איזהו חכם? הלומד מכל אָדם, שנאמר: מכל מלמדי השכלתי (תהלים קי״ט). איזהו גבור? הכובש את יצרו, שנאמר: טוב ארך אַפים מגבור, ומושל ברוחו מלוכד עיר (משלי ט״ז). איזהו עשיר? השמח בחלקו, שנאמר: יגיע כפיך כי תאכל, אַשריך וטוב לך (תהלים קכ״ח), אַשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. איזהו מכובד? המכבד את הבריות, שנאמר: כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו (שמואל א׳, ב׳).

בן־עזאי אומר: הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העברה,

בן זומא — שמעון בן זומא. אַרבעה חברים היו ששמם שמעון: שמעון בן זומא, שמעון בן עזאי, שמעון בן ננס ושמעון התימני. וכדי שלא יחליפו זה בזה היו קוראים כל אחד על שם אביו.

הלומד מכל אָדם — ואפילו ממי שאינו גדול ממנו בחכמה. כשאינו יודע דבר, לא יתבייש וילמד אותו דבר אפילו ממי שקטן ממֶנו, שנאמר: מכל מלמדי השכלתי (תהלים קי״ט, צ״ט) מכל מי שבא ללמדני (גם מחקטן ממני) למדתי והשכלתי.

הכובש את יצרו — המתגבר על יצרו הרע ומכניעו.

טוב ארך אפים מגבור — הכובש את כעסו ומאריך אפו הוא טוב מגבור מלחמה, הכובש את אויבו.

השמח בחלקו — ואפילו כשהוא עני ונחנה מיגיעו, אם הוא שמח בחלקו, הוא עשיר, כי העשיר הנבהל להון דואג ומתעצב בחלקו, והריהו כעני שבעניים.

אשריך בעולם הזה — כשאַתה נהנה מיגיע כפיך לא תצטרך לבריות — אשריך בעולם הזה, ולא תבוא לידי גזל — וטוב לך לעולם הבא.

המכבד את הבריות — מעלה עליו הכתוב כאילו מכבד את הקדוש ברוך הוא, שנאמר: כי מכבדי אכבד (שמואל א׳, ב׳ ל׳).

יקלו — ישפלו.

הוי רץ למצוה קלה — גם למצוה הנראית בעיניך כקלה הוי רץ לקיים אותו, וכן הוי בורח מן העבירה, אם גם היא נראית בעיניך כקלה.

שמצוה גוררת מצוה, ועברה גוררת עברה, ששכר מצוה — מצוה ושכר עברה — עברה.

הוא היה אומר: אַל תהי בז לכל אָדם ואַל תהי מפליג לכל דבר, שאין לך אָדם שאין לו שעה, ואין לך דבר שאין לו מקום.

רבי לויטס איש יבנה אומר: מאד מאד הוי שפל רוח, שתקות אנוש רמה.

רבי יוחנן בן־ברוקא אומר: כל המחלל שם שמים בסתר, נפרעין ממנו בגלוי. אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם.

רבי ישמעאל בנו אומר: הלומד על־מנת ללמד, מספיקין

שמצוה גוררת — מצוה אחת מושכת אחריה מצוה אחרת. העושה מצוה אחת נוח לו לעשות מצוות אחרות, והמתחיל בעבירות קשה לו לפרוש מהן.

ששכר מצוה — עשיית המצוה היא שכרה של המצוה. צריך אָדם לעשות טוב לשם הטוב עצמו ולא לשם קבלת שכר אחר.

שכר עבירה — עשיית העברה היא עונשה של העבירה. החטא, שהוא רע בעצם, הוא גם העונש לעושהו.

אַל תהי מפליג — אל תהי מרחיק כל דבר, שהוא נראה רק לחסר ערך וללא תועלת.

שאין לך אָדם — אפילו הקל בעיניך.

שאין לו שעה — שעת הכושר, שיוכל להביא לך תועלת.

שאין לו מקום — שגם דבר קטן כשהוא במקומו הראוי לו, יש לו ערך ומוציאים ממנו איזו תועלת.

הוי שפל רוח — עניו. אַף על פי שבשאר המדות טוב שידבק האָדם בדרך האמצעית שהיא הטובה והמשובחה, אבל בגאוה צריך לנטות לקצה האחרון, לשפלות הרוח, לפי שרוב בני האָדם נכשלים בגאוה, שהיא מדה מגונה מאד.

שתקות אנוש — שסופו של אָדם.

רמה — תולעת.

בסתר — עובר עבירה בסתר.

נפרעין ממנו — עונשים אותו. הקדוש ברוך הוא מביא עליו פורענות, שעל ידה יודע לכל שעבר עבירה בסתר.

מספיקין בידו — נותנים לו חיכולת.

שלש מדרגות בלומדי תורה: הלומד על מנת ללמוד, לדעת ולהבין את דרכי ה׳, הלומד על מנת ללמד, שכוונתו גם להעמיד תלמידים ולהרביץ תורה ברבים, והיא מדרגה גבוהה מן הראשונה, והלומד על מנת לעשות, שהיא המדרגה הגבוהה ביותר, שלא המדרש הוא

בידו ללמוד וללמד. והלומד על־מנת לעשות, מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות.

רבי צדוק אומר: אל תפרוש מן הצבור ואל תעש עצמך כעורכי הדיינין, ואל תעשה עטרה להתגדל בה, ולא קרדום לחפר בה. וכך היה הלל אומר: ודאשתמש בתגא חלף. הא למדת, כל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם.

רבי יוסי אומר: כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות, וכל המחלל את התורה גופו מחולל על הבריות.

רבי ישמעאל בנו אומר: החושך עצמו מן הדין, פורק

העיקר, אלא המעשה, לכן מספיקין בידו ללמוד וללמד, לשמור ולעשות.

אל תפרוש מן הצבור — גם הלל אומר כך (פרק ב׳).

כעורכי הדיינין—גם יהודה בן טבאי אומר כך (פרק א׳).

אל תעשה עטרה — שלא תלמוד את התורה על מנת ליטול עטרה להתגדל בה, שיקראוך רבי או חכם, אלא למד מאהבת, וסוף הכבוד לבוא.

ולא קרדום לחפור בה — שלא תעשה בה מלאכה, כמו שעושים בקרדום, שלא תתפרנס מן התורה. ושכר המלמדים והדיינים נקרא שכר בטלה (משום שהם בטלים ממלאכה אחרת), אבל שכר למוד או שכר פסוק הדין אסור ליטול. דכתיב: ואותי צוה ה׳ בעת ההיא ללמד אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה׳ (דברים ד), מה אני בחנם אף אתה בחנם.

וכך היה הלל אומר — (פרק ב׳).

הא למדת — מדברי הלל אתה למד, שהנהנה מן התורה נוטל חייו מן העולם.

כל המכבד — שנוהג בה דרך כבוד וקדושה.

גופו מכובד — מכבדים אותו.

גופו מחולל — מבזים אותו.

החושך לעצמו — המונע עצמו, שאינו בא לבית דין אלא מתפשר עם בעל דינו.

פורק ממנו — מסיר ממנו שנאה.

וגזל — פעמים שהוא חייב וטוען טענה שעל ידה יצא זכאי, ונמצא גזלן.

ממנו איבה וגזל ושבועת שוא, והגס לבו בהוראה **שוטה רשע** וגס רוח.

הוא היה אומר: אל תהי דן יחידי, שאין דן יחידי אלא אחד. ואל תאמר, קבלו דעתי, שהן רשאין ולא אתה.

רבי יונתן אומר: כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר, וכל המבטל את התורה מעושר, סופו לבטלה מעוני.

רבי מאיר אומר: הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה, והוי שפל־רוח בפני כל אדם, ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך, ואם עמלת בתורה, יש לו שכר הרבה ליתן לך.

ושבועת שוא — פעמים שהוא חושב שכדבריו כך הוא, ובאמת אינו כך, ונמצא שנשבע על שקר.

הגס לבו — המתגאה.

שוטה — שהוא מתגאה בדבר שאינו שלו, שהרי התורה אינה שלו.

רשע — שהוא מראה, שלא לשמה למדה אלא לקנות שם טוב.

וגס רוח — בעל גאוה, שרודף אחר השררה.

אל תהי דן יחידי — אם אתה דיין מומחה ומוחזק לרבים, שמצד הדין יש לך הרשות להיות דן יחידי, מכל מקום תחשוך עצמך מזה, שאין דן יחידי אלא אחד, הקדוש ברוך הוא, שהוא אמת בהחלט ואין לפניו טעות, אבל בשר ודם עלול לטעות.

ואל תאמר — לחבריך החולקים עליך.

קבלו דעתי — משום שמומחה אני

שהן רשאין — לקבל דעתך אם הם רוצים, ולא אתה רשאי להכריחם, ואפילו בשאתה מומחה והם הדיוטים, שיחיד ורבים הלכה כרבים.

כל המקיים את התורה מעוני — למרות עניו וטרדתו המרובה לבקש פרנסה אינו מבטל את התורה, אלא מקיימה.

ממעט בעסק — עד כדי סיפוק צרכיך. שלא תרדוף אחר ההון והעושר, שמרבה נכסים מרבה דאגה.

ועסוק בתורה — שמרבה תורה מרבה חיים.

בפני כל אדם — גם בפני מי שהוא קטן ממך בחכמה.

יש לך בטלים הרבה — כשלא תתעסק בתורה יבואו לידך הרבה דברים, שתצטרך להתעסק בהם.

רבי אליעזר בן־יעקב אומר: העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד, והעובר עברה אחת קונה לו קטגור אחד. תשובה ומעשים טובים כתרים בפני הפרענות.

רבי יוחנן הסנדלר אומר: כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקיים, ושאינה לשם שמים אין סופה להתקיים.

רבי אלעזר בן־שמוע אומר: יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חברך כמורא רבך, ומורא רבך כמורא שמים.

רבי יהודה אומר: הוי זהיר בתלמוד, ששגגת תלמוד עולה זדון.

רבי שמעון אומר: שלשה כתרים הן: כתר תורה, וכתר כהונה, וכתר מלכות. וכתר שם טוב עולה על גביהן.

רבי נהוראי אומר: הוי גולה למקום תורה, ואל תאמר

פרקליט — סניגור, מליץ.
קטגור — מאשים.
כתרים — מגן, להגן עליו מפני הפורעניות.
כנסיה — אספה.
להתקיים — ולהצליח.
כשלך — ככבוד עצמך, שתתיחס אל תלמידך בכבוד.
כמורא רבך — יראת מתוך כבוד.
הוי זהיר בתלמוד — שתדקדק בתלמודך ולא תטעה בהוראה.
ששגגת תלמוד עולה זדון — שאם נכשלת בתלמודך אפילו בשוגג, מעלים עליך כאילו נכשלת בזדון, שהיה עליך להזהר ולדקדק בתלמודך.
שלשה כתרים — ידועים לכל. וכל מי שמוכתר באחד משלשת אלה נוהגים בו כבוד.
רבי נהוראי — רבי אלעזר בן ערך, ועל שם שהיה מנהיר (מאיר) עיני חכמים בהלכה נקרא רבי נהוראי.
הוי גולה — אם אין תלמידי חכמים במקומך, הוי גולה (צא מעירך) למקום תורה.

שהיא תבוא אחריך, שחבריך יקיימוה בידך, ואל בינתך אל תשען.

רבי מתיא בן-חרש אומר: הוי מקדים בשלום כל-אדם, והוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים.

רבי יעקב אומר: העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין.

רבי שמעון בן-אלעזר אומר: אל תרצה את חברך בשעת כעסו, ואל תנחמהו בשעה שמתו מוטל לפניו, ואל תשאל לו בשעת נדרו, ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו.

שמואל הקטן אומר: בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל

שהיא תבוא אחריך — שתלמידי חכמים יבואו למקומך.

שחבריך יקיימוה בידך — ואל תאמר, שהחברים ששבו מבית חרב הם יקיימו את התורה בידך, שתלמד מהם מה שלמדו מן הרב, אלא הוי גולה אתה בעצמך למקום הרב, שאינו דומה שומע מפי התלמיד לשומע מפי הרב.

ואל בינתך אל תשען — אל תאמר, חכם ונבון אני ואיני צריך לרב, אלא הוי גולה למקום תורה.

הוי מקדים בשלום — לשאול בשלום, שלא תאמר: די לי להיות משיב שלום למי ששואל בשלומי, אלא הוי מקדים לשאול בשלום כל אדם, ואפילו לנכרי בשוק.

לאריות — גדולים ממך.

לשועלים — לקטנים ממך. טוב שתהיה האחרון בין הגדולים ממך, מהיות הראש והראשון בין הקטנים והפחותים ממך.

לפרוזדור — לאולם.

לטרקלין — לחיכל.

אל תרצה — אל תפייס. אל תרצה את חברך בשעת כעסו, אלא המתן עד שיעבור כעסו ותתקרר דעתו ואז יתרצה לך.

ואל תנחמהו — שמתוך צערו הגדול לא יקבל תנחומים.

ואל תשאל — שעל כל השאלות שתשאלהו כדי למצוא לו פתח להתיר נדרו, יענה לך מתוך כעסו: בכל ענין שבעולם אני נודר.

קלקלתו — חטאו והרפתו. כשתשתדל לראותו בשעה שהוא עובר עבירה, יכעס עליך, ולא תוכל להחזירו למוטב.

בנפול אויבך — בפסוק זה (משלי כ"ד, י"ז) היה שמואל רגיל להוכיח בני האדם, שלא ישמחו על מפלת אויבם.

יגל לבך, פן יראה ה׳ ורע בעיניו, והשיב מעליו אפו (משלי כ״ד).

אלישע בן־אבויה אומר: הלומד ילד למה הוא דומה? לדיו כתובה על ניר חדש, והלומד זקן למה הוא דומה? לדיו כתובה על ניר מחוק.

רבי יוסי בר־יהודה איש כפר הבבלי אומר: הלומד מן הקטנים למה הוא דומה? לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו, והלומד מן הזקנים למה הוא דומה? לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן.

רבי מאיר אומר: אל תסתכל בקנקן, אלא במה שיש בו. יש קנקן חדש מלא ישן, וישן שאפילו חדש אין בו.

רבי אלעזר הקפר אומר: הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם.

והשיב מעליו — הקדוש ברוך הוא ישיב אפו מעל אויבך וישימהו בך.

הלומד ילד — בעודנו ילד.

על נייר חדש — שהכתב חרות בו היטב ומתקיים לזמן רב, כך גירסת הילדות חרותה בזכרונו ומתקיימת. ומתקיימת.

ענבים קהות — ענבים שלא בשלו כל צרכם, והאוכלם תקהינה שניו. כך איש צעיר חכמתו בוסר והלומד ממנו לא יראה ברכה מתלמודו.

יין מגתו — תיכף לאחר כבישת הענבים, טרם שנבדלו השמרים ממנו וחסר לו הטעם, כך חכמת הצעיר לא נתישבה כל צרכה ואינו יכול להסביר תלמודו בטוב טעם.

רבי מאיר אומר — רבי מאיר חולק על רבי יוסי ואומר: אל תשים לבך לחיצוניותו של הכד (אל גיל האיש) אלא במה שיש בו.

יש קנקן חדש — צעיר שהוא מלא וגדוש בתורה, וזקן שהוא ריק מכל תורה.

ה.

בעשרה מאמרות נברא העולם. ומה תלמוד לומר, והלא במאמר אחד יכול להבראות? אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם, שנברא בעשרה מאמרות ולתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות.

עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות, ואלו הן: פי הארץ, פי הבאר, פי האתון, הקשת, והמן, והמטה, והשמיר,

בעשרה מאמרות— שנאמרו במעשה בראשית: תשע פעמים ויאמר אלהים וכו׳ ופעם בראשית ברא אלהים וכו׳, הרי עשרה מאמרות. ואף על פי שהמלה „ויאמר" לא נאמרה בפירוש בפסוק „בראשית ברא", אך הענין מורה עליה, והוא כאילו נאמר, ויאמר אלהים והיו השמים והארץ.

ומה תלמוד לומר — ומה אנו למדים מזה שהעולם נברא בעשרה מאמרות, שהקדוש ברוך הוא ייחד מאמר לכל בריאה ובריאה.

והלא במאמר אחד — הלא יכול לכלול כל הבריאה כולה במאמר אחד: ויאמר אלהים יהיו שמים וארץ, ויהי רקיע ויקוו המים וכו׳

להפרע מן הרשעים — לענוש את הרשעים שבמעשיהם הרעים יכריעו את כל העולם כולו לכף חובה, ומאבדים את העולם.

בין השמשות — בערב שבת בראשית, קודם שנשלמה הבריאה.

פי הארץ — שפצתה הארץ את פיה ובלעה את קרח ועדתו.

פי הבאר — של מרים, שמפי הבאר (הסלע) יצאו המים לבני ישראל במדבר. פי הסלע נברא מששת ימי בראשית והיה סתום עד שהכה משה את הסלע ונפתח פיו.

פי האתון — מששת ימי בראשית נגזר על אתונו של בלעם שתפתח פיה להתוכח עמו.

והקשת — לאות ברית שלא יהיה עוד מבול בעולם.

והמן — שירד לישראל ארבעים שנה במדבר.

והמטה — של משה, שנעשו בו האותות והמופתים.

והשמיר — מין תולעת. כשבנו את בית המקדש לא סתתו את האבנים בכלי ברזל, שנאמר: כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו (מלאכים א׳, ו׳), אלא הניחו על האבנים את השמיר והן נתבקעו מאליהן.

הכתב, והמכתב, והלוחות. ויש אומרים אף צבת בצבת עשויה.

שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם. חכם אינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין, ואינו נכנס לתוך דברי חברו, ואינו נבהל להשיב, שואל כענין ומשיב כהלכה, ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, ועל מה שלא שמע אומר, לא שמעתי, ומודה על האמת. וחלופיהם בגולם.

ארבע מדות באדם: האומר, שלי שלי ושלך שלך זו מדה בינונית. ויש אומרים, זו מדת סדום. שלי שלך ושלך שלי,

הכתב — צורת האותיות.
והמכתב — צירוף האותיות למלים.
והלוחות — הלוחות הראשונים נבראו מששת ימי בראשית, ואת השניים פסל משה בעצמו.
אף צבת בצבת — מלקחים. הצבת הראשונה נבראת, שאין צבת נעשית אלא בצבת אחרת.
בגולם — בכסיל. מי שלא נשלמה דעתו קרוי גולם, כגולמי כלי שלא נגמרה צורתם.
חכם אינו מדבר — אלא שותק עד שידבר הגדול ממנו בחכמה ואחרי כך יחוה את דעתו.
במנין — במספר ימיו.
ואינו נכנס וכו׳ — אינו מפסיק את דברי חברו, אלא ממתין עד שיגמור כל דבריו.
ואינו נבהל — אינו נחפז לענות, אלא מתיישב תחלה ואחר כך עונה.
שואל כענין — לפי אותו הענין שדנים עליו, ואינו מערבב דברים שאינם נוגעים לעצם הענין.
כהלכה — כמשפט, כראוי.
על ראשון ראשון וכו׳ — בראשונה מדבר על הענין הראשון ואחר כך על האחרון, ומשיב על השאלות כסדרן זו אחר זו.
ומודה על האמת — אם טעה בתשובתו.
וחלופיהן בגולם — והחפך מכל המדות האלה בגולם.
שלי שלי וכו׳ — איני רוצה שיהנו אחרים משלי וגם איני רוצה ליהנות משל אחרים.
בינונית — מדת אדם בינוני, לא צדיק ולא רשע.
מדת סדום — מתוך שאינו מהנה את חברו בשעה שאינו צריך לו, לא יהנה אותו גם בשעה שהוא צריך לו, ולא יחזיק ביד אחיו האביון, וזוהי מדת סדום, שנאמר: זה היה עון סדום וגו׳ ויד עני ואביון לא החזיקה (יחזקאל ט״ז, מ״ט).

עם הארץ. שלי שלך ושלך שלך, חסיד. שלך שלי ושלי שלי, רשע.

ארבע מדות בדעות: נוח לכעוס ונוח לרצות, יצא הפסדו בשכרו; קשה לכעוס ונוח לרצות, יצא שכרו בהפסדו; קשה לכעוס ונוח לרצות, חסיד; נוח לכעוס וקשה לרצות, רשע.

ארבע מדות בתלמידים: מהיר לשמוע ומהיר לאבד, יצא שכרו בהפסדו; קשה לשמוע וקשה לאבד, יצא הפסדו בשכרו; מהיר לשמוע וקשה לאבד, זה חלק טוב; קשה לשמוע ומהיר לאבד, זה חלק רע.

ארבע מדות בנותני צדקה: הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים, עינו רעה בשל אחרים; יתנו אחרים והוא לא יתן, עינו רעה בשלו; יתן ויתנו אחרים חסיד; לא יתן ולא יתנו אחרים, רשע.

עם הארץ — זוהי מדת רֹב בני האדם. שאחד נותן לחברו ולוקח ממנו, מהנה את חברו וגם נהנה ממנו. ובמדה זו תלוי קיום הישוב והצלחתו.

ארבע מדות בדעות — בתכונות בני האדם.

נוח לכעוס — קל, מהיר.

ונוח לרצות — מהיר להתפיים.

יצא שכרו בהפסדו — שכר מהירותו להתפיס יוצא בהפסד מהירותו להתקצף. הפסדו מרובה משכרו.

קשה לכעוס וכו׳ — אף על פי שיש בו מדה רעה שהוא קשה לרצות, יצא הפסדו זה בשכרו המרובה, שהוא קשה לכעוס.

לשמוע — להבין.

לאבד — לשכוח את למודו.

יצא שכרו בהפסדו — השוכח מה שלומד אין תועלת במה שהוא מהיר לשמוע, שהרי הכל נשכח. אבל קשה לשמוע וקשה לאבד, אף כי שלמודו עולה לו בקושי גדול, יצא הפסדו בשכרו, משום שאינו שוכח מה שהבין

שיתן ולא יתנו אחרים — אינו נותן משום רחמנות, שהוא מרחם על העניים, אלא בשביל פרסום שמו, לפיכך אינו רוצה שיתנו אחרים, כדי שלא יתפרסמו גם הם לנדיבים.

עינו רעה בשל אחרים — מקנא בכבוד אחרים.

עינו רעה בשלו — בכסף שלו. הוא קמצן (כילי) וצר לו להוציא מכספו.

ארבע מדות ביושבים לפני חכמים: ספוג, ומשפך, משמרת ונפה. ספוג, שהוא סופג את הכל; ומשפך, שמכנים בזו ומוציא בזו; משמרת, שמוציאה את היין וקולטת את השמרים; ונפה, שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת.

כל אהבה שהיא תלוית בדבר, בטל דבר בטלה אהבה; ושאינה תלויה בדבר, אינה בטלה לעולם.

כל מחלוקת שהיא לשם שמים, סופה להתקיים; ושאינה לשם שמים, אין סופה להתקיים. איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים? זו מחלוקת הלל ושמאי; ושאינה לשם שמים? זו מחלוקת קרח וכל עדתו.

ספוג — sponge

משפך — כלי, שפיו רחב מלמעלה וצר מלמטה, ושדרך בו יוצקים נוזלים לתוך חבית ובקבוק funnel

משמרת — מסננת strainer

נפה — כברת בנקבים קטנים. sieve

סופג את הכל — קולט (בולע) כל מיני משקים (נוזלים), בין עכורים, בין צלולים. כך יש תלמיד שהוא קולט (מקבל) כל מה שהוא שומע, ואין בו כח להבחין בין עיקר לטפל.

שמכנים בזו ומוציא בזו — כל מה שמכניסים מלמעלה יוצא מלמטה, כך יש תלמיד ששוכח מיד כל מה שהוא לומד, כבולעו כך פולטו.

וקולטת את השמרים — קובעת, משקע, שמחזיקה בפסולת היין, כך יש תלמיד שמנית את העיקר ומחזיק בטפל.

שמוציאה את הקמח וכו׳ — את העפרורית (האבק) הדקה שבקמח. אחרי שמנקין את הקמח מהסובין שבו, brand מנפים אותו בנפה דקה מאד, שמוציאה את עפרורית הקמח וקולטת את הסולת. וסולת זו שהיא נקיה מעפרורית הקמח היא הסולת המשובחה, כך יש תלמיד שהוא קולט את העיקר והמשובח ומוציא את הטפל והגרוע.

תלויה בדבר — שסבת האהבה היא התנאה והתענוג. אהבה זו תתבטל כשתבטל הסבה שגרמה לאותה אהבה. אבל אהבה שאינה תלויה בדבר ונובעת מלב טהור — אינה בטלה לעולם.

כל מחלוקת — כשהמחלוקת מכוונה לשם שמים, לשם אמת, צדק ומשפט.

סופה להתקים — ישיגו החולקים לשם שמים את תכליתם (מטרתם) תתברר להם האמת ויוציאו לאור משפט. אבל כשהמחלוקת מכוונה לשם כבוד ושררה, לא ישיגו החולקים את תכליתם.

כל המזכה את הרבים, אין חטא בא על־ידו, וכל המחטיא את הרבים, אין מספיקים בידו לעשות תשובה. משה זכה וזיכה את הרבים, זכות הרבים תלוי בו, שנאמר: צדקת ה׳ עשה ומשפטיו עם ישראל (דברים ל״ג). ירבעם בן נבט חטא והחטיא את הרבים, חטא הרבים תלוי בו, שנאמר: על חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל (מלכים א׳, ט״ו).

כל מי שיש בו שלשה דברים הללו, הוא מתלמידיו של אברהם אָבינו, ושלשה דברים אחרים, הוא מתלמידיו של בלעם הרשע: עין טובה, ורוח נמוכה, ונפש שפלה, מתלמידיו של אברהם אָבינו; עין רעה, ורוח גבוהה, ונפש רחבה, מתלמידיו

המזכה את הרבים — מדריך את הרבים בדרך ישרה.

אין חטא וכו׳ — שזכות הרבים מסייעתו שלא יבוא לדבר עבירה.

אין מספיקין בידו — חטא הרבים מעכב אותו מעשות תשובה.

צדקת ה׳ עשה וכו׳ — פירוש הפסוק כך הוא: משה עשה צדקת ה׳ וגם עשה משפטי ה׳ עם ישראל. כלומר, כשבני ישראל עושים ומקיימים משפטי ה׳, מעלה הכתוב על משה כאילו הוא בעצמו עושה המצוות עמהם.

על חטאות ירבעם — משום שלא נאמר על חטאות ירבעם וישראל, אלא על חטאות ירבעם לבד, משמע: שגם חטאות ישראל נקראים חטאותיו.

מתלמידיו של אברהם אבינו — לומד ממעשיו והולך בדרכיו.

עין טובה — הוא מתלמידיו של אָברהם אָבינו, שהיה טוב ומיטיב לבריות.

ורוח נמוכה — בעל ענות יתירה, שכן מצאנו אצל אברהם אבינו, שאָמר: ואנכי עפר ואפר (בראשית י״ח).

ונפש שפלה — המסתפק במה שיש לו, ואינו חומד ממון אחרים, שכן אָמר אברהם אָבינו למלך סדום: אם מחוט ועד שרוך נעל, ואם אקח מכל אשר לך (בראשית י״ד).

עין רעה — שבלעם בקש להרע לישראל, אַף על פי שלא עשו לו כל רעה.

רוח גבוהה — בעל גאוה. כשאמר אלהים אל בלעם לא תאר את העם, כי ברוך הוא (במדבר כ״ב) בחר משרי בלק את דברי ה׳ ואמר להם: מאן ה׳ לתתי להלוך עמכם כי אם עם שרים יותר גדולים ונכבדים (שם).

נפש רחבה — אינו מסתפק במה שיש לו וחומד ממון אחרים, שכן אָמר בלעם: אם יתן לי בלק מלא

של בלעם הרשע. תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעולם הזה ונוחלין בעולם הבא, שנאמר: להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא (משלי ח׳). אבל תלמידיו של בלעם הרשע יורשים גיהנם ויורדים לבאר שחת, שנאמר: ואתה אלהים תורידם לבאר שחת, אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם (תהלים נ״ה).

יהודה בן־תימא אומר: הוי עז כנמר וקל כנשר, רץ כצבא וגבור כארי, לעשות רצון אביך שבשמים.

הוא היה אומר: עז פנים לגיהנם, ובושת פנים לגן עדן.

הוא היה אומר: בן־חמש שנים למקרא, בן־עשר שנים למשנה, בן־שלש עשרה למצות, בן־חמש עשרה לגמרא, בן־שמונה עשרה לחופה, בן־עשרים לרדוף, בן שלשים לכח, בן־ארבעים לבינה, בן־חמשים לעצה, בן־ששים לזקנה, בן־שבעים

ביתו כסף וזהב (שם) רמז בזה שרצונו בכסף וזהב.

אוכלין — הפירות בעולם הזה.

ונוחלין — הקרן לעולם הבא.

להנחיל אוהבי יש — יש הרבה בידו של הקדוש ברוך הוא להנחיל טובה לאוהביו בעולם הבא.

ואוצרותיהם אמלא — בעולם הזה.

לא יחצו — לא יחיו חצי ימיהם.

בן חמש למקרא — כשהילד הוא בן חמש שנים מכניסים אותו לקריאה ומקרא (תנ״ך) ולא קודם לכן, לפי שהלימוד מתיש כחו של ילד. וקבעו חמש שנים לכל לימוד ולימוד. חמש שנים למקרא, חמש למשנה וחמש לגמרא, שכל תלמיד שאינו רואה סימן ברכה בלימודו בחמש שנים, שוב אינו רואה.

בן שלש עשרה למצוות — שאז הוא נקרא איש וחייב במצוות.

בן עשרים לרדוף — לרדוף אחר מזונותיו.

בן שלשים לכח — אז מגיע לשנות כח וגבורה.

בן ארבעים לבינה — לחבין דבר מתוך דבר.

בן חמשים לעצה — ועצתו היעוצה היא טובה ונבונה.

בן ששים לזקנה — תחלת חזקנה.

בן שבעים לשיבה — זקנה גמורה.

לשיכה, בן־שמונים לגבורה, בן־תשעים לשוח, בן־מאה, כאלו מת ועבר ובטל מן העולם.

בן־בג בג אומר: הפך־בה והפך־בה דכולא בה. ובה תחזא וסיב ובלה בה, ומנה לא תזוע, שאין לך מדה טובה הימנה.

בן הא הא אומר, לפום צערא אגרא.

ו.

שנו חכמים בלשון המשנה, ברוך שבחר בהם ובמשנתם.

רבי מאיר אומר: כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו; נקרא

בן שמונים לגבורה — גבורה היא מי שחי שמונים שנה, לפי שימי שנותינו שבעים שנה.

בן תשעים לשוח — הולך שחוח ובפוף.

הפך בה והפך בה — בתורה, חזור וחזור על התורה והתמד בלמודה.

דכולא בה — שהכל תמצא בה.

ובה תחזא — בתורה תחזה (תראה) מתוך למוד התורה תראה ותבין הכל.

וסיב ובלה בה — בתורה תזקין ותבוא בימים, עד זקנה ושיבה לא תעזבנה.

ומנה לא תזוע — מן התורה לא תזוז (תסור).

לפום צערא אגרא — לפי הצער הוא השכר. אם אתה יגע הרבה בתורה יש לך שכר הרבה.

שנו חכמים — ברייתא זו שנו החכמים בלשון המשנה. עם חמשת הפרקים הקודמים נשלמה מסכת אבות ופרק זה ברייתא היא, משנה חיצונה שנשנית מחוץ לבית מדרשו של רבי יהודה הנשיא. והמאמר הראשון שבפרק זה הוא כעין הקדמה, המודיע שברייתא זו נשתנתה לשונה ונשנית בלשון המשנה, ולכן ברוך האיש הבוחר בהם ובמשנתם.

זוכה לדברים הרבה — לדברים הנאמרים למטה.

כדאי הוא לו — העוסק בתורה לשמה ראוי הוא שהעולם יברא בשבילו.

נקרא רע־אהוב — העוסק בתורה לשמו נקרא רע־אהוב למקום ולבריות, לפי שהוא סבת קיומו של העולם.

רע אָהוּב, אוהב את המקום, אוהב את הבריות, משמח את הבריות; ומלבשתו ענוה ויראָה, ומכשרתו להיות צדיק, חסיד, ישר, ונאמן, ומרחקתו מן החטא, ומקרבתו לידי זכות, ונהנין ממנו עצה ותושיה, בינה וגבורה, שנאמר: לי עצה ותושיה, אני בינה לי גבורה (משלי ח׳), ונותנת לו מלכות וממשלה, וחקור דין, ומגלין לו רזי תורה, ונעשה כמעין המתגבר, וכנהר שאינו פוסק; והוה צנוע וארך רוח, ומוחל על עלבונו, ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים.

אָמר רבי יהושע בן־לוי: בכל יום ויום בת־קול יוצאת

אוהב את המקום וכו׳ — שמתוך למוד התורה יכיר את בוראו ויאהבנו וגם יאהב את הבריות.

משמח את המקום וכו׳ — במעשיו הטובים.

ומלבשתו ענוה — התורה מלבישה אותו ענוה ויראה. התורה תביאהו לידי ענוה ויראת ה׳.

ומכשרתו — התורה מתקינה אותו להיות צדיק, חסיד וגו׳, שכל מי שיש בו תורה ישנן בו המדות הללו.

צדיק — הולך בתומו ואינו עושה עול.

חסיד — עושה לפנים משורת הדין.

ומרחקתו מן החטא—שמתוך התורה ידע מה שאָסור ומה שמותר ויתרחק מכל עון וחטא.

לידי זכות — לידי מעשים טובים.

ונהנין ממנו עצה—התורה מחכימה אותו ובני אדם נהנים ללמוד ממנו עצה.

ותושיה — הכח והכשרון להוציא העצה אל הפועל.

בינה וגבורה — כפל ענין במלים שונות, והוראתו כמו עצה ותושיה.

מלכות וממשלה — שררה וגדולה. התורה היא המלכות ולומדיה המלכים, שכן אָמרו חכמינו: מאן מלכי רבנן (נדרים כ׳).

וחקור דין — נותנת לו הבנה עמוקה לחקור את הדין.

רזי תורה — סתרי תורה. הנסתרות שבתורה גלויות וידועות לו.

צנוע — שפל־רוח.

ארך רוח — ארך אפים.

ומגדלתו ומרוממתו — התורה מגדלת ומרוממת אותו על כל יצורי העולם.

מהר חורב ומכרזת ואומרת: אוי להן לבריות מעלבונה של תורה.

הלומד מחברו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דבור אחד או אפילו אות אחת, צריך לנהג בו כבוד.

כך היא דרכה של תורה: פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן, וחיי צער תחיה, ובתורה אתה עמל; אם אתה עושה כן, אשריך וטוב לך, אשריך בעולם הזה, וטוב לך לעולם הבא.

אל תבקש גדולה לעצמך ואל תחמוד כבוד יותר מלמודך; עשה, ואל תתאוה לשולחנם של שרים, ששולחנך גדול משולחנם, וכתרך גדול מכתרם, ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך.

רבי שמעון בן־יהודה משום רבי שמעון בן־יוחאי אומר: הנוי, והכח, והעושר, והכבוד, והחכמה, הזקנה והשיבה, והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם.

אמר רבי יוסי בן־קסמא: פעם אחת הייתי מהלך בדרך

מהר חורב — ששם ניתנה התורה.

מעלבונה — מעלבון שעולבים (מבזים) את התורה. כשאינם עוסקים בתורה עולבים אותה.

כך היא דרכה של תורה — התורה נקנית במחסור וצער ולא בתענוגי העולם.

במשורה — במדה.

אל תבקש גדולה לעצמך — מלבד הגדולה שהתורה נותנת לך, אל תבקש גדולה אחרת.

ואל תחמוד כבוד יותר מלמודך — יותר כבוד ממה שלמודך נותן לך אל תחמוד.

עשה — כמו שנזכר למעלה.

ששולחנך — שולחן התורה.

וכתרך — כתר התורה.

שכר פעולתך — השכר שתקבל על למוד התורה.

הנוי — היופי. באחת משבע מדות הללו שמנה ר׳ שמעון אפשר להרע או להיטיב. לכן אמר: נאה לצדיקים ונאה לעולם. כשיזכו הצדיקים במדות הללו ישתמשו בהן לטובתם ולטובת כל העולם.

ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום. אמר לי: רבי, מאיזו מקום אתה? אמרתי לו: מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני. אמר לי: רבי, רצונך שתדור עמנו במקומנו, ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות. אמרתי לו: אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, איני דר אלא במקום תורה.

חמשה קנינים קנה הקדוש ברוך הוא בעולמו, ואלו הן: תורה קנין אחד, שמים וארץ קנין אחד, אברהם קנין אחד, ישראל קנין אחד, בית המקדש קנין אחד.

כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו לא בראו אלא לכבודו, שנאמר: כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו, יצרתיו אף עשיתיו (ישעיה מ״ג) ואומר: יי ימלוך לעולם ועד (שמות ט״ו).

פטירתו — מותו.
קנ־נים—יצירות חשובות. מפני גודל חשיבותן קראן קנינים, כאילו קנה אותן הקדוש־ברוך־הוא במחיר רב.

מלון

מִלּוֹן

א

אֲבוּקָה לַפִּיד torch

אַבְעָיָה בקשה, דרישה search, begging

אַגְרָא שכר reward

אוֹג מין עץ redberry

אוּמָן בעל מלאכה artisan

אוּמָנוּת מלאכה trade

אוֹנָאָה רמיה deceit

אוּר אש flame

אַחֲרָיוּת responsibility

אֵילֵךְ there—מִכָּאן וְאֵילֵךְ מעתה והלאה henceforth

אִילָן עץ tree

אַיֵּם הפחד to frighten, to threaten

אֵימָתַי מתי when

אִיסָּר מטבע קטן ערך, 1/24 בדינר.

אַלָּה מטה club, stick

אָמַד שער to estimate

אֶמְצַע תוך middle

אֶנִיק חבילה bundle

אֲנִיצֵי פִּשְׁתָּן חוטי פשתן סרוק.

אַנְפּוּרְיָא כלים יקרים.

אַסְדָּא רפסודה raft, barge

אִסְטְנִים מפונק delicate

אִסְקוּטְלָא טַס tray

אַפּוֹטְרוֹפּוֹס משגיח על נכסי יתומים guardian

אֲפִילוּ גם אם although

אֲפִיקוֹמָן קנוח סעודה dessert

אִצְטַבָּא ספסל־אבנים, בימה estrade

אִצְטְלָא / אִצְטָלִית בגד עליון cloak

אָרִים חוכר lessee

אַרְכּוּבָּה ברך, פרק הברך knee, knee-joint

אַשְׁמוּרָה חלק הלילה למשמר night watch

ב

בְּדִיקָה חקירה examination

בָּדַק חקר to examine

בּוּלְמוּס רעבון גדול; התעלפות מתוך רעבון.

בּוּר בער, חסר־ידיעה ignoramus

בּוּרְסְקִי מעבד עורות tanner

בַּטֵּל הפרע, השבת to abolish, to disturb

בָּטֵל שובת; אינו קים idle, void

בַּטָּלָה אי־עבודה idleness

בַּטְלָן אדם הולך בטל idler

בֵּינָתַי תיכן middle

בַּיֵּשׁ הכלם to put to shame

בַּיְשָׁן אדם מתבייש bashful

בֵּית דִּין בית משפט court house

בְּלָאִים בגדים בלים.

בֶּן חוֹרִין חפשי free

בֵּעוּר פנוי removal

בְּצִירָה אסף הענבים gathering of grapes

בַּרְדְּלָס מין חיה hyena

בָּרָה בחר to choose

בְּרִיָּה יצור—creature—בְּרִיּוֹת בני אדם people

בַּרְקַאי יציאת השחר.

בַּת קוֹל הד echo

ג

גַּב אחורי הגוף—back—עַל גַּב ממעל upon

גַּבַּאי מקבץ כסף לצדקה collector

גּוֹבַאי מִין אַרְבֶּה.

גְּוִיל קלף; אבן parchment; stone

גִּזְבָּר הממונה על הכספים treasurer

גַּזְלָן שודד robber

גְּזֵרָה חוק decree

גִּיגִית tank, tub

גִּיס אחי הבעל או אחי האשה brother in-law

גִּיֵּר יהד to convert (to judaism)

גֹּלֶם שוטה idiot

גֹּמֶא מין צמח papyrus

גְּנַאי חרפה disgrace

גְּנוּת חרפה disgrace

גָּנַז צפן to hide

גַּס עבה huge

גַּס רוּחַ בלתי מנומס, גאה haughty

גְּרוֹגֶרֶת תאנה יבשה dry fig

ד

דִּין משפט judgment — בֵּית דִּין בית משפט court house

דַּיָּן שופט judge

דַּיּוֹר מי שגר בבית tenant

דִּינָר שם מטבע כסף או זהב.

דִּיר אסם, רפת shed, stable

דְּלִיל חוט דק thin cord

דְּלֵיקָה שרפה fire

דְּלַעַת (דְּלוּעִין) מין קשוא gourd

דְּרִישָׁה חקירה inquiry

דַּרְכּוֹן שם מטבע כסף או זהב.

דַּרְכִּית מצבה לציין את הדרך.

ה

הֲבָאָה bringing

הַבְעֵר הדלקה making fire

הֶדְיוֹט בור; איש פשוט ignoramus; simpleton

הַדֵּם קפץ to jump

הוֹדָאָה התודות; תודה thanksgiving; confession

הוֹנָאָה רמאות deceit

הַטָּיָה נטיה.

הֵיכָן איה where

הַכְרָזָה קריאה בקול רם בפומבי proclamation

הַכְרָעָה העודף על המשקל; החלטה, פסק overweight; decision

הֲלָכָה דין, חוק; מסורת; tradition; law

הַלָּן, לְהַלָּן הלאה farther

הֲנָאָה ענג; תועלת; pleasure; profit

הֶפְסֵד נזק; קלקול loss; damage

הֲרֵי הנה behold

ו

וִדּוּי הודאה על האמת confession

ז

זֶבֶל זֶבֶל, דֹמֶן dung

זְהוֹרִית אֹדם scarlet

זָהִיר טהור careful

זוּג צמד pair

זַוֵּג אַחֵד, שַׁדֵּךְ to match, to combine

זוּז מין מטבע של כסף.

זָז מוש מן המקום to move

זְוָעָה רעידת האדמה shaking, earthquake

זִיק כוכב שבט comet

זַכַּאי צדיק בדין just, right

זְכוּת יתרון, מעלה; צדק merit, right

זָקַף הֵרִם, יִשֵּׁר to raise

זְרִיקָה שפיכת מים או נוזל אחר; השלכה sprinkling; throwing

ח

חִבּוּט הכאה beating

חָבִית כלי עץ עגול לנוזלים barrel

חֲבִיתִּין מין עוגה cake

חָבַל פצע to wound

חֲבָלָה הכאה, פציעה wounding

חוֹבָה האשמה; המוטל על איש לעשות accusation; duty

חוֹל הפגש, בוא יחד (בזמן) to fall, to occur (a date)

חוּלְדָּה חתול cat

חוֹרֵג אָב חוֹרֵג וכן stepfather
אם חורגת וכו׳

חַזָּן העובר לִפְנֵי התבה, המקריא, השמש, מלמד reader, cantor, sexton, teacher

חֲזֶרֶת חַסָא, מין ירק horseradish

חָטַט, חִטֵּט נקב, נקר, שרט to dig, to scrape, to scratch

חִיֵּב האשם, הטל לעשות דבר to accuse; to oblige

חַיָּב אשם; מי שמוטל עליו דבר guilty; obliged

חִלּוּף המרה; ההפך change; contrary, opposite

חַמִּים, חַמִּין מים חמים; מאכל חם hot water; hot dish

חָמוּר קשה, חשוב difficult; important, strict

חֲקִירָה בדיקה, דרישה ועיון investigation

חָרוּב מין פרי מתוק carob

חֲרָיָה ענף branch

חָרִיץ חפירה, שריטה incision, hollowing

חֲשַׁאי סוד, שקט secret, quiet

חָשַׁד חשב כי פלוני חטא to suspect

ט

טַבְלָא, טַבְלָה לוח; שלחן board; table

טָרַף בלבל, ערבב, סכסך to shake up

טְרַקְלִין אולם hall

י

יְבָבָה קול נכאים lamentation

כ

כִּוֵּן יִשֵּׁר; התבונן, שים לב to straighten; to direct, to intend

כְּלוּם איזה דבר; האמנם? אך anything; then? but

כְּלוּנְסָה מוט עץ post, pole

כַּלְכָּלָה סל פרות fruit basket

כְּלָל חוק קבוע; הכל rule, principle; whole

כָּמֵשׁ נבל, קמל to fade

כְּנֵסִיָּה, כְּנֶסֶת אספה assembly, congregation

כְּפִיָּה תפוך, הכרח overturning; compulsion

כְּרִיכָה אלומה קטנה; פעולת הכורך small sheaf; binding

כָּרַךְ חתל, קשר to bind, to wrap

כְּרַךְ עיר גדולה large city

כַּרְתִּי מין ירק leek

כַּת חבורת אנשים party, company

ל

לַבְלָר כתבן, מזכיר scribe, secretary

לָקָה קבל מכות; סבל (מחלה) to be beaten; to suffer

לָקַח קנה to buy

לְקִיטָה אסיפה gathering

מ

מָבוֹי רחוב צר מקורה, מקום מעבר street, passage

מִדָּה שעור; תכונת נפש measure character, quality

מָזַג יצק יין אל כוס to pour in

מַזִּיק משחית destructive; destroyer

מָחָה מנע מעשות, התנגד to oppose

מְחִיצָה גדר, דבר המבדיל partition, fence

מִין בלתי מאמין, כופר heretic

מְלִיחַ מאכל מלוח; דג מלוח salted; herring

מְמֻנֶּה פקיד, משגיח officer, superviser

מַמָּשׁ באמת, נכון really

מַנֵּה הפקד to appoint

מָנֶה שם מטבע ומשקל.

מָסוֹרָה, מַסּוֹרֶת מורשת דברים tradition

מַסֶּכֶת אריגה; חלק מן התלמוד weaving; treatise (of the (Talmud

מָסֹק אסף זיתים to gather olives

מָעָה מטבע קטן

מַעֲמָד מצב; משמרת ;standing post

מְפֻלָּשׁ פתוח open

מִקְפָּה תבשיל גרש grit

מַשָּׂא וּמַתָּן negotiation

מְשֻׁבָּח מְהֻלָּל, טוב ,praisworthy excellent

מַשּׂוֹי נטל, משא burden

מְשֻׁחְרָר שהוצא לחפשי released

מְשַׁמֶּרֶת מסננת. כלי נקוב לסנן strainer

מַשְׁפֵּךְ כלי כעין שופר ליציקת נחלים funnel

מָתוּן מיושב בדעתו, עושה בנחת considerate

מְתֻקָּן מוכן, מסודר ;prepared improved

נ

נִבְרֶכֶת ברכת מים pond, pool

נִדּוּי חרם ban, excommunication

נוֹבֶלֶת פרי בסר שנפל מעל העץ unripe fruit

נוֹחַ קל, טוב, נעים -easy, agree able

נֶזֶק (נְזִיקִין) הפסד loss, damage

נַחְתּוֹם אופה baker

נְטִילָה לקיחה taking — נְטִילַת יָדַיִם רחיצת ידים washing of the hands

נְטִיעָה פעולת הנוטע, צמח -plant

ing; plant

נְסוּךְ שפיכה pouring out

נְעִילָה סגירה; לבישת הנעלים closing; shoeing

נַפֵּה הנף קמח בנפה לנקותו to sift

נַפֵּץ שבר: חבט עצי פשתים וסרק צמר to break; to beat

נָשֹׁר נפל (עלים או שער) to fall off

ס

סְגָן פקיד; משנה, ממלא מקום ruler; second to a ruler, assistant

סוּדָר מעטה, צעיף; מעיל עליון shawl; mantle

סוּמָא עור blind

סָטֹר הכה to strike

סְיָג גדר; תוספת אסור fence; restriction

סִיכָה משיחה ointment

סַיֵּעַ עזר to help, to assist

סַיִף חרב sword

סַכֵּךְ כסה, שים גג על to cover, to roof

סְכָךְ מכסה, גג covering, roofing

סֶלַע מין מטבע

סַלֵּק הרחק, הסר הצרה; שלם חוב to remove; to settle (a debt)

—הִסְתַּלֵּק הבטל, הוסר; התרחק; מות to be removed; to depart, to die

סָמוּךְ נשען אל, קרוב near

סַנְהֶדְרִיָּה, סַנְהֶדְרִין בית דין גדול synhedrium

סְפוֹג צמח־ים הסופג מים sponge

סַפֵּר מנה; הצע דברים; גזז to count; to tell; to cut (hair)

סְקִילָה רגימה stone

סֵרוּגִין חליפות, בפסיחה על- alter-

nately, with interruptions

סָרַח חטא: באש to sin

ע

עַיִן אבר הראות eye—מֵעֵין, כְּעֵין דומה מעט, ממין דומה like, of the sort

עֶלְבּוֹן פגיעה בכבוד, חלול כבוד humiliation, insult

עִמֵּר קשר אלומות ועמרים, קבץ עמרים to bind, to gather (sheaves)

עֲקִיצָה נשיכה, דקירה sting

עָקַץ תלש, קטף; דקר to pluck; to sting

עִקָּר שרש; עצם הדבר, החשוב שבדבר root; principal thing

עֲרַאי מקרי, לא קבוע, לא חשוב accidental; unsteady, unimportant

עָרֵב אחראי responsible

עַרְבִית ערב, ראשית הלילה; תפלת הערב evening; evening prayer

פּוֹחֵחַ לבוש קרעים.

פּוּרְעָנוּת אסון, ענש misfortune, punishment

פָּחַת מעט, היה למעט to diminish

פָּטוּר חפשי, אינו חיב free, guiltless

פְּטִירָה פרידה, מיתה departure; death

פֶּלֶג חצי half

פַּלְהֶדְרִין מועצה counsel

פְּלוּסִין בר הבא מפלוסין שבמצרים

פִּנְקָס ספר רשימות, מחברת record book, writing book

פָּסוּל אינו ראוי, אינו כשר invalid, void

פְּסוּל חסרון defect, unfitness

פָּסַל בטל, הכר דבר שאינו ראוי to annul, to make void

פַּרְגּוֹד וילון, יריעה curtain

פְּרוֹזְבּוּל שטר נגד השמיטה, לבל תאכר המלוה

פְּרוֹזְדוֹר אולם, חדר־כניסה hall

פַּרְנֵס זן, כלכל to support, to maintain

פְּרָס מחצית דבר, חצי מנה; גמול half; reward

פַּרְפֵּר פרור מאכל לפרורים to crumble

פֶּרֶק חמס; חלק בספר; מקום חבור אבר לאבר violence; chapter; joint

פְּרַקְלִיט מגין, מליץ defender, advocate

צ

צִבּוּר גל, קבוץ; קהל, עדה heap; community

צַבָּע צובע ארג ובגדים dyer

צְבָת מלקחים tongs

צוֹנֵן קר cold

צַיֵּן שים אות וסימן to mark

צְנוֹן מין ירק radish

צָנוּעַ ענו, ישר־דרך modest, righteous

(בְּ)צִנְעָה בחשאי, בסוד secretly

ק

קַב מדת היבש; משענת, פלך; רגל עץ dry measure; crutch; wooden leg

קָבַע קצב, יעד to fix

קֶבַע תמידי, זמן קצוב steady, fixed

קוּבְיָא מין משחק עצמות dice

קוּלְמוֹס עט pen

קַטֵּגוֹר מאשים prosecutor, accuser

קִטֵּעַ נכה־רגל, מי שרגלו או ידי כרותה.

קֶלַח גבעול קשה של צמח.

קְלָף עור מעובד לכתיבה parch-
ment

קַלְפִּי כלי להטיל בו גורלות urn
(for lots)

קָמֵיעַ חתיכת קלף בתור סגולה
amulet

קַנְקַן כד pitcher

קִסּוֹם מין צמח ivy

קַפְּדָן מהיר להתרגז; מדקדק יותר
מדי בכל דבר passionate, ped-
ant

קֻפָּה אוצר כסף, כסף צדקה cash
box, charity money

קְצָת מעט small part, little

קֶרֶן חצוצרה; זוית; הדבר העיקרי,
הסכום העיקרי בעסק trumpet;
corner; principal

קַרְקַע אדמה.

קִתּוֹן כד pitcher

ר

רָאוּי הגון, מסוגל proper, worthy

רְאָיָה הוכחה, מופת proof, evi-
dence

רֵאָיוֹן מראה, עליה למקדש show,
view; pilgrimage

רַבָּנוּת אדנות domination

רְחָבָה כִּכָּר open place

רַשַּׁאי מותר לו, יש לו הרשות
permitted

ש

שֶׁבַח תהלה praise

שָׁגוּר רגיל, מהיר בדבור fluent

שָׁהָה השאר משך זמן באיזה מקום,
התמהמה to stay

שׁוּל (שׁוּלַיִם) פאה, קצה brim

שׁוֹשְׁבִין חבר, רע לחתן או לכלה
ביום החפה friend, bride's escort

שַׁחֲרִית בקר; תפלת הבקר mor-
ning; morning prayer

שַׁחְרֵר הוצא לחפשי to liberate, to free

שְׁטָר כתב שיש לו ערך חקי document

שַׁיֵּר השאר to leave

שֶׁמָּא אולי, אפשר perhaps

שַׁמֵּשׁ כהן, שרת to serve, to attend

שָׁקוּל דומה במשקל, שוה או חשוב כ... of equal weight; equivalent

שְׁתוּת ששית sixth part

שַׁתֵּק החרש, גרם כי אחר ישתוק to silence

ת

תַּבְשִׁיל מאכל מבושל dish

תָּגָא כתר crown

תִּיק נרתיק case

תַּכְשִׁיט עדי, קשוט ornament

תַּמְחוּי קערה, קערת הצדקה dish; free kitchen

תַּעֲנִית צום fast, fasting

תֶּפֶר המקום התפור seam

תַּקָּנָה תקון, השבחה; קביעת חק emendation; ordinance

תְּרִיס דלת לחלון; מגן shutter shield

תָּרַם הפרש תרומה, תת חלק to take off, to make a gift

תִּשְׁחֹרֶת נֹער youth